

VIGILIA

FELELŐS SZERKESZTŐ:
SÍK SÁNDOR

ADÁM PÉTER
SÍK SÁNDOR
PAUL CLAUDEL
JÉKELY ZOLTÁN
MÁNDY IVÁN
KÁRPÁTY CSILLA
HOLL BÉLA
RÓNAY GYÖRGY
MIHELICS VID
írásai

1957 JUNIUS

Ára: 5 forint

TARTALOM

	Oidal
<i>Ádám Péter</i> : Krisztus katonája	1
<i>Sík Sándor</i> : Szent család, Törött rádió, Krisztus mindenfelől (Versek)	11
<i>Paul Claudel</i> : Földünk egysége a Pünkösöd tűzében	13
<i>Jékely Zoltán</i> : Tilalmas kert (Vers)	18
<i>Mándy Iván</i> : Szürke ló (Elbeszélés)	19
<i>Kárpáty Csilla</i> : Csorbát simít Athéné (Vers)	22
<i>Holl Béla</i> : Anyanyelvünk, imádságunk	23
<i>Rónay György</i> : Az obulus (Elbeszélés)	29
<i>Kárpáty Csilla</i> : Május, Lidérc (Versek)	31
<i>Mihelics Vid</i> : Eszmék és tények (A honvágyról; A muzulmán vallási világ újabb fejleményei)	32
A kis út	39

NAPLÓ

A legnagyobb magyar egyházi festő (42); Egy magyar misszionárius levele (44); Az olvasó naplója (46); Az emberi test méltóságáról (50); Kapisztrán Szent János ereklyéinek odisszeája (52); Picasso 75 éves (54); Török Gyula: A zöldköves gyűrű (56); Kilenccven éves a Ku-Klux-Klan (57); Góg és Magógtól — Szentlélekig (58); A római kori Sopianae emlékei (60); Mozaik (63) .. 42

Felelős szerkesztő:

Sík Sándor

Szerkeszti: *Rónay György*

Főmunkatársak: *Doromby Károly, Mihelics Vid, Possonyi László*

Felelős kiadó: *Saad Béla*

Kiadja a Vigilia munkaközösség.

Kéziratokat Budapest 4. Postafiók 152. címre kell küldeni. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza. Kiadóhivatal: Budapest, V., Kossuth Lajos utca 1. A Vigilia postatakarékpénztári csekk számla száma: 37.343. Külföldi előfizetéseket is elfogadunk.

Megjelenik minden hónap elején.

Ára: 5.— forint.

KRISZTUS KATONÁJA

Négyszáz esztendeje annak, hogy Loyolai Szent Ignác 1556. július 31-én meghalt. Halála egyszerű volt. Olyan, mint azé, aki már földönjártában is odatúl él, csak egy csendes, észrevétlen pillanatot keres, hogy mások zavarása nélkül elosonjon övéi közül az örökkévalóság birodalmába. Évek óta gyöttrődött epeköveivel, orvosa azonban nem látta veszélyeznek betegségét. Mikor titkárát, Polancót elküldte a pápai udvarba utolsó áldásért, az halasztást kért, és arra hivatkozott, hogy éjjel még tömérdek levelet kell postára készítenie. „Tegyen úgy, ahogy jónak látja. Önre bízom magamat.” Ez volt utolsó mondata. Másnap, mire Polanco visszaérkezett a pápai udvarból, Ignác már halott volt. „Eltávozott tőlünk — írja hűséges titkára — anélkül, hogy megáldott volna minket... Nem volt semmi ünnepélyes gesztusa, amellyel egyébként Isten szolgálai az égbe haza szoktak térni...”

Előttünk fekszik halotti maszkja. Merészen ívelő homloka, a szenvedésben átszellemült arcvonása, kemény akaratot sugárzó ajka megsejteti de la Cueva bíboros egykori szavait: „A kereszténység elvesztette egyik legkiválóbb koponyáját.” A koponyák elvesznek, a hamvak szétszóródnak, a lélek azonban dicsőségben él, úgy, ahogy Pozzo testvér megfestette a római San Ignazióban; szellemét pedig nem hiába csiszolta remekre a Szentlélek, mert mindannyiunknak adta, tanulságunkra szánta, mint minden ajándékát, így tehát „az Egyház legférfiasabb szentjét” is (Chesterton).

Ignác írja egyik levelében (a hátramaradt 6641 közül) valamelyik lelki gyermekének: úgy harcoljon „mint Krisztus nemes katonája”. Ez a hasonlat lelkéből fakadt, mert benne saját magát adta.

Valóban nemes volt. Abból a 24 büszke baszk nemes családból származott, akik Guinuzcoa terjedelmes parasztházait lakták. A nemesi származás ma már nem sokat mond, de annál többet a vér és a családi mult. Ez a titokzatos származású nép roppant erőket rejtgetett magában. „Vashegyeken laknak — mondja róluk a spanyol költő — testben erősek, szóban fukarok, vasukkal (kardjukkal) szerezte meg Spanyolország az aranyat.” Ignác egyik kortársa jegyzi meg találóan: „Ignác törőlmetszetten baszk: szent ember, de amit egyszer fejébe vett, azt nem lehet kiverni onnan.” Vagy egy másik: „Ahová Ignác egyszer beverte a szöveget, onnan nem lehet többé kihúzni.”

A 11 (13?) gyermek közül Ignác a legfiatalabb. Nem csoda, ha idősebb testvérein talán ő szívja legmélyebbre korának spanyol hagyományát és életstílusát: a kalandvágyat, a harcikedvet, léhaságot, s a dicsőség vad szomjazását. Egyik bátyja a nápolyi hadjáratban, a másik a mexikói hódító háborúban, a harmadik a török elleni harcban Magyarországon esik el; papbátyja, az azpeitiai plébános, éppen nem mutat jópéldát neki; csak hajszálon mult, hogy vele együtt börtönbe

nem került erkölcsi kihágás miatt. „Őseink minden erejüket megfeszítették, hogy olyan dolgokban tűnjenek ki, amelyek meddön hitű törekvések — írja 1539-ben egyik unokaöccsének. — Jó volna, ha Ön olyanokban tűnne ki, amelyeknek örök az állandóságuk.”

Ifjúságát a nagystilű, világtávlatú vállalkozások bátor szelleme lebegi körül. Születése táján (1491?) csitul el a kereszteshadjárat az ibériai félszigeten, de még tovább lobog annak szenvedélyes hagyománya: csak valami nagy dologért érdemes élni és meghalni. Az egész félsziget a győzelem mámorában úszik, mikor a spanyol uralkodópár diadalmasan bevonul a felszabadult Granadába. 1492. október 12-én tűzi ki Kolombusz Kristóf a keresztet Amerikában a Guanahira, — micsoda távlat nyílik a mérhetetlen földeken a spanyol hithirdetők és a mohó kalandorok előtt egyaránt! Mikor pedig Ignác férfi jelleme érik, Északon a protestantizmus milliőkat szakít el az Egyháztól, a Rómához hű kereszténység teste pedig számos szennyes sebből vérzik.

Inigo — ekkor még ez a neve — izzig-vérig katona, egyáltalán nem akar pap lenni. Don Juan Velasquez de Cuelar udvarába kerül apródnak. Itt tanulja meg a táncot, a léhaságot, az előkelő modort épp úgy, mint a fegyelmet meg az engedelmességet, életének két anyyira jellemző vonását. Majd később kitűnő verekedő, aki azonban a bárbaj előtt imádkozik, „vidám és elegáns bajtárs” (Ribadeneira), a szép asszonyok lovagja. Nincs más vágya, mint ősi baszk módon kitűnni a katonaszolgálatban, és csak olyant tenni, ami kemény és nehéz. Makacs elszántsággal siet 1521-ben a franciáktól szorongatott Pamplona alá, s jóllehet a város polgársága, sőt maga a parancsnok is, Francés de Beaumont a reménytelen helyzetben tárgyalásra hajlik, Inigo felháborodik az alkudozások hallatára, mert számára nincs más választás: vagy megvédeni a várat, vagy meghalni. Pap hiányában egyik bajtársának gyónja meg vétkeit. Hogy mit gyönt, nem tudjuk. De egy biztos: minden botlása, tévedezése ellenére sem tűrte a hazugságot, a gyávaságot, meg a korában annyira divatos lopást, zsákmányolást, és sohasem tudott úgy igazában belenyugodni életének ketősségébe.

Mióta Isten emberré lett és Dávid sarjából, Máriából emberi testet öltött, azóta örök törvény lett, hogy Isten első alkotását, a természetet nem veti el, sőt megszenteli, megneemesíti és magához emeli. Úgy vette Isten kezébe Inigo sorsát, mint a művész a nyersanyagot s annak zilált adottságaiból, jelleméből, tehetségéből alakította ki „Krisztus nemes hadvezérét”. Inigo utolsó lehelleteig katonajellem maradt, csak „mindent másképen látott mint régen, mintha álomból ébredt volna föl” (Visszaemlékezései); ha földi dolgokra gondolt, unalom szállta meg; ha szentföldi útját tervezgette, a szentek önsanyargatásairól olvasgatott, vigasz és öröm támadt lelkében; „így lassankint megértette, hogy különbség van a sátán és Isten szelleme között. Ez volt az első megfontolása Isten dolgairól” (Ugyanott). Idővel felejtí a nemesi vért, de annál kevésbé a lelki nemességet. Ahogy egykor Burgosban a lovagi tornán igyekezett kitűnni az egész

királyi udvar, nevezetesen Katalin infánsnő, szíve ideálja előtt, úgy most is igyekszik kitűnni és nagyot teljesíteni a kereszt zászlaja alatt. Most sem szűnik meg harcolni, csak már magasabb célokért és veszélyesebb ellenség ellen küzd... Erdemes őt ennek a hosszú útnak állomásain követni.

Isten kezében

Ignót is valósággal összetörte a Gondviselés. Először testében: 1521 püskösdjén Pamplona ostroma közben a falról visszaverődő ágyúgolyó összetöri lábszárcsontját. A kínos és unalmas szobafogság napjaiban a borzalmas műtétek, a halálos válságok zúzzák össze benne izenkit a régi embert. Megsemmisülnek a régi makacs ábrándképek is: a lovagi tornák dicsősége, a nagy harci tettek lehetősége, mert lába kissé nyomorék marad. Más ilyenkor elkeseredik, kétségbeesik; Inigo szeme azonban éppen most nyílik ki. Most lépnek életébe az igazi nagyok: Sz. Ferenc és Sz. Domonkos mutatja meg neki, hogyan lehet és érdemes magasabb célokért is küzdeni.

Ahová a kegyelem, a túlvilág ereje betör, ott először nem egyszer vihar, zavar és szertelenség támad. Inigo lelkeben sem találkozik szelíden és vadhajítás nélkül a természet és a természetfölötti kegyelem. Isten engedi megtapasztalnia az átalakulás válságát és az újjá születés vajúdását, már csak azért is, hogy később sok útkereső léleknek bölcs vezére lehessen. A régi dicsőséget hajszolja továbbra is, de új porondon: „Folyvást kemény és nehéz feladatokat tűzött ki maga elé“ (Visszaemlékezései), az újonnan fölfedezett nagyokat igyekszik megkülönböztetés nélkül utánozni: Onufrius remete bőjtjeit, embertelen önsanyargatásait, a Poverello szent könnyelműségét, koldulását, a Gondviselésbe vetett vak bizalmát, és Szentföld-szerelmét. „Mi történnék, ha én is végbevinném azt, amit Szent Domonkos, vagy Szent Ferenc tett?“ — ez a gondolat hajszolja szüntelen.

A lovagi tornák hőse, a hűséges katona most is ki akar tűnni a szolgálatban. „Míg tehát Montserrat (kegyhely Barcelona közelében) felé zarándokolt, azokra a nagy tettekre gondolt, amelyeket Isten szeretetéből vágyott végrehajtani. Minthogy lelke még egészen teli volt azokkal a történetekkel, amelyeket Amadis de Gaulában (könnyűfajsúlyú lovagregény) és más efféle könyvekben olvasott, el-tölkélte, hogy egész éjjel diszorséget áll Miasszonyunk montserrati oltára előtt, régi (katona) ruháját leveti és Krisztus harci ruháit ölti magára“ (Visszaemlékezései). De ennek a „harc ruhának“ viselésében is ki akar tűnni: mohó szeretettel igyekszik magára szabni Krisztus gyalázatának és szegénységének köntösét — a Megváltó sorsának két hűséges kísérlőjét — s örül a megvetésnek, élvezi a bizonytalanságot, kedveli a nélkülözést. Pamplona makacs védője most is úgy, mint régen, kérlelhetetlen keménységgel, sőt önfejű konoksággal hajtja végre terveit: koldúsként gyűjti élelmét, elosztja a szegények között jóbarátaitól kapott pénzecskéjét, minden nélkül nekivág a viharos és veszélyes tengernek, a Szentföldre zarándokol — mert nagy

és nehéz dolgot akar cselekedni. Már most mutatkoznak annak jelei, amit később bizalmasa, Nadal Jeromos így fejezett ki: „Ignác sosem vett kezébe egy ügyet anélkül, hogy azt véghez ne vitte volna.“

A szent tulzások borzalmas lelki állapotba sodorják. Kifáradt teste nem bírja a feszültséget; rémeket lát, a szertelen böjttel gyomrát tönkreteszi, a túlzott önsanyargatás kifárasztja, kedvetlenség, sőt undor támad benne a lelki dolgok iránt, aggályosság tépi lelkiismeretét és, ami a legborzalmasabb, teljes sötétség borul lelkére. Mint egy vergődő féreg, úgy sóhajt föl: mit tegyek, mit tegyek? „Siess, Uram, segítségemre, mert nem találok menedéket sem az emberekben, sem a teremtményekben. Akár egy kiskutya után is futnék, csak segítségre találjak“... (Visszaemlékezései).

Ignigo most már teljesen összetört, eddig követett útja zsákutca-ba vezetett, így hát alkalmassá vált arra, hogy az emberi erőfeszítés csődjében Isten éreztesse vele édes hatalmát. Két döntő látomással vigasztalja meg és pecsételi meg jövőendő életét. „Ignigót Manrézában (ahová megtérése után visszavonult) az isteni Fölség páratlan módon megerősítette, tanította és megvilágosította. Ennek következtében Isten dolgait egészen más szemmel kezdte nézni, fokozatosan megkülönböztette a jó és rossz szellemeket. Isten dolgait belsőleg izlette és felebarátaival közölte, azzal az egyszerűséggel és szeretettel, amellyel ő maga is befogadta azokat“ (Visszaemlékezései).

Az első látomás a Cardoner patak partján a manrézai Szent Pál kápolna közelében érintette meg lelkét és a Szentháromság titkát tárta fel előtte megfoghatatlan módon. „A benyomás olyan erős volt, hogy egész életén át tartott, s attól kezdve állandóan mély áhítatot érzett, valahányszor a Szentháromsághoz imádkozott.“ „Nagy lelki öröm közepette világosság lett előtte annak módja, miként teremtette Isten a világot,“ s hogyan lakik, dolgozik a szerető Isten teremtményeiben, „hogyan szállnak le a javak és adományok felülről“ mireánk, és hogyan térnek vissza rajtunk keresztül „minden dolgok örök Urához“ (Lelkigyakorlatok).

Ez a látomás nem pusztán Lelkigyakorlatos Könyvének utolsó, a szeretetről szóló elmélkedését sugalmazta, hanem Inigo által újszerű lelkiséget is teremtett az Egyházban: ne vessük el a teremtményeket, hanem épp ellenkezőleg a teremtményekben szeressük Istent. Ez a lelkiség fordította Isten dicsőségére és a lelkek javára pl. a humanista műveltséget, az iskoladrámákat, Schall és Ricci teleszkópjait, Pray történelemkutatását, Pázmány Kalauzát, a spanyol király flottáját, stb. Ignác minden teremtményt igyekszik eszközként Isten dicsőségére fordítani, és azt sürgeti, hogy azokban — a könyvírásban, a beteg-ek ápolásában, a szegények gondozásában, a tanításban, stb. — tesztítsük meg istenszeretetünket. Ez a látomás szerezte meg számára azt az átfogó katolikus „szintetikus látást“ (leturia), amely mindenre kiterjedő, az egész világot átfogó apostoli munkára készítette. „Cso-dálatos módon tárultak föl előtte az isteni titkok, s ez a fényesség sajátos módon világította meg a megkülönböztető erőt a jó és rossz szellemek között, mégpedig olyan élesen, hogy úgy tűnt föl, mintha

most már teljesen új lelki szemmel nézné az összes isteni és emberi dolgokat" (U. o.). Ekkor határozta el, hogy teljesen a lelkek szolgálatára szenteli életét és az apostolkodásban akar kitűnni. A szerteledenül vezeklő Inigóból most lesz az okos diszkréció szentje: eldobja a szennyes zsákruhát és rendes ruhát ölt magára, ápolja külsejét, kerül a feltűnést, rendszeren étkezik, s fokozatosan eljut ismét arra a katonás „eleganciára”, pontosságra, rendre, tisztaságra, kiegyensúlyozottságra, ami később annyira jellemzi.

A másik kép, amely olyan mélyen bevésődött lelkébe: Krisztus királyságának és a „két zászló” látomásának képe. Lelke mélyén megértette, hogy Krisztus Urunk meg akarja hódítani az egész világot s ehhez a gigantikus vállalkozáshoz munkatársakat keres, mégpedig olyanokat, akik szegénységben és szeretetben követik a Mestert, és szívesen osztoznak sorsában, a gyalázatban éppúgy, mint a dicsőségben. Mi lehet erre a toborzásra a válasz? „A kiknek józan ítéletük van, azok magukat teljesen följánlják a fáradságos vállalkozásra” (Krisztus királyságáról szóló elmélkedés).

Talán kevés látomás hasított bele olyan élesen a keresztényeknek, a „jó embereknek” szétfolyó táborába, mint a „két zászlóról” írt elmélkedése. Megmutatja, hogy az u. n. „jó keresztények” is megosztottak, és két zászló alá csoportosulnak. A Babilon mezején trónoló Lucifer ha nem is tudja közvetlenül elszakítani Istentől választottait, igyekszik őket legalább megbénítani, gátló vágyakkal bennük a kegyelmet megfojtani, Krisztus maradéktalan követését elgáncsolni, a jórátörékvést behálózni, és minél több félbemaradt embert produkálni. Lucifer ugyanis a gazdagodás hajszolásával, a hiú dicsőségvágygal és végül a kevelység hazug illúzióival, Istennek semmibevevételével igyekszik tönkretenni Krisztus képét. Ezzel szemben „a Jeruzsálem síkságán, egyszerű sziklán ülő” Krisztus legalább is lelki szegénységre, továbbá a sérelmek készséges elviselésére és arra az alávetatos vágyra készítet, hogy inkább az Ő sorsában osztozzunk, vagyis a szegénységben és megvetésben egyaránt, mint a kapzsi, érzéki és gögös világ dicsőségében.

Ez a látomás állította választás elé a lelkek ezreit: püspököket (pl. Boromei Szent Károlyt), a lanyha szerzeteseket, a nagylelkűségtől visszariadó papokat és világiakat; ez szabadította föl a megbénított erőket az Egyház megújítására, kinyitotta a szemeket Krisztus és a gonosz szellem megkülönböztetésére. Bár ekkor Inigo még nem gondolt szerzetesrend alapítására, de mint Nadal írja nemrégén nyilvánosságra hozott vallomásában, „ebben (az elmélkedésben) ismerte föl Ignác életének célját, amelynek ezután magát egészen át kell adnia, s amelyet a Társaság most teljesen magáévá tett.” Közel 18 éves vajúdásban bontakozik ki benne ebből az embrionális állapotból egy olyan „hadsereg” (campana) terve, amely maradéktalanul „a kereszt zászlaja alatt harcol a lelkekért és Isten dicsőségéért”, és élesen ellenemond a sátán cselfogásainak, a gazdagodásnak, hiú dicsőségvágynak és gögnek. Ebből a látomásból születtek meg „a szellemek megkülönböztetésének szabályai”, hogy segítségükkel minden korban meg

lehesse különböztetni a konkolyt a tiszta búzától. „Jeruzsálemet Babilontól“, „a jó és hamis pénzeket“ (Gerson), Isten akaratát az emberi önzéstől. Ez a látomás sugalmazta Ignác írásában azt a zord, katonás élességet, az „agere contra“ elvét, amellyel hadat üzen az érzékiségnek, kevélységnek, „a megvetett és alacsony szolgálatoktól való irtózásnak“, mert tudja, hogy ezeken a pontokon akad el Krisztus szerelme és az Egyház ügye. Ezért tétet fogadalmat rendjének professzusaival, hogy a szegénységet nem engedik lazítani, legfeljebb szigorítani; ezért tiltja meg, hogy rendjének tagjai világi, vagy egyházi méltóságokat vállaljanak, ezért vigyáz olyan kínosan az előljáró választásának tisztaságára, ezért sürgeti annyiszor a készséget a Krisztus követésével járó sérelmek vállalására.

A két természetfölötti víziót összefogja egy harmadik, a józan bölcseségből fakadó látás: a cél és eszköz viszonya. Aki akarja a célt, az válassza meg a hozzá megfelelő eszközöket is. (Lásd a lelki-gyakorlatok fundamentumát!) De nem akármilyen eszközöket, hanem — ebben is ki akar tűnni és nem elégszik meg a polgári közepszerűséggel — mindig a jobbat, az alkalmasabbat, mert „nem minden jó egyformán jó, a jobbat kell választani, ép azért az általános jót előnyben kell részesíteni, a részleges jóval szemben.“ A cél és eszköz viszonya határozza meg aszkézisét. Isten szeretetének formája a jobb eszköz bátor vállalása Isten nagyobb dicsőségére; ésszerű áldozata, istentisztelete (Róm. 12, 1), a meg nem felelő eszköz elvetése. Ezért, ha a cél követelte, Ignác vállalt fáradságos utazásokat, felejtette betegségét, tárgyalt fejedelmekkel, megtiltotta a bőjtöt és a szerzetes ruhát, követelt komoly műveltséget és kész volt elbocsátani régi, de megtevedt társakat...

Mindez a három meglátás nem ködös célban vész el, nem egyéni törekvésekbe torkollik, hanem az Anyaszentegyházba áramlik, mint a végtelenség óceánjába. Ez az egyházszeretet Ignác negyedik döntő „látomása“. „Minden belső tapasztalásnak, amely közvetlenül Istentől származik, alázatosan össze kell hangolnia az Egyház előírásaival és az engedelmisséggel“ — írja egyik levelében. Ignác szerelme, Jézus Krisztus keresztfeszített, annak titokzatos teste is megálzottásban szenved, sebektől vérzik, a föld tapad rá és képviselői bűnöktől szennyesek, — mégis szereti, vele együtt érez. (Lásd: Az egyházzal való együttérzés szabályait!) Látható fejének, a pápának, még ha annak élete nem is példás, és udvara talán túlságosan pogányos, vagy magatartása éppen ellenséges iránta (mint pl. IV. Pálé volt), mégis engedelmisséget fogad. Nem kárhoztatja a beteg Egyházat, mint Luther, hanem engedelmes odaadásával gyógyítani akarja, mint az orvos. „Saját ítéletünk félretétele árán is készségben és rugalmasságban kell lelkünket megtartani, hogy minden dologban engedelmeskedjünk a mi Urunk Jézus Krisztus jegyesének, vagyis a hierarchikus anyaszentegyháznak.“ Valószínűleg azért veszi fel 40 éves korában az „Ignác“ nevet, hogy kifejezze tiszteletét antióchiai Ignác iránt, aki a maga korában hasonló buzgósággal védte az Egyházat és annak hierarchiáját.

Az Úr hadvezére

Isten tervei az idők kohójában tisztulnak és műhelyében alakulnak. Hosszú volt az út odáig, hogy Ignácból, a nemes baszk katonából Krisztus hadvezére legyen. Ezt az utat misztikus meglátások, céltudatos számítások és a Gondviselés „véletlenjei” szabták meg. Így pl. Ignác vezérőljő célja a lelkek megmentése; ez az apostoli cél azonban tudást követel: vállalja tehát az eszközt, 32 éves fejjel a kisgyerekek közé ül grammatikát tanulni, és viszontagságos küzdelmek után Párizsban, Európa legkiválóbb egyetemén fejezi be évtizedes tanulmányait. Tervének végrehajtására társakat keres. Kísérlete kétszer is kudarcba fullad, végre harmadszor sikerül hat hűséges társat találnia: Ezek 1534 augusztus 15-én Párizsban a Montmartreon fogadalmat tesznek, hogy vagy a Szentföldre zárandokolnak, vagy ha ez nem sikerül, Krisztus földi helytartójának rendelkezésére bocsátják magukat. A szentföldi út tervébe beleszól a véletlen: 38 év óta először fordult elő, hogy nem indul a Szentföldre zárandokhajó, mert Velence hadiállapotban van a törökkel; — így hát fogadalmuk értelmében Rómát választják és nem Jeruzsálemet, s ideiglenesen Itália egyszerű népe körében iskolázkodnak Ignác „megreformált papjai” a szélesebbkörű munkákra. Mikor Ignác Róma kapujában áll, hogy a pápa előtt „szolgálatra jelentkezék”, a La Storta kápolnában hallja a titkos szót: „En veled szemben Rómában kegyes leszek.” Pedig ott nem kegyesség várja, hanem bírálat és ellentmondás. 3000 szentmisét mondát, hogy Isten akarata teljesüljön. Végre 1540 szeptember 27-én III. Pál *Regimini militantis Ecclesiae* kezdetű bullájával jóváhagyja a Jézus Társaságát.

Rómában bontakozik ki Ignác hadvezér-tehetsége, „architektonikus bölcsesége” (H. Rahner). Apostoli terveit a cél és eszköz viszonya szabja meg. Róma reformját nem lázadással és bírálattal kezdi, mint annyian mások, hanem szeretettel: a bukott nők számára a Márta-házat alapítja, a veszélybejutott anyák számára pedig a Szent Katalin-intézetet; két árvaházat létesít és módosabb polgárokkal tárgyal, hogyan lehetne előteremteni a váltságdíjat a keresztény foglyok kiszabadítására a pogányok kezéből; gondja van a sokgyermekes családokra, s a római éhínség idején 400 nélkülözött fogad be házába. Megalapítja a „tizenkét apostol társaságát”, hogy a világi apostolok tizenkettes csoportja keresse föl a szegényeket és ossza ki köztük az alamizsnát. A megtérő zsidók és pogányok tanítására megszervezi a katekumenátust. Világosan látja, hogy a lelki megújulást a papokon kell kezdeni, ezért fog bele vakmerően, minden pénz nélkül a Collegium Romanum alapításába, szent és művelt papok képzésére. Németország katolicizmusának megmentése csak szent papok által történhet, ezért sürgeti a német kollégium alapítását és benne német, majd magyar papok nevelését. A háborúk és felfedezések akkor tárják föl a „sötét világrészeket”, Amerikát, Afrikát, Ázsiát, oda küldi legképzettebb társait a keresztény hit meggyökereztetésére, s korát megelőzőve utasításokat ad a missziós alkalmazkodásra és a bennszülött pap-

ság nevelésére. Nincsen megújulás új keresztény értelmiség nélkül; ez a cél iskolákat követel: egymásután alapítja a kollégiumokat, hogy bennük a humanisztikus tanulmányok segítségével új keresztény vezetőréteggel erősödjék az Egyház. Látja az Islám fenyegető közeledését, a kereszténység veszélyeztettségét, s benne hazánk szomorú állapotát: felébred benne még egyszer a régi katona, s elkészíti a török ellen egy hatalmas flottahadjárat tervét. Terve megnyerte a szicíliai alkirály, sőt a császár tetszését is, de Európa szétszakadozott-sága miatt csak halála után, V. Pius pápa idején valósulhatott meg. Könnyek és szentmisék mondása közben készíti el klasszikus alkotását, a szervező tehetség remekét, a Jézus Társaság alkotmányát. Közben királyokkal, vezetőkkel tárgyal az Egyház ügyének előmozdításáról, a misztika kérdésében tanácsokat ad, dogmatikus tartalmú leveleket ír, újszerű lelkipásztori módszereket dolgoz ki... Nem csoda, hogy az 1550. febr. 8-án megtartott konklávé 42 bíboros közül öten Ignácra szavaztak, s neve annyira a pápajelöltek sorában szerepelt, hogy 1555-ben III. Gyula halála után, III. János portugál király úgy nyilatkozott, hogy igen helyesen tennék a bíborosok, ha Ignácot választanák meg pápának.

Ha igaz ez a tétel, hogy a katolicizmus az ellentétek kiegyenlítése és összefogása, akkor joggal mondhatjuk Ignácról, hogy egyike volt a legkatolikusabb szenteknek, s benne a legellentétesebb erények forrtak össze szerető szintézisben. Megélte a világ szerelmének zavaros életét — és életének nagyobbik felében megélte Krisztusnak, mégpedig a megfeszítettnek boldog szerelmét. Egyet gyűlölt életének mindkét felében: az áporodott középzsérűséget. Ezért írja alkotmányában 104-szer: „Isten nagyobb (és nem nagy) dicsőségére; s ezért igyekszik próbákkal, szabályokkal, tanulmányokkal kisajtolni övéiből a maximumot.

Míg ez a nagystílű szent az egész világ megújításán fáradozik, nem felejt el a kicsinységet sem. Nagy missziós és flottatervei közben minden apróság érdekli, ami testvéreivel történik: „Igen örülnék, — írja P. Gonsalveznek Portugáliába — ha lehetséges volna, hogy még azt is tudjam, éjjelenként hány bolha csípi meg.“ Keményen pedáns volt pl. a ház tisztaságára, a csendre, az ebédlőben a felszolgálás finomságára; naponta lapozgatja az olasz grammatikát, hogy tárgyalásaiban hajlékonyabb legyen fogatékos nyelvtudása. „Harminc év óta sem eső, sem vihar, sem más nehézség nem tarthatott vissza attól, hogy pontosan a kitűzött órára megkezdjem az Isten szolgálatában kitervezett munkát“ — mondja titkáranak, mikor ez a novemberi esőzések miatt vissza akarja tartani egyik békeközzvetítő utazásától.

Az olvasottak nyomán talán az a gondolat támad bennünk, hogy Ignác pusztán hideg észember, terveit kíméletlenül végrehajtó parancsnok volt. Kétségtelen, hogy „a történeti idők kezdete óta csak kevés ember gondolt egy eszmét olyan szigorú következetességgel egészen végig, és valószínűleg meg gondolatot olyan rendkívüli erős akarattal... mint Loyolai Ignác“ — írja R. F. Müller; mégis benne a kemény akarat és higgadt értelmesség szinte anyás szeretettel és

mély érzelmességgel párosult. Nagyon szerette pl. a zenét és betegségében sokszor gitároztatott magának; nagyon vonzódott a közös zsolozsmákhoz és gyakran kereste föl azt a templomot, ahol szépen énekeltek, — ilyenkor szinte magán kívül volt, s a meghatottság könnyeket sajtol ki szeméből — mégis rendjében háttérbeszorította az éneket, megtiltotta a közös kórus-imát, mert az nagyon leköti a rendtagokat, s megfosztja attól a rugalmasságtól, amelyet Isten országa követel. Még megtérése után is eljárja az ősi baszk népi táncot egyik búskomor társának, hogy mosolyra derítse. „Aki szobájából kilép, az biztosan vidámabb lett”, — mondják lakótársai. „A kis spanyol (154 cm magas volt), aki kicsit biceg, de olyan vidám szeme van...” — jellemzi egyik kortársa. Mikor a még szinte gyerek Ribadeneira halálos beteg lesz és eret vágnak rajta, virraszt és éjjel háromszor is érdeklődik, nem indult-e meg ismét a vérzés. Generális korában is mindig gondosan utánanézett, hívtak-e kellő időben orvost a beteghez, sőt attól sem riadt vissza, hogy kitakarítsa a beteg szobáját és a tehetetlen tisztába tegye.

A cselekvés embere volt és mégis tökéletesen elmerült Istenben, sőt a misztikus szemlélődés adományát is birtokolta. Az Egyház reformját is a szívekben kezdte, s főleg lelkigyakorlatai által elsősorban „a szeretet belső törvényét, amelyet a Szentlélek szokott a szívekbe írni”, igyekezett fölszítani, megerősíteni, diszkrét választásra készíteni és szinte mértéknélkülivé tenni. „Ha egvszer szívünk Isten erejével átalakult, mi csodálatos van abban, ha munkánk által környező világunk is átalakul” — így tolmácsolja gondolatát Polanco. Ezért lelkigyakorlataiban bevezeti a tanítványt Krisztus Szívének titkaiba, megtanítja „a belső megismerésre” s arra iskolázza, hogy „izlelje meg a dolgot”, vagyis ha lehet, akár a misztikus élmény erejével is értse át Krisztus titkait, hogy így gazdag belsejéből árássa el a külső világot.

Ignác sajátos aszkézise és misztikája a „*contemplatio in actione*”, a szemlélődés a cselekvésben. Nem volt barátja a hosszú imáknak. Rendjében csupán napi egy óra imát követelt, s mikor élete alkonyán többre kérték engedélyt, szinte ingerülten tiltakozott minden imaszaporítás ellen. Borgia (Szent) Ferenc imájának idejét felére csökkenti. P. Araozt kötelezi, hogy napi három óra helyett csak egy órát imádkozzék. Gyakran mondotta: 100 személy közül, aki nagyon sokat imádkozik, 90 önmagát csalja meg és tévedésbe esik; sőt — fűzi hozzá Nadal — mintha 99-et mondott volna. Annál több imádságos lelkületből fakadó cselekvést követel. „Akar önmagán segíteni és előrehaladni? — kérdi ugyancsak Nadaltól. — Segítse felebarátját! Hogyan? Menjen prédikálni. Először imádkozzék, kérje Isten segítségét, sokat tanuljon, sajátítsa el mindezt és tegye meg kötelességét. Ezzel sietteti a kegyelmet; sőt új kegyelmeket is kap.” Úgy gondolta ugyanis, hogy aki a harmincnapos lelkigyakorlatban szerelmes lesz Krisztusba és országába, az szert tesz valami állandó és belső Istennel való egyesültségre, „megragadó és irányító világosságra” (Nadal), s ez a világoslátás mindig megmutatja, mit és ho-

gyan kell cselekedni, mi most és itt Istennek akarata, mi a jobb eszköz a célra. Az ő kontemplációja a szüntelen figyelés Isten kezére és a Szentlélek belső intésére, mit is kell tenni és mondani. Az ő aszkézise a megtestesülés titkának hűséges másolása: ahogy Krisztus embersége belsőleg eszközként egyesült a második isteni Személlyel, épp úgy az apostoli léleknek is egyesülnie kell Isten akaratával, hogy alkalmas és készséges külső eszköz legyen az isteni Főlség terveinek végrehajtására. Evégből írta meg a választás és megkülönböztetés szabályait, hogy a lélek minden percben meglássa, melyik indítás jön Istentől és melyik az önzéstől, vagyis a rossz szellemtől.

Ignác az Egyház egyik legnagyobb misztikusa volt és benne a természetfölöttiség mégsem torzult gnosztikus idegenkedéssé a természetes erőkkel és a profán élettel szemben. Nagyon becsülte a természetes eszközöket: a tiszta külsőt, a jó modort, a befolyásos emberek közreműködését, az emberi tehetséget, a jóhírnevet, a kitűnő szakképzettséget. „Ignác a legudvariasabb és legjobb megjelenésű férfi volt” (Gonsalvez). A rendtagok felvételében egyik fontos normája, hogy a jelentkező fiatalember megfelelő természetes tehetséggel, főleg tetterekészséggel rendelkezék, legyen benne valamelyes törekvés, természetes, egészséges nagyravágyás, s „a világban is megállja helyét”, sőt „akár egy kisebb várost polgármesterként kormányozni is tudjon”. Benne, mint kortársai megjegyezték, a kegyelem valóban második természetűvé vált. Lelkigyakorlatai is három forrásból folynak össze: a józan bölcseségből, a Szentírásból és a Szentlélek sugallataiból. Minden írása és alkotása három jellemző fórumon szűrődött át: először az alapos bölcs megfontoláson, választáson, másodsor sok imán és végül okos emberek szakvéleményén. Ritka személy látta meg olyan élesen a természetes erők és természetfölötti kegyelmek összefonódását: úgy kell bízni a magunk munkájában, mintha minden siker tőlünk függne, de úgy kell bízni Istenben, mintha semmi sem származnék tőlünk.

Realizmusának és misztikájának legszebb összefoglalását bizalmasa, Nadal közli: „Mindnyájunknak nagyon mélyen meg kell azzal a gondolattal barátkoznunk, hogy mind Jézus Krisztust követjük, aki a küzdő egyházban még ma is hordja keresztjét.” Készséggel vállalja ezeket a kereszteteket, sőt büszke is rájuk. „Aki fél az emberek véleményétől, sosem fog nagyot tenni Istenért. Mert nem lehet Istenhez méltót tenni anélkül, hogy a világ föl ne hördülne ellenünk.” „Restelném, — mondja másutt — ha jobb sorsom volna, mint Uramnak, Jézusnak.” Mikor lelkigyakorlata végén a megfeszített szerelmére tekint, s látja feléje áradni jóságának záporát, nincs más vágya, mint nemes katonaként mindent Urának rendelkezésére bocsátani: tehetséget, vagyont, értelmet és akaratot... Viszonzásul zsoldjaként nem kér mást, csak Isten szeretetét és kegyelmét... „És akkor elég gazdag vagyok; nem kérek más semmit...”

SÍK SÁNDOR VERSEI

SZENT CSALÁD

*Fekszem a fűben a napon,
Szememre húzva kalapom.
Ölel a forró fényözön.
Más semmivel nincs most közöm.*

*Árad belém a végtelen,
A határtalan szerelem,
A mindenséget ölelő:
Most minden egy és minden Ő.*

*Mind, aki issza sugarát,
Iker, rokon, felebarát.
Ő én családom, szent család,
Fejed ha mellém hajtanád!*

*Én te vagyok és te vagy én.
Nincs más igaz a föld színén:
Mind, ami az Egyből való,
Egymásnak szivére való.*

*Atyámfiai, gyerekek,
Csak egyet tudok: szereték.
Igyátok fel a fény szavát:
Vagyunk: szeressünk! Nincs tovább.*

(1956. július)

TÖRÖTT RÁDIÓ

*Kis asztalon ébenfa ládikó.
Varázsszemével rád néz: rádió.*

*Üveglapján sok büszke név rezeg,
Jelek, világok, kinyújtott kezek.*

*Karcsú forgói hívnák, öntenék
Hét világrészből a gazdag zenét.*

*Egy billentés s már hallanál ígét:
Eljönne hozzád az emberiség.*

*A Végtelen beszél, ha egyet intesz,
Én Istenem, milyen szép volna mindez!*

*De a szegény gép nem tud hallani:
A belsejében eltört valami.*

*Eltört, vagy megrepedt, vagy kialudt ?
Vagy a Mester egy percre elaludt,*

*Mikor szerelte, s már így született ?
Mindegy, szegény gép néma és siket.*

*Hiába szól a szép emberi szó,
Nem fog rezegni ez a rádió.*

*Egen és földön zeng a Nagy Zene,
De nincs itt szív, mely visszazengene.*

*A szív megállt, a finom test halott.
— Szíves rádiók, imádkozzatok,*

*Hogy testvértekre rátaláljon egyszer
És adja vissza életét a Mester.*

KRISZTUS MINDENFELŐL

Megnyitom ablakomat: csöpp templom néz a szemembe:

Krisztus az égi Király, Krisztus a földi szegény.

Tárom a másikat is, szűk téren templom amott is:

Krisztus a mennyei Szív, Krisztus a pesti lakó.

Házi körömben is itt, folyosóm kápolnai mélyén:

Krisztus a virrasztó, Krisztus a kisdedeké.

Ennyi felől ölel íme körül. Ó, lépni se tudsz már,

Nézni se nélküle már: rajtad a drága szemek.

Várai láncával lám kívül is így bekerített,

Szíve bizalmas ölen szívbéli régi rabot.

Már hova is mennék, sokat élt öreg én, hova innen ?

Már mibe volna nekem vetni világi reményt ?

Túlontúl kitanultam már sorját e világnak:

Ó tudom én, tudom én, menni mikor, hova jó.

Fürgén és szabadon megyek is, vár rám a küszöbnél

Krisztus a teljesülés, Krisztus az elnyugovás.

FÖLDÜNK EGYSÉGE A PÜNKÖSD TÜZÉBEN...

Saint-Maurice: — Bölcselők és szaktudósok kétszáz esztendeje hirdetik azt a gyakorlati tapasztalatukat és elméleti megállapításukat, hogy az ember bizonyos fokon birtokába jutott az anyagi eszközök, a technikai kultúra teljességének. Most az a kérdés, mit kezdünk vele! Jó, kiaknázzuk, kihasználjuk; megsütjük tüzén a mi apró földi érdekeink pecsenyéjét. De ezen túl, az a kérdés; fel tudjuk-e szabadítani a világot Isten dicsőségére! Előttünk megvilágosodott valami. A földkerekség végeredményben egy nagyszerű katolikus birtok; de ha nem tekintjük másnak, mint a magunk személyes érdekerületének, túlméreteztük magunkat. Valami mást kell vele kezdenünk. Mert ezért a másért, ezért a többletéért adták a kezünkbe. Ezért történhetik, hogy a föld domborulatán olyan könnyedén sétáltathatjuk a körzönket: körzönk csúcspontja a repülőgép. Nem mondhatjuk, hogy nincs távlatunk. Sőt most már úgy tekinthetünk a földre vissza, mintha nem is odavalósiak volnánk. És ha egyszer istendicséretre és hálaára van teremtvé a világ, akkor ennek a dicsőítő, hálaadó zsoltárnak a szétszórt szavait hamarosan egybegyűjthetjük, egymás után mindent. Hej, Istenem, micsoda gyönyörű sors vár a jövő emberére, akinek már nem lesz nehéz magában összeegyeztetni hármat: a Hitet, az Uralmat és azt a rettenthetetlen Örömet, amely nemsokára hegyeket mozdit, de máris fölibük emel bennünket.

Grégoire. — Nemrég kijegyeztem magamnak egy idézetet: ez a találó textus éppen ide szól.

Saint-Maurice. — Halljuk csak!

Grégoire. — Szent Pálnak a Rómaiakhoz írt leveléből való és a Pünkösd utáni IV. vasárnapon olvastatja az Egyház: »A sóvárgással eltelelt természet Isten fiainak megnyilvánulását várja. Hiszen a természet is hiábavalóságnak van alávetve, nem önként, hanem a miatt, aki alávetette. De megmarad az a reménye, hogy a múlandóság szolgálai állapotából fölszabadul Isten fiainak dicsőséges szabadságára. Tudjuk ugyanis, hogy az egész természet együtt sóhajtozik és vajúdik mindaddig.«

Saint-Maurice. — Olyan ragyogó írás, hogy ha a szellemi világosság energiái viharra változhatnának, ez a szellem magasba röpíthetne egy repülőgépet!

Grégoire. — Értsük meg, mikor Szent Pál természetet mond, beleért minden teremtményt, omnis creatura, mindent, ami teremtvé van és nemcsak minket, embereket. Méltán egészíti ki a következő mondatában: »Nemcsak a természet, hanem mi is, akik magunkban hordjuk a Lélek zsengeit.«

Saint-Maurice. — Igen, a teremtés világméreteiben hatalmas művön dolgozik, kozmikus arányban készül a tanúbizonyság műve, egy óriási confessio létrehozásán vajúdik a természet: megvallani a Teremtőt. S ebben a szülésben az embernek a bába szerepe jut. Inge-

miscit, fel-felnyög kínjában a világ; de kínlódása nem a vég halál-tusája, hanem a szülés kínja. Vajúdás ez, nem agónia. Sőt inkább vára-kozástól sűrű a levegő. Az egész természet egy alulról fölfelé figyelő tekintet, a zsoltár szava szerint: »Tekintetem a hegyeken, honnan segítség jó nekem.« A másik zsoltár is erről beszél: »Mint a szolgáló szeme gazdája kezén.« Ki volna más hivatva, ha nem mi, hogy az ősi rontás rabságából kiemeljük a természetet és elsegítsük abba a boldog, szabad világba, ahol az Isten fiai lagnak. Dicsőség, szabadság! Olyan vagy, mint a tiszta tükrör, mint az Ige, aki híven tükrözi azt, amit lát. Nem vitás, a mi segítő kezünknek kell kiemelnie ezt a világot az idő vakságából és elvinnie az örök idea világosságára; az időbe süllyedt, az anyagi okság közé hullott világot fel kell szabadítanunk a megdicsőült állapot za-badságára. Rajtunk áll, hogy a teremtet világ végül is eljusson Terem-tőjéhez.

Grégoire. — Szabadság! Ha ezt a szót hallom, a középkorból a rendi közösségek szabadsága jut eszembe. Mert szabadság nincsen biz-tosíték, alkotmány nélkül. A mi esetünkben ez úgy fest, mintha a te-remtményeknek kihirdetné: ti is helyet kaptok az alkotmányban, az Isten fiainak hierarchiájában.

Saint-Maurice. — De hát lássuk, kicsoda az Isten Fia! Nem más, mint az Ige. Aki részt vett a teremtésben, ma is osztozik a gondvi-selésben, a Lélek pedig az isteni munka sugalmazója. A bűnbeesés el-rontotta a világot, rabságba döntötte. Mit jelent a teremtet világnak ez a szolgálai állapota? Nem egyebet, mint hogy a világ őanyagkészlete, mindennek ez a sokfajta, merev, idegenkedő, külszínes materiája értéké-ben megcsökkent, lefokozódott. És ezzel szemben mit jelent a szabadság istenfiúi értelemben? A dicsőség állapotának a szabadsága? Nem egye-bet, mint azt a helyes, jó értelmet, amelyben minden visszkapja régi rangját és teljes névértékét. A szabadság fogalma ugyanis nem annyit tesz, hogy válogatás nélkül több mindenfélét csak úgy szabadnak neve-zünk, hanem azt jelenti, hogy valósuljon meg az, amit a név mond és ez határozza meg az összes többi helyét.

Grégoire. — Hát ezért jelent meg köztünk az Isten Fia! Ezért jött az Ige. Így történt meg az összes teremtmények megváltása a szó által; minden teremtményben a lényegét kifejező szónak a felszabadí-tása, mint ahogy a mondatban az igei állítmány megváltja a főnevet, az alanyt. Ezért nem adhatott utoljára más parancsot a testté lett Ige ta-nítványainak a Mennybemenetel napján, mint hogy menjenek és prédikálják a Jó Hírt minden teremtménynek, nemcsak az embereknek, hanem minden teremtménynek, menjenek el hozzájuk, nevezzék meg előttük Istent; őket pedig tanítsák meg arra, hogy mi a mondanivaló-juk, jelentésük.

Saint-Maurice. — Szavaidat mélyen átérzem, minden porcikám tele van velük és mintha egész jelen és múlt életemet átfűtené ez az élmény. Itt nem elég futni, itt repülni kell! Bontsuk ki a szárnya-inkat, segítsünk meg minden teremtményt, vigyünk meg nekik azt, ami-

nek hijján nem lehet tökéletes a bizonyágtételünk, nem lehet teljes az a katolikus konfesszió, amelynek megszülésében nyög, vajódik a természet; vigyük meg neki az ő nagy hiányát, a világmindenség távlatát, az Univerzumot, a versio ad unumot, ad unicumot, amikor egyre vesszük az irányt, vagyis megtaláljuk, elvisszük mindenegyhez a teremtés nagy együttesét az egyedüli Isten konfessziójában. Igen, értem, mit akarsz mondani ezzel az Evangéliummal: nekünk szól, mi vagyunk megbízva, hogy elvigyük minden teremtményhez. Vegyük azt a példát, hogy belépünk egy erdőbe. Olyan ez, mintha egy lélekbe hatolnánk be. Nézd, mennyi élősdí száraz ág, elfekvő rétegben mennyi penészes avar, össze-vissza mennyi hulladék! És nézd, mindenfelé vadrózsa, repkény, indák füzére, bujkáló gomba, csalán, cserje: az egész tenyészet ott kavarg tarkán valami egybefonódó, fojtogató, kimerülő, elmérgeződő körforgásban! Buján tenyészik a rontott, elbukott, korcs alakok világa. Ahhoz, hogy megtörjék a rontást és sikerüljenek, ahhoz bizony valamiféle kegyelemre van szükségük. Hátha még a rovarok munkájára gondolsz?

Grégoire. — Ime, látjuk Ádám munkáját a földi Paradicsomban s ezt a munkát szakavatott, mesteri kézzel nekünk kell folytatnunk, mert hiszen elképzelhetetlen volna olyan földi Paradicsom, amelyből a teremtésnek valamelyik parcellája ki volna zárva. Igen, segítségére kell sietnünk a teremtésnek, hisz nyög és nyöszörög utánunk. Először persze az emberiségnek kell elvinnünk a segítséget, de meg kell segítenünk az erdőt is, a vadrózsát is: hogy könyörög, hadd lehessen igazi, nemes rózsza; meg kell hallanunk a nagy folyó zúgó, segélykérő szavát, ne engedjük medréből kicsapni. Siessünk segítségére a madárnak, a vadállatoknak, és minden élőlénynek, amely a helyét keresi. Nekünk Isten és a föld között a helyünk, meg kell segítenünk egymást, meg kell nyitnunk az összekötő ereket, csatornákat, utakat, melyeken az Irgalom találkozik az Igazsággal, meg kell minden létezőt segíteni, hogy összekapcsolódjanak nemcsak a hitben és az elbukás emlékében, hanem egyek legyenek a Pünkösöd és a Husvét birtoklásában is. Mindenüvé meg kell vinnünk a rendet, a mértéket, a termékenységet és a törvényt. Szükséges, hogy a természet a szíve mélyéig megértse azt a rendet, amelyet mi Teremtője nevében elvisszünk hozzá. Szükséges, hogy a Megváltó Ige megértesse mindenkivel, hogy a Teremtő Ige keltette életre és semminek sem szabad idegenkednie attól, hogy dicsősége feltárul. Mielőtt a nagymise megkezdődik, meg kell nyílnia minden padsornak és a papnak az Egyház egyik sarkától a másikig szabadon végig kell járnia, hogy mindent megkereszteljen, mialatt az Isten gyermekei rázendítenek a Vidi aquamra és az Aspergesre.

Saint-Maurice. — Igazán reméled, hogy a saját szemeddel meglátod a köztünk megjelenő Igazságot és megéred azt az időt, amidőn az Egyház egybeesik a földkerekséggel?

Grégoire. — Nem remélem. Mert ez nem a jövő, hanem a jelen. Már látni mindenfelől a kibontakozás vonalait. Elég, ha mi tudatosan és

örömmel elvégezzük azt, ami mindenütt tudat alatt, fájdalom közt készülődik.

Saint-Maurice. — Ne felejtsd el hozzátenni: rondán és izlettelenül készülődik!

Grégoire. — Rondán, rondán!? A régi, ósdi világ felszámolása nem a finnyás széplelkek kívánsága szerint történik. És nem csoda, ha a régi és új vonalak összeviesszaságában, a divatjamult és befejezetlen dolgok zürzavarában minden olyan ideiglenesnek, átmenetinek tűnik, és a szemünk nem talál megnyugtató látványt. Szívünk elvesztette régi támaszpontjait és sokat kell vergődnie, amíg rátalál az új méretekre.

Saint-Maurice. — Barátom, milyen furcsa, hogy oly kevés ember bírja el az öröm gondolatát! Még alig futott át rajtuk a boldogság jó érzése, finom érintése, máris szinte beleremegnek. Minden elmélet jó nekünk arra, hogy belekapaszkodjunk, pedig csak arra való, hogy megcsúfolja értelmünket. És nincs öröm — akármilyen durva érzéki öröm legyen is — melybe bele ne temetnénk a lelkünket; és a legjobbak fokoznak le bennünket a legmélyebbre. Mert hiszen a magában véve rosszszat — a fizikai rosszról épügy szó van, mint egyébről — szabad választással ragadjuk meg, sőt a perverz lelkesedés egy nemével, csak hogy hallgattassa el a lelkiismeret szelíd szavát.

Grégoire. — A rossz mint olyan, a hibás szemlélet, az érzéki gyönyörök manapság mintha fokról-fokra erejüket veszítették volna, s úgy érezzük, ezek az elhasznált, elnyűtt holmik már nem szolgálhatnak mentségünkre. Csak meg kell nézni közelebbről azt a szálnalmas, mérgezett embertípust, amilyent a milliomosok mutatnak. Koldus mindahány! Vagy ha belenézünk a torkoskodás és a részegeskedés bűnstatistikájába, a bealkonyodást konstatálhatjuk az egész vonalon. A vén Bacchus elvesztette szép színeit. És nem vagyok már arról meggyőződve, hogy mindez a szegény Venus kedvéért történt. Ma általánosabb betegségünk, hogy a pénzszesz meg bennünket, mintsem hogy agyvérzést kapunk.

Saint-Maurice. — Hát akkor mire várunk? Mért nem vetjük bele magunkat azonnal az örömbé? Mért nem szervezzük meg mindjárt az Isten dicsőségét? Mért nem ülünk le tüstént a lakomához? Mért nem fekszünk bele az aratás és kiaknázás munkájába? Miért engedjük el a fülünk mellett Krisztus szavát, mely nekük szól: még ma vele leszünk a Paradicsomban? Talán egyedül a latornak címezte volna ezt a szót, ott a kereszten?

Grégoire. — Sőt odafordul Zakeushoz, ehhez a kis üzletemberkéhez, aki fönt csücsül szikomorfája tetején — mintha ma felhőkarcolója negyvenhatodik emeletén tanyázna — és leszállítja őt, szólítja őt, hogy még ma vele kell lennie.

Saint-Maurice. — Add meg nekünk ma mindennapi kenyerünket, a mi természetfeletti kenyérünket.

Grégoire. — Sőt a szent Szűzet is arra kérjük, hogy most imádkozzék értünk, *hic et nunc*. Ez a »most« — mondotta nekem egy exorcista — az imádságban az egyetlen szó, amelyet az ördög a világért sem mondana ki.

Saint-Maurice. — Hát ha az öröm ilyen hatalmas érzés, és nem tudunk nélküle élni, akkor mire várunk? Miért nem adjuk át magunkat neki? És nem csak úgy egyszer-egyszer, hanem állandóan éljünk benne, szívjuk, mint a levegőt, hisz ez a mi természetes elemünk. Nyargaljunk benne, mint a paripák a végtelen, határtalan legelőkön. Ez az a topos chloes, ez a régiek prairie-je — nem tudták, merre terül el — de úgy hitték, hogy túl a kék hegyeken, még az Óperenciás-tengeren is túl.

Grégoire. — De hát mi is lényegében az öröm?

Saint-Maurice. — Hogy mi az öröm, erre választ csak az Istentől kaphatunk.

Grégoire. — De hát mivel, hogyan tehetjük fel a kérdést Istennek?

Saint-Maurice. — Hogy az Istent megkérdezzük, ahhoz nekünk az egész Univerzumra szükségünk van.

Grégoire. — Ez válasz! Hatalmas meghívás hangjai szállnak a Mindenség négy sarka felé, mint a parabolában, ahol az Atya minket hív Fia menyegzőjére. Az asztal terítve vár és a rendet minden felől átjárja az Istennel való communio lelke.

Saint-Maurice. — Így hát a mai időkben napirendre került az Istennel való egyesülésünk kérdése.

Grégoire. — Minden embernek egyességre kell jutnia a másikkal.

Saint-Maurice. — Ez a távlata ama soroknak, amelyeket felolvastál.

Grégoire. — Az ember egyességre jut a Természettel.

Saint-Maurice. — Ugy, hogy megismeri és meghódítja.

Grégoire. — Igen, megismerjük, meghódítjuk és mint vetőmaggal bevetjük az egészet — igével.

Saint-Maurice. — Nézd az égen, minden irányban a mi keresztalakú gépmadarainkat, ezek a vetőgépek.

Grégoire. — A jó mag, az igaz szó a növekedést szolgálja; a rossz, hamis szó a halálnak segít.

Saint-Maurice. — Vannak utak, van törvény és van kultúra s így az ember egyesül a természettel.

Grégoire. — Ajánljuk föl az egész Természetet, szenteljük oda a földet.

Saint-Maurice. — Lépjen egyességre a Természet önmagával, a felismerés állapotában.

Grégoire. — Egyesüljön önmagával és Teremtőjével.

Vass Péter fordítása

TILALMAS KERT

Vasárnapról hétfőre virradólag
Annyi sokat álmodtam újra Rólad!
Gyermekkoromban is eképp színezték
Álmaimat a nagyjátékú esték,
S mesevilágban éltem újra mindent,
Ami napközben a szívembe döbbsent:
A gyermeklélek korlátot nem ösmert,
Lábom palánkon át repülve szökkent,
S hol teltgerezdü sasza ért pirosra,
Jó hajdu kedvvel léptem a tilosba —
De most! Ó, jaj, a Vén Csósz szeme jól lát,
S álmomban is törhetetlen a korlát!

(A Rácsos Kapu)

Hogy szaladtál a kert útján felém,
Hancúrozó, pajkos mozdulatokkal!...
S köztünk a vaskapu, roppant lakattal,
Én a külső, te a belső felén.
De még szerencse, hogy azok a rácsok,
A dárdavégű szörnyű fegyverek
Lehetővé tették megtorpanásod,
S el nem sodortál, csintalan gyerek!

(Ezt csak most mondom. Akkor tudtam: á t o k,
Átok, hogy rács közül kell kérni csóкод!
Mert a kezünk hideg rácsba fogózott,
S járom-csontunkba vasak éle vágott!)

(Sötétbújóska)

Támaszkodtam a hűvös kőpalánkhöz,
Sorshúzás áldozataként, vakon,
S hátammegett a zörrenő, homályos
Kertben a társaim, öten-haton,
Törték a bokrokat, akár a medve,
Keresvén biztos megbúvóhelyet,
S én, a Hunyó, csak számoltam sietve,
Hogy indulhassak már s megleljelek.

Örjás rebarbarák, vad málnabokrok
Rejtettek-é el, tündéres alak?
Mért bujtál el, és mért nem akarod, hogy
A sűrű kertben megtaláljalak? —
Tehetetlen dühöngtem, hogy miért nem
Maradtál a kimért játszóhelyen,
S léptél oda álnok-önkéntesen,
Hová nekem, jaj, nem szabad belépnem:::

Jékely Zoltán

Kövér, vörösarcú nő vezette végig az utcán, úgy vezette azt a szürke lovat, mintha tulajdonképpen nem is tartozna hozzá. Talán éppen csak véletlenül akadtak össze valahol, aztán most így baktatnak egymás mellett. A nő belebámult a levegőbe. Valami öntudatlan mosoly jelent meg a szája körül. Igazán, akárcsak meg akarna szólítani valakit, hogy leálljon egy kis beszélgetésre. Ha más nem akad, hát akkor egy hirdetőoszloppal, vagy kirakattal.

A ló valószínűleg sovány volt. Pálcavékony lábai, mintha minden pillanatban összetörnének. Tekintete üres; merev. Halott, akárcsak a sörénye. És holtta vált minden, amerre csak elvonult, az utca, a házak, a kis vendéglő.

Az emberek, akik az előbb még a hirdetések nézték a sarkon, most utánafordultak. Tűzoltó, bekötött arccal, utánafordult, mert néznie kellett. Gyerekek felálltak az egymásradobált utcakövek fedezéke mögül, úgy bámulták.

A szürke ló ment a nő mellett, patája nem vert zajt. A levegőben lépkedett, a levegőben rakta egyik lábát a másik után.

Mögötte nyurga kamasz, faággal a kezében. Olykor belesuhintott a levegőbe. Úgy vigyorgott, mintha nem is a lóra akarna ráhúzni, de inkább a nőre.

Két sarokkal arrébb összeesett, aztán a kocsit a másik lóval előreküldték. — Pattintott egyet a pálcával — majd ezt is elküldik valahová.

— De hogy még utcára viszik, de hogy még kocsiba fogják! — mondta a tűzoltó a kötése mögül. Mert már kísérte a lovat, akárcsak a gyerekek, meg két szatyros nő és egy felirat, amin két neonbetűkkel az állt, hogy Vén Duna. Cserzettbőrű, öreg nyak beékelve a betűk közé. Éppen a nő mellett kocogott. Látszott, legszívesebben hozzáfordulna, hogy ezt-azt kérdezzen, dehát nem nagyon mozoghatott a betűivel.

A tűzoltó előrement a nőhöz. Eléje került, akárcsak az arcába akar-ná vágni.

— Mikor evett ez a ló utoljára?

A nő még mindig mosolygott. Csöppet se bántotta a kérdés.

— Eszik ez többet, mint a másik. — Pillanatra megállt egy mozi előtt. — Csak fölemészti. Mindent fölemészti, ami belemegy.

— Fölemészti... — A tűzoltó az arcához kapott. — Különben bánom is én, amikor el kell mennem a rendelőbe, mert ez a nyavalyás fog... — újabb nyilalás és elhallgatott. Egy lépés visszafelé, de aztán megint megfordult és ment a lóval.

— Maga emészti fel! — Ezt már nem a tűzoltó mondta, hanem az egyik szatyros nő. — Nézzék, milyen kövér!

— Még iszik is. Idáig érzem a lehelletét. — Ez a másik szatyros volt. — Nyomás van benne.

— Atmoszféra. — A Vén Duna most szólalt meg először a neonbetűi mögül.

Hátul a suhanc: — Már telefonáltak Kőbányára, aztán majd jönnek érte.

Kobaksapkás fiú lépett hozzá, vadítóan sárga trikóban. — Na né a nagy Dochnál! Talán tied a ló?

Dochnál, a nagy Dochnál vigyorgott.

— Semmi közöm hozzá. Csak ott voltam, amikor a sarkon összecsupolt,

A sárgatrikós a lóra nézett. — Kifőzik szappannak.

Elől, a vörösarcú nő megállt. A szatyrok közrefogták.

— Miért hagyta ? !

— Nem tudott neki többet adni ?

— De arra jó volt, hogy fuvarozzon !

Úgy látszott, egy pillanat alatt nekiesnek.

A nő mindebből semmit se vett észre. Úgy felelt, akárcsak valami barátságos társaságban.

— Mást kell beállítani helyette... pedig jó kis indító volt, csak most már nincs fantázia benne.

— Tönkretette ! — A tűzoltó a többiekre nézett. — Büntetni kéne az illet.

— Az... az...

— Jobbak is ülte már.

A Vén Duna neontájtékja megfordult. — Miért ? Mit tudják azt maguk ? Azt nem lehet csak így megítélni !

— Igaz is ! Amennyit beleöltem. — A nő felsóhajtott.

— Egész vagyont ! — Az egyik szatyor fölemelkedett. — Miért nem mondja mindjárt, hogy a saját szájától vonta el a falatot !

A másik szatyor. — Sajnálám, csak nincs rá időm.

— Jó kis szappan lesz. — mondta a sárgatrikós fiú Dochnálnak. — Finom, kis szappan. Ezzel még mosdani fogok.

Most, hogy leállt a nő, leállt a ló is. A gyerekek körülvették.

— Nem, — mondta egy bársonysapkás fiú. (Az ellenzón körbe: Magyar Repülő.) — Az nem lehet. — A ló elé ment, belebámult a szemébe. A semmibe bámult, a semminek könyörgött. — Ugye nem lesz veled az ?

A sárgatrikós meglökte Dochnált. — Figyeled, a Totyit ?

— Á, ez mindig ilyen ! — Dochnál belesuhintott a levegőbe. — Multkor ott akadtam rá a sarkon, az iskola előtt. Képzeld ! A nevetek olvasta, amiket a falra véstek. Szóltam hozzá, de nem is hallotta.

Totyí most se hallotta a nagy Dochnált. Még mindig a ló előtt állt, még mindig a lóhoz beszélt.

— Én tudom, hogy téged még kocsi elé fognak.

— Az semmi ! — bölintott véres gúnnyal a sárgatrikós — versenyen indítják.

— Ez még olyan befutó lesz ! — röhögött Dochnál.

— Miért ? Én hallottam már illet. — Ez meg egy vékonyarcú, fekete lány volt. Szódásüveggel a kezében bámulta a lovat.

Dochnál a pálcáját suhogtatta.

— Na, tessék ! A Kati már hallott illet.

Totyí hátrafordult a lányhoz.

— Ez is ! igen még ez is összeszedi magát... csak az a fontos, hogy ne hagyják, akkor majd meglátjátok.

Dochnál a pálcáját suhogtatta.

— A kocsit, ami érte jön Kőbányáról, azt mindjárt meglátjuk.

— Szafaládé lesz a lovacska, — mondta a sárgatrikós. — Hurka... töltelek.

— Nem ! Nem ! — Totyí szinte letérdelt a ló elé. — Még nincs is olyan nagy baja... még járni is tud...

A lány a szódásüveg kapszliját nyomkodta.

— Én minden nap adnék neki rendszeren enni.

— Ebbe még ételt? — A sárgatrikós a fejét csóválta.
 — Mi közöm hozzá! — vonogatta vállát Dochnál.
 — Ne tessék engedni! — Totyi már a kövér nőnél volt.
 Az éppen a Vén Dunának magyarázta.
 — Tudja, milyen nehéz egy özvegy asszonynak? Azt mindenhol csak becsapják.
 — Na, magát nem! — vágta rá az egyik szatyor.
 — Ahogy nézem, nem kell magát féltetni! — így a másik. Majd hirtelen a fiúhoz. — Mi a csudát akarsz, Totyi?
 — Magyar néni kérem, tessék szólni, hogy ne engedjék elvinni!
 — Kit ne engedjenek elvinni?
 — A lovat.
 — Á, az más! — A szatyor megint a vörösarcú nőhöz fordult. — Azt maga már elintézte.
 — De csak mert nem adott neki enni, — mondta Totyi. — De ha mi adnánk...
 — Hát adjanak! — A nő felnevetett.
 — Hogy-hogy adjunk? — kérdezte a tűzoltó. — Mit beszélsz, te fiú?
 — Ne tessék vele törődni. — mondta Dochnál. — Dilis.
 Totyi nem hagyta magát.
 — Megvehetnénk... a papa is adna pénzt... majd beszélök vele, csak most nincs itthon.
 A sárgatrikós fiú befonta a ló halott sörényét.
 — Kóc lesz. Hegedűhúr... vagy semmi.
 — Meg akarja venni! — nevetett a vörösarcú nő. — Hallják? meg akarja venni! — A lóra nézett és elkomolyodott. — Nincs fantázia benne.
 Megvehetnénk, — makacskodott Totyi. — Magyar néni is adna hozzá.
 — Mit adjak hozzá? Mit kezdjek én ezzel a...
 — Ó, hát itt van még Brunner bácsi, meg a többiek az utcából.
 — Szóval az utca vegye meg? — kérdezte a Vén Duna.
 Magyariné fölnézett az égre.
 — Még csak ez hiányzik! Még csak ez hiányzik ebbe az utcába!
 Talán mindjárt egy ménest tartsunk?
 — Kezeltesd magad, Totyi, — mondta Dochnál.
 — De miért? — Totyi körülnézett. — Elmenne az emberrel a piacra, meg kiránduláskor vinne ezt-azt. Egyik héten a papa lenne a gazdája, a másik héten Magyar néni, aztán megint valaki más.
 Magyar néni megigazított valamit a szatyrában.
 — Totyikám... és hol tartanánk? Nálunk, a konyhában? Vagy az udvaron?
 Totyi egy pillanatra elgondolkozott, aztán fölragyogott.
 — A tizenkettőben az a pince! Tudod, Dochnál, ahol a tanyánk van.
 Vagy a szódás udvara... vagy...
 — Kifőzik szappannak, — mondta a sárgatrikós.
 Totyi végignézett az arcokon.
 — Adjuk össze... Mondja, Magyar néni is, hogy adjuk össze!
 — Nem is lenne rossz, — mondta Magyar néni helyett a vörösarcú nő. Kocsizörgés hallatszott és arrafordult. — Na, itt vannak.
 Kocsi állt meg a sarkon, egy borsapokás férfi leugrott a bakról.
 — Perzsán bácsi, — súgta Dochnál. — Ismerem. Ha egyszer Perzsán bácsi jön... — halkán fűtlyentett.

A nő odament Perzsán bácsihoz, nem lehetett hallani, mit beszéltek.
 — Lóbőr- jóbőr. — mondta a sárgatrikós.
 A feketehajú lány egy kis szódát spriccelt a járdára, aztán megfordult és elszaladt.
 Totyi átkulcsolta Magyarai néni nyakát.
 — Ne engedjék! Nincs semmi baja... és ha rendesen eszik... —
 Ne engedjék!
 — Hagyj békén, Totyi!
 — Ne hülyéskedj, Totyi!
 — Vigyék innen ezt a fiút! — mondta Perzsán bácsi — most meg a ló elé ugrik...
 — Miért hagyják? Miért?
 A tűzoltó fölkapta Totyit. — Ne rugkapálj...!
 Totyi a tűzoltó kezei között a falat rugdalta és egyre csak azt ismételte.
 — Ne engedjék!

*

Másnap Dochnálék kint voltak a téren.
 — Görögjünk, — mondta Dochnál.
 Lefeküdtek a fűbe és görögni kezdtek: Dochnál, Totyi és a sárgatrikós. Velük görögtek a házak, a fák és a bokrok.
 Totyi oldalgyörgődült és közben azt mondta:
 — Most szállt el felettünk.
 — Micsoda? — kérdezte Dochnál.
 — A szürke ló... én láttam.
 Totyi felült és az égre bámult.
 Fölküld a másik kettő is. Egy darabig hallgattak, majd a sárgatrikós letépett egy marék fűvet és Totyi arcába vágta.
 — Semmit se láttál!

CSORBÁT SIMIT ATHÉNÉ

*Hiány a tűzre víz, lépés a sárba...
 Vagy buborék, amelyet gyöngyrefűz
 A hal. Vagy sikon árva, görbe fűz...
 S ha Neptunus hajód egekre hánnya:*

*Hiány a part. S az, mit lelkembe vágva
 Karcol, kivés a kés: lehull a szűz
 Forgács, seperve marja majd a tűz...
 Nem én vagyok forgácsom dús hiánya!*

*Fölösleg az, melyet művészi kéz,
 Lehánt, körül-csiszol, simára vés.
 A lomha tömbön úr a diadalmas*

*Erő! A forma újra, újra más!
 Hiány felett a régi forradás
 Helyét szelíden elsímitja Pallas.*

Kárpáty Csilla

ANYANYELVÜNK, IMÁDSÁGUNK...

„...Miképpen a járást kiseded korunkban, nem egyéb oktatásból tudgyuk, hanem járásból: úgy az Imádkozást gyakorlunk imádkozással tanuljuk...”

(Pázmány: Prédikáció az imádságról.)

Az egyén és közösség életének benső párhuzama megnyilvánul az anyanyelv és imádság benső rokonságában is. Életünk első kötöttsége szabatosan megfogalmazott, megtanult, mondhatnók irodalmi szövege többnyire az imádság volt. És a közösség irodalmi nyelvének kezdeténél is imádságos szövegekkel találkozunk. Anyanyelvünk és imádságunk erre a bölcsőbeli találkozására szeretnénk emlékezni *Pázmány Péter*, a „Magyar Nemzetnek hűséges Dajkája” éppen háromszázötven esztendő *Imádságoskönyv*-ével.

„A Nyelv — írja Pázmány a „nyelvnek vétkeiről” írt prédikációjában — nem csak szükséges, de felette hasznos... mert ezáltal jelentyük egymásnak gondolatunkat, tanácsunkat, igyekezetünket, szándékunkat... Szüből származik a szó: A Nyelv a szűnek csapja. Azért a mivel szívünk vetélkedik, az foly nyelvünkre... a mit szívünk akar, nyelvünk azt emlegeti... A Nyelv ha oktat, tudatlanságtól szabadít: ha énekel, gyönyörködtet: ha dorgál, jobbit: ha biztat, szűvesít: ha bátorít, vigasztal: ha fenyeget, tartóztat. A Nyelvnek köszönnyük, hogy a vad és okatlan módon élő emberek, Városok társaságába szállottak, és emberi életet tanultak...”. De az anyanyelvnek bölcséletét és szociológiáját így, dióhéjba foglalva, nem hagyhatja el a vallás szempontját sem: „...Mind ezeknél böcsületeseb, hogy a Nyelv Isteni tiszteletnek Temjényezője: Mert a végre adatott a Nyelv, hogy ezzel dicsírvük, és hál'adásokkal magasztaljuk Istenünket...”. Pázmány élete végére (a Prédikációk halála előtt jelentek meg) irodalmi működésének egészével megérlelte gyakorlatban is ezeket a gondolatokat, de az anyanyelvnek mindennél „becsületeseb” szerepe, funkciója, az „Isteni tiszteletnek Temjényezője”, már pályája elején foglalkoztatja. 1606-ban, gráci tanári éve közben, a híres jezsuita kollégium katedrájához kötve, de hazájáért tenni vágyó lendülettel sok „mindennapi külömb-külömb foglalatossági” között imádságokat szedeget össze. Hiányzik ugyanis a legalapvetőbb lelki segítő, a magyarnyelvű imádságoskönyv. A középkor végének kódexei már alig-alig és csak egyesek számára hozzáférhetők. Itt-ott (gyér emlékeinkből tudjuk) kézzel írogatnak, másolgatnak, latinul vagy magyarra fordítva, közösségi vagy egyéni, személyes jellegű imádságokat, gyűjteményeket (Nyéki Vörös Mátyásét a Nemzeti Múzeum őrzi). Nyomtatott imádságoskönyvünknek, az egyetlennek csak a híre maradt meg: Fejérkövi István esztergomi érsek adta ki Prágában, 1594-ben, de egy példányát sem ismerjük. Vásárhelyi Gergely a Catechismus-ába (1604-ből) néhány imádságot is bevesz. Mindezek azonban távolról sem elégíthették ki az ájtatos igényeket. Már pedig

a következő század imádságoskönyv-tömege tanú rá, hogy ezek az igények ugyancsak régen megvoltak.

Erre vallanak Pázmány Imádságoskönyvének egymást sűrűn követő kiadásai. Maga a szerző életében négyszer javította, bővítette új kiadásra. „Az mennyire pedig eszemben vehettem, — írja az 1610-es, második kiadás előszavában — nem volt mindenestül haszontalan fáratságom, (kiért az én Istenemnek szent neve, örökké áldott legyen). Mert minden rendektől nagy kedven fogadtaték, és nagy hamar ugyan mindenestül úgy el is oszla az ennyehány száz könyvecske, melyet elsőben nyomtattak vala, hogy immár az kik szorgalmatosan keresik, sem kaphatnak hasonló könyvecsket...“ Az első száz év alatt tíz kiadását ismerjük. Szinte valamennyiben visszatér a panasz: „...szorgalmasan kereséssel is igen szűkőn, avagy immár nem is találhatni vala...“ (1665).

Erről ír, immár irodalomtörténeti távlatból, „Az Nagy-Szombati Academiának Könyv-Nyomtatója“ az 1753-as kiadás előszavában:

„Sok külömb-külobb új meg új magyar Imádságos könyveket látunk a Keresztények kezein forogni; de mását ennek, melyet most bötülinknek tizen-kettedikszer ki-botsátunk, nehezen hiszem, hogy találhassuk. Kapnak sokan az elméknek ujjanon faragott munkáin: de hosszú út választja-meg a lovat, hosszú údó mutatja-ki a Könyvnek mi voltát. Bóldog emlékeztető Pázmány Péter Esztergomi Érseknek, és Cardinálnak, nagy bölts Theologusnak ki-botsátott sok könyvvel között, a mennyire tudhattuk hiteltre méltó írásokból, ezen Könyvecske volt az első: azért már több mint száz esztendő jóval fellüll haladott. Az otától fogva hány más meg más bötüket mind Bétsben, mind Magyar Országban kapottat, légyen, nem tudhattuk; de hogy minden üdőben, és mindenütt igen kedves vólt, és ottan ottan kézre oszlott, azt tudgyuk, és láttuk. Ha imádságokat kívánsz, itten minden üdőre, minden szükségeldben, és minden rendbéli személyekhez alkalmaztatott, az Anyaszentegyházról és Szent Atyáktól vött, és már Magyarra fordított szép régi könyörgéseket találsz. Az Mi-Atyánknak, és üdvözlegy Máriának, hasonló-képpen a Szent Olvasónak-is rövid és bölts értelmét ki-talíthatod. Ha tanuságokat-is, s a tévelygő Atyafiak ellenvetéseire feleleteket, Szent Írásnak üdvösséges intéseit minden rendű Emberekhez keresed, ezen Könyvecske elődbe adgya...“

Tíz részben a keresztény ember különféle lelki igényeire, helyzeteire megtaláljuk benne a megfelelő imádságot. Az első részben a Miatyánk és Üdvözlegy parafrázisa, a hitvallások, lelkitükör („Lelki-számvetés”); a másodikban „reggeli és estvéli könyörgések”; a harmadikban hálaadások Isten jótéteményeiért, Isten felségéről, a teremtésért, megváltásért, megszentelésért; a negyedikben a szentmisére való könyörgések; az ötödikben a szentolvasóról és az Ürangyaláról („a Háromszori Tsenditéről”) szóló fejtegetések vannak. A leg-gazdagabb a hatodik, hetedik és nyolcadik rész, ahol a „lelki java-inkért”, a „közönséges jókért” (Mikor Hadakkal ostoroztatunk, Az Anya-szentegyházért, Lelki-Pásztorinkért, stb.) ad könyörgéseket, és a „bizonyos személyek Imádságaiban” a különféle állapotú emberek áhitatát tolmácsolja (Szüleinkért, Jánbor Házások egymásért, Szülék magzattyokért, Magtalanok imádsága, stb.). A kilencedik részben a gyónáshoz és a szentáldozáshoz való könyörgéseket, a tizedikben pedig a litániákat és a szentekhez való imádságokat adja.

A felsorolás mellett azonban az olvasót inkább érdekelni fogja ezeknek az imádságoknak belső szerkezete, áhitatos szelleme. Az

imádságos nyelvnek belső élete, úgy amint szerkesztőjének lelkéből sarjadt. Fel kell tehát tennünk a filológus kutató kérdését: Alkotott-e Pázmány eredeti imádság-szövegeket? Vagy honnét merítette anyagát?

Pázmány műveiben általában pontosan megjelöli felhasznált olvasmányait, forrásait és a lapszéli idézetekből könyveiben nyomról nyomra követhetjük azokat. Így tesz Imádságoskönyvének első kiadásában is. (A későbbi kiadásokban ezek az idézetek szinte teljesen elmaradnak.) A megjelölések legnagyobb része a szentíráásra utal. Ismerve Pázmány forrás-jelölő gyakorlatát, kiindulásnak elfogadhatjuk az első kiadás előszavának megjegyzéseit:

„...egynehány ájtatos könyörgéseket és hála adásokat szedék össze, nem csak a Régi szent atyák írásból, de legfőképpen a Szent Írásból, hogy az Istennek, az Isten szájából származott igékkel könyörögenék. Mert noha a könyv szélire fel nem jegyeztem mindenütt a Sz. Írás helyeit, de mind az által e Könyvre foglalt imádságoknak, csak nem minden része, a szent Írásból vétetett...”

Próbáljuk tehát nyomonkövetni szerkesztő módszerét. Hajdan a könyvolvasó, író emberek rendkívül kedvelték az olvasmányaik alapján készített jegyzet-gyűjteményeket; jeles mondások Florilegiumát, virágoskertjét; Catenákat, idézet-láncokat. Nemcsak nyomtatásban jelentek meg ilyen gyűjtemények — főleg a szónokok segítésére — de a szorgalmas olvasók maguknak is készíthettek ilyeneket. Így gyűjtögethette emlékezetével is, írásban is Pázmány az egy-egy tárgykör szerint csoportosított bibliai idézeteket. Nézzük például az „Imádságban-való ájtatosságért” című rövid könyörgést. A lap szélén idézett szentírási helyeket a nyelvében talán Pázmányhoz legközelebb álló Káldinak fordításában sorakoztassuk fel:

...Mert ő maga a Lélek bizonyosságot tévesen a mi lelkünknek, hogy az Isten fiai vagyunk... (Róm. 8, 16). — Annak pedig, ki hatalmas mindeneket bévségesben megselekedni hogy-sem mi kérjük vagy értjük... (Eféz. 3, 20). — Es kiöntöm a Dávid házára, és a Jerusálem lakóira, a malasztnak és a könyörgéseknek lelkét... (Zakar. 12, 10). — ...maga a Lélek könyörög érettünk ki-mondhatatlan fohászkodásokkal... (Róm. 8, 26). — Uram, nyisd meg az ajkaimat: és a szám a te ditséreted hirdeti... (Zsolt 50, 17). — Es mondja az Úr: ...a nép a szájával, és ajkival ditsóit engem, a szíve pedig távul vagyon tőlem... (Izaiás 29, 13).

Íme, az általunk elképzelt florilegium összegyűjtött idézetei a bibliából; ezekkel az „Imádságban-való ájtatosságért” könyöröghetünk Istenhez. De lássuk miként forr eggyé, egységessé Pázmány mesteri szerkesztésében:

Örök Mindenható Isten, látod a mi tudatlanságunkat, kik nem tudjuk, mit, és mi módon keilyen kérünk. A mi szívünk tétovázó álhatatlansága-is nyilván vagyon előttem. Te azért, Uram, ki mindeneket jobban végezhet, hogy-sem mi tudnók érteni, vagy kérni: önts belém a könyörgésnek lelkét, mely a Híveidben ki mondhatatlan fohászkodásokkal szokott könyörögni. Nyisd-meg, Uram, az én ajkaimat, hogy az én nyelvem ditsérje szent Nevedet: és ne tsak nyelvemmel, hanem szívemmel is tisztellyem Felségedet: a mi Urunk Jézus Krisztus által Amen.

Csak ismételt olvasásra vesszük észre az eggyéforrasztott szentírási idézeteket. A római levélből vett idézet az elején csak az alaphangot adja meg: Isten fiai vagyunk, és a mennyei Atya látja az imádságban való „tudatlanságunkat”, „szívünk tétovázó álhatatlan-

ságát". De a következőket már nyomról nyomra követhetjük. A szentírás szavai, mozaikszerű idézetei átelmélkedve, átélve és imádkozva eggyé válnak az írónál. Érezzük, hogy az idézett szövegelemek ott zsonganak a szavakban, fordulatokban, a beszéd zenéjében. Sőt, a szöveg épenséggel gyakorlott imádkozót sejtet, aki nemcsak az alak-
tan és mondat-
szabályaival van tisztában, hanem használni is tudja az imádság grammatikáját; aki az adott szövegtől elszakadva ön-
állóan ki tudja fejteni gondolatait az Isten előtt. Tehát ezek a szö-
vegek átelmélkedve imádkozni is tanítanak!

Ezt a szerkesztő módszert figyelhetjük meg a fordított imádsá-
goknál is. Leginkább a középkorban kedvelt és Szent Ágostonnak tulajdonított Soliloquiá-nak, Meditationes-nek és Manualé-nak elmél-
kedő imádságait használja, melyek a nagy hippói püspök Vallomásait utánozzák hangban, tartalomban. Közöttük talán a legszebb az „Isten felségéről“ szóló:

Oh mely tudálatos, Ur Isten, a' te fényesség, inkább, hogy-sem a' Nap-
fény, meg-vakíttya gyenge szemünket, ha a' Hitnek homályával bé-nem köttetik.
Te vagy, én Istenem, minden jóknak kút-feje: eleje és vége minden állatoknak.
Te az eget, és Földet, újaidon hordozod: a' tenger vizelt tenyereddel méred: a'
föld kerektségét, az eget nagy völtát araszoddal bé-fogod. Te hozzá képest, min-
den teremtet állat tsak olyan mint egy kis porotska... Te mindenekben vagy,
de bé nem rekesztetel: mindenek felett vagy, de fel nem emeltetel: Mindenek-
alatt vagy, de le nem nyomattatol. Te mindeneket látsz, de láthatatlan vagy:
mindeneket hordosssz, de meg nem terheltetel; mindeneket el-változtatasz, de el
nem változol: Mindeneket igazgatsz böltsességgeddel, tartsz hatalmaddal. Munkál-
kodol mindenekben fáradság nélkül; keresz minket, ki semmi nélkül nem szű-
kölködöl: meg-haragszol, tsendes lévén; el-változtatod e' világi dolgokat, de soha
tanácsodat el nem változtatod...

Fordított forrásait is hűségesen jelzi, de átültetésükben szabadon
jár el. Kihagyja a fölöslegesnek ítélt mondatokat, megcseréli sorrend-
jüket. Fordítási módszere külön tanulmányt érdemelne. Veretes ma-
gyar kifejezésekkel adja vissza a latint. Tömörségére idézzük a bre-
viárium reggeli imádságából, a primából átvett két könyörgést, me-
lyek az Imádságoskönyv harmadik reggeli imádságába olvasztva, a
két első mondatként szerepelnek:

Örök Atya, Mindenható Isten, ki a te jó-voltodból e mai napnak kezdetit ad-
tad érnem, őrizz és segélly engem a te szent malasztoddal, hogy e mai napon
semmi gonosságra ne térjek, hanem szüntelen a te akaratodhoz és törvényedhez
igazítsam szómat, szándékimat s minden cselekedeteimet. Igazgasd Uram Isten,
vezérellyed és szentled meg testünket, lelkünket, érzékenségyünket, szónak, gon-
dolatainkat, és cselekedetünket, hogy a mai napon, sem mi vétebbe ne essünk,
hanem a te igaz akaratodhoz szabjuk beszédünket, igyekezetünket és cselekedet-
ünket...

Emlegethetnénk az Imádságoskönyvvel kapcsolatban is Pázmány
nyelvi kiválóságait, elevenségét, mértéktartó és logikus fegyelmezett-
ségét, barokk körmondait, szemléltető művészetét. A példákat azon-
ban egyéb műveiből is ide kellene sorakoztatnunk. Itt csupán egyet-
len, sajátos nyelvi vonatkozását szeretnénk megfigyelni. Pázmányt
(elődeinek útrakészítése után) a magyar teológiai nyelv, a hittudo-
mány veretes mesterségbeli kifejezései, és a magyar vallásosság sa-
játos szókincse megteremtőjének tekintjük. Kiragadott példaként áll-
jon itt a breviáriumból és a Mindenszentek litániája könyörgéseiből
ismert „Actiones nostras...” kezdetű latin imádság fordítása:

Kérünk téged, Úr Isten, hogy ébresztő malasztoddal elkezdvén a jót bennünk, segítő malasztoddal kísérjed tselekedetünket: hogy minden munkánk, és imádságunk a te Nevedben kezdessék, és te általad vitessék véghez. A mi Urunk Jesus Kristus által...

Az ébresztő malaszt és a segítő malaszt kifejezéseivel a latin „aspirando praeveni“ (= sugalmazásoddal előzd meg) és „adiuvando proseguere“ (= segítségeddel kövesd) szavakat a kegyelemtanból vett pontos, szabatos értelmével fordítja. (A magyar valláosság történeti szótára lenne hivatva ezt a kérdést kimerítően feldolgozni!)

Pázmány tehát maga alkotta, szerkesztette, fordította, csiszolgatta imádságait, Forrása elsősorban a biblia. De a közel egykorú imádságanyag ismeretében érdekes összefüggéseket is felfedezhetünk. Emeltettük, hogy Pázmány Imádságoskönyve előtt Prágában, 1594-ben Fejérvölvi István adott ki magyarnyelvű imádságoskönyvet. Ezt a történetíró Katona István tartotta számon; ma azonban már egyetlen példányát sem ismerjük. Sokan úgy gondolják, hogy az 1615-ös, ugyancsak Prágában a szerző vagy fordító neve nélkül megjelent magyar imádságoskönyv ennek második kiadása lenne. Az összehasonlításnál kiderül, hogy Pázmány imádság-anyagának mintegy negyed része — darabosabb, régiesebb nyelvezettel — megtalálható ebben a második prágai imádságoskönyvben. Feltehetjük tehát, hogy Pázmány ismerte Fejérvölvi István imádságoskönyvét, és annak anyagából mintegy a felét, — átcsiszolgatva, saját nyelvi ízléséhez formálva — átvette a magáéba. Ezek között szerepelnek a szentmisére való és a hét fő bűn elleni imádságok és a „közönséges jókért való“ könyörgések sok darabja. Egy részük kétségtelenül az általánosan ismert, a középkor örökségének tekinthető imádság-kincshez tartozik. Ilyenek Szent Brigitta tizenöt imádsága a kereszten függő Úr Jézushoz, a könyörgések a szenvedő Krisztus hét szaváról, Szent Bernát imádsága Jézus nevérol (Oh áldott Jézus, oh kegyes Jézus...) és a misekönyvből fordított, különféle alkalmakra való orációk. Mindenesetre feltűnő, hogy a prágai imádságoskönyvvel közös imádságoknál Pázmány csupán két esetben jelzi forrásait a lap szélén. Kevésbé valószínű, hogy az 1615-ös prágai könyvecske (ha nem Fejérvölvi István munkájának második kiadása lenne) céltudatosan éppen azokat az Imádságokat vette volna át Pázmánytól, melyek mellett nem talált lapszéli forrás-jelzést. Talán helyes a sejtésünk, ha Fejérvölvi István prágai imádságoskönyvében keressük azokat a láncszemeket, melyek Pázmány Imádságoskönyvét a hagyománybeli gyökerekkel — Szent Brigittával, Bernáttal, kódexeinkben és a korabeli imádkozók ajkán élő hagyományos középkori kincsel — kötik össze. (Ennek feltárása és bemutatása külön tanulmányt kíván!)

Pázmány az első kiadás előszavában Kapi Annának, hethesi Pethe László feleségének ezt írja: „... minap kegyelmed itt Graeczben léteben panaszkodván, mind maga, s mind a több Magyar országi Keresztyének nevével, mely szükön és ritkán találtnék a mi Nemzetünk közt, keresztyéni imádságos könyvecske...“ És a második kiadás elején ugyancsak Kapi Annának így folytatja: „... az

vége irtam vala, hogy mind az világi állapotban, s mind az Istenhez való áitatosságban megfogytakozott hazánkban lakozó híveket, igaz hittel gerjedező fohászzkodásra, keresztyéni szeretetből származott imádkozásra vezérelném, és oktatnám..." Tehát gyakorlati szükség Pázmány indítója. Az imádságnak módjára tanítani, a különféle állapotban lévő emberek áhítatának indítást adni. A gyakorlati célt érezzük a kereszttetésről vagy a szenteltvíz hasznáról, az Úrangyaláról és a szentolvasóról szóló egyébként fölöslegesen terjedelmesnek látszó fejtegetéseiben is. Gyakorlatiasságában szerény mértéktartás jellemzi. Nem akar mindent átfogni, minden lehető helyzetre, ünnepre és szenthez könyörgések sorát faragni, gyűjteni, mint a következő XVIII. század imádságoskönyveiben látjuk. Nem akarja percről percre, szinte lehetetlen igényeket támasztva, lekötni az imádkozó életét.

Pázmány Imádságoskönyvét, úgy érezzük, egységes szellem járja át. Fordítás közben is alakít, a kölcsönzötteket pedig mindig lecsiszolja, átformálja saját lelke és nyelvi izlése szerint. Minden darabja a szerző lelkéből fakad és ezért valamennyi mögött, alapeszmeként ott sejtjük a súlyosan dübörgő tételt: Fölséges, magasztos az Isten, aki teljes odaadást kíván a parányi ember-teremtmenytől. Pázmány mindezt inkább logikával, értelemmel, semmint az érzelmekre hatva mondja el százhetvenkét imádság-szövegében. Mélyen átértzett, átimádkozott könyörgései mögött a bölcelet professzora és a hittudós áll. Az ajánlás asszonyinak szól és a női áhítat igényeit, alkalmait sem hagyja egészen figyelmen kívül, az Imádságoskönyv mégis inkább férfiaké. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint hogy a legszorgalmasabb XVIII. századi kölcsönző, Pongrácz Eszter, a női igényekre szabott imádságoskönyvében, az Aranykoronában Pázmány imádság-szövegeinek több mint a felét átvette; de megváltoztatta, főleg lerövidítette azokat.

Pázmány Péter Imádságoskönyve ma is él! Háromszázötven esztendő alatt huszonhat kiadást és talán még több átdolgozást, szemelvényes válogatást ért meg. Ha a megérdemelt teljes, modern kiadása nincs is kezünkben, mégis imádságoskönyveink tele vannak tőle kölcsönzött imádságokkal. A mai embernek áhítatos gondolatát, érzését is kifejezi. Lapozzuk csak fel legkedvesebb imádságoskönyveinket! Diákkorunkban Pázmány imájával keltünk és esti könyörgésével térünk nyugovóra; gyónásaink és szentáldozásaink után az ő szövegein tanultuk meg a hálaadás, benső, áhítatos mondanivalóját. Elsőszombatunként, papok szombatján az ő szavait idézzük az „igaz lelkipásztorokért” könyörögve: „Kegyes és kegyelmes Atyánk! ki Szent Fiad által azt parantsolád, hogy igaz és hív munkásokat kérjünk tőled...” Észe sem vesszük, hogy századok multak el e szövegek felett. A „Nagyar Nemzetnek hűséges Dajkája” (az 1701-es nagyszombati kiadás előszavával élve) édes anyanyelvünk bölcsőjénél, gyermekkoránál dajkálkodva az imádság nyelvére tanított három és fél százados gyakorlatával: „... az Imádkozást gyakor imádkozással...”!

A régi rómaiak pénzdarabot, obulust raktak halottaik szájába, hogy Charon, az alvilági folyó révésze fölvegye csónakjába és átszállítsa őket a boldog eliziumi mezőkre.

*

Bernoláné rettenetes öregasszony volt. A környéken csak így emlegették: „Az az istenverte Bernoláné“. A gyerekei meg, ha szóbakerült, szégyenlősen ilyesmit motyogtak: „Igen, igen, szegény mamának nehéz természete van“.

Az ura járásbíró volt valaha, és azok szerint, akik még emlékeztek rá, áldott jó ember. Dehát azt is sirbavitte ez a sárkány. Még amíg álásban volt, csak birta valahogy; délelőttjeit, s lehetőleg délutánjait is a hivatalban töltötte; hanem attól fogva, hogy nyugdíjba ment, egyetlen békés perce nem volt többé. Mondogatták is a temetésén: „No, ez a szegény Nándor is szebb kort ér, ha nem ez a szörnyeteg a felesége“.

Bernolánénak akkoriban házasodott meg a fia — két lánya már férjnél volt, jó messze, vidéken mind a kettő — az egy ideig ott lakott nála a feleségével. Az öregasszony sehogyan sem állta a menyét, rágta, gyötörte; a fiatalok meg mit tehettek? — tűrtek. Hanem amikor megszületett az első gyerek, egészen tűrhetetlen lett a helyzet. Hogy öneki keserves vénségére a más porontyának az óbegatását kell hallania! Hogy az ő gyönyörű konyhája olyan, mint a disznóól, s itt is pelenka lóg, ott is pelenka lóg! Hogy akinek kölyök kell, előbb kaparjon odut magának, nem csak mint a szarka, idegen fészekben kelteni! És így tovább. A fiatalasszonynak már egészen gyulladássra duzzadt a szeme a rengeteg sírástól, ifjabb Bernola Nándor pedig majd lerágta a bajuszát mérgében és szégyenében, míg aztán sikerült valahol a város tulsó végén lakást kapnia, összepakolt s elköltöztek.

— No — állapították meg a környéken — ezeket is elmarta magától. De ennek már van vagy húsz esztendeje, mert azóta már a hajdani penlenkapusztító legifjabb Bernola Nándor is szép szál legénnyé serdült és jeggyűrűt hord az ujján.

Az alatt a húsz eszendő alatt özvegy Bernoláné egyedül élt az öröklakásában. Ez az öröklakás egy csúnya, irdatlan nagy társasházban volt, már majdnem a hegy tővében, a villanegyed szélén — maga is kész kis városka rengeteg lakójával; de azzal a sok emberrel, lett légyen fiatal vagy öreg, Bernoláné mind ádáz háborúságban állt. A hatemeletes kaszánya földszintjét csupa üzlethelyiség foglalta el, fűszeres, hentes, borbély, droguista, trafikos, papírkereskedő, sőt még cukrász is akadt ott, mert amikor Bernola járásbíró meg a társai hajdan összeszövetkeztek a házépítésre, úgy tervezték ki, hogy minden kéznél legyen, ne kelljen semmiért máshová szaladgálni. Nem is szaladgált máshová senki, kivéve özvegy Bernolánét, ő ugyanis a ház valamennyi boltosával összeveszett, mert az szerinte mind gazember, tolvaj, útonálló és csirkefogó, akéhez soha, amíg él, be nem teszi többet a lábát.

Érthető hát, ha nem nagyon kedvelték, s amikor húsz esztendei dühös háborúskodás után egy szép napon megütötte a szél, az emberek szíve nem fájt különösebben érte. Az öregnek a jobboldala bénult meg; fölkelni már nem tudott, de beszélni még igen. Fia — nagy darab, őszülő ember, tanár egy fővárosi iskolában — tüstént betegágyához sietett.

— Jössz, mi, hogy kiszimatold, mit harácsolok utánam! — rikácsolta az öregasszony. — De ne félj, nem halok még meg!

Az ura régi sétatbotját odatette az ágyára, ép balkeze mellé, hogy ha valaki rátörne és ki akarná lopni párnája alól azt a piszkos szürke zacskót, amiben a pénzt tartotta, legyen mivel védekeznie. Ha menyé vagy unokája feléje közeledett, kezét óvatosan rácsúsztatta a botra, hogy ha veszélyt érez, tüstént fölemelhesse.

Igy feküdt két héten át, balján a bottal, fürkésző, sötét kis szemét az ajtóra szögezve. Aztán meghalt.

Harmadnapon temették. A fekete drapériák alatt, a koporsó körül ott állt a család: két lánya férjestül, fia, menyé, meg egy sereg unoka. Kora délután volt, három óra, fülledt, meleg nyár; várták a papot. A koporsó még nyitva volt, s aki közelebbi vagy távolabbi rokon előrement a gyászbaöltözött családtagokhoz kondoleálni, egy gyors pillantást vetett a halottra, aztán ijedten elkapta róla tekintetét, mintha valami illetlen dolgot látott volna.

Csúnya, riasztóan csúnya halott volt az öregasszony. Így, lehunytt szemmel, s ahogy két arca kissé beesett, még élesebben rajzolódtak elő gonosz vonásai. Egészen olyan volt, mint életében, csak valahogyan megszorozva, hatványozottan — akár egy öreg, mesebeli boszorkány, aki csak teteti magát a egyszerűen kiugrik a koporsóból, söprűjére kap és átkozódva ellovagol.

A kandeláberokban lobogott a borszesz sárgászöld lángja, a ravatal virágai szemlátomást lankadtak el a hőségben, ők meg csak álltak, bármésködtek és szőgyelltek, hogy olyan kevés fájdalomat éreznek.

Ekkor, ebben az unott, nehéz, virágzagú csöndben valami csörrenés hallatszott a bejárat felől. Ötvenen-hatvanan ácsorogtak ott. Ez a csoport, most kettévált, utat nyitott valakinek. Vékony fekete botra támaszkodva, tüllből, selyemből, bársonyból összefércelt gyászruhában, fején ócska szalmakalappal, melyről szakadozott kreppfátyol lógott le hosszan, s mindenféle cafranggal, kacattal, szalaggal és ronggyal teleaggatva, nyakában nagyszemű fekete olvasóval egy vézna, hajlotthátú, csapzott vénasszony kocogott be, kezében egy csokor fehér szegfű. Egy koldúsasszony, virággal.

Mindenki félrehúzódott az útjából. Ő odament a koporsóhoz, a halott fejéhez, letette mellé a virágcsokrot, aztán odahajolt hozzá, bögös, reszkető ujjával végigsímogatta, de úgy, hogy nem ért hozzá, csak fölötte siklott el a keze; kitapogatta, hol a halott keze: megfogta, parányit megemelte, fölágaskodott és hosszan megcsókolta.

Aztán odaállt a gyászoló családtagok mellé, lefelé. Senki nem mert szólni neki, senki nem merte megkérdezni, mit keres ott. Különben is jött a pap, kezdődött a szertartás.

A gyászmenetben is ott haladt közvetlenül a halottaskocsi után. S amikor a koporsót leengedték a sírűregbe és a sírásó egy lapátnyi földet a családtagok felé nyújtott, ő megelőzte őket: fűgőn előrelépett, lehajolt s elsőnek ő dobott egy rögöt a sírba.

A többiek csak néztek; kellemtelen volt, de egy kicsit mulatságos is. Arra gondoltak, talán valami hibbanteszű öregasszony, akinek ez a mániája. Vagy csak nem ismeretlen rokon, aki most majd a nyakukba akasztja? Kis nyugtalanság támadt köztük; sugdolóztak, aztán a tanár feszélyezetten, röstelkedve odalépett az öreghez.

— A néni talán ismerte édesanyámat?

A vénasszony fölnezett rá, erre a tagbaszakadt óriásra, akinek alig ért a derekái; csúnya, manószzerűen pihés kis arcában két csodálatosan tiszta, melegbarna gyermekszem ragyogott.

— Az édesmamát? — kérdezte, fogatlan szájjal mammogva. — Hogy én ismerem-e az édesmamát? — Kedvesen legyintett, és nyakában megcsördült a nagyszemű fekete olvasó. — Persze hogy ismerem! S milyen régen! Nem volt annál aranyabb szívű asszony a világon!

A férfi meghökkent.

— Hát a néni szerette a mamát?

— Hát lehetett azt nem szeretni? — lelkendezett az öreg. — Én minden hónapban eljártam hozzá, úgy ahogy meghagyta: mikor a nyugdíját kapta, arra következő napon. Mindig a postást lestem, kifaggattam: vitte-e a Bernola nagyságának a nyugdíjat? Aztán másnap elmentem hozzá és megkaptam tőle a harminc forintot. Minden napra egyet. Hogy legalább betevő falatom legyen, ha más nincs, mondta az áldott. — Tűnődve hallgatott egy percre, aztán hozzátette: — Boldog ember, hogy ilyen édesanyja volt, nyugodjék békében.

Megfordult, sóhajtott egyet, óriási keresztet rajzolt a levegőbe szikár kezével, s elindult, lefelé a lejtőn, anélkül, hogy bárkitől is elbúcsúzott volna. Mire a tanár magához tért meglepetéséből, már csak egy kis fekete pontot látott lent a sírok közt, egy imbolygó, távolodó kis fekete pontot, mint egy sírról sírra szálló fekete lepkét.

S ekkor váratlanul eszébe jutott a rómaiak szokása az obulussal. Ebben a pillanatban melegen, meghatottan gondolt az édesanyjára, és elképzelte őt, amint a halál vizén a boldogság felé úszik, szájában a megváltó obulussal.

MÁJUS

Eső.

Fényes gyöngyök csörögnek szaporán

Fűzérbe fűzve. Megáldott, bő

Ölébe fogadja repedezett földünk.

Lila irisz issza és remeg a saláta

Gyöngye feje a gyönyörűségtől s

Ünnepi ivfényt gyújt a Nap most

Lenge szivárványt szőve a pára

Dús melegéből. Fő a föld és

Hasad a rózsák vérző szája...

Kárpát Csilla

LIDÉRC

„Nitimur invetitur semper cupimusque negata“.)

Botlik bár botorul de a tiltott útra botorkál

lábam amerre lesüpped a nyom de kiáltja a tábla:

„erre veszély! ne tovább!“ a szemem tapogatva kutatja

merre bolyong a Lidérc — csavarodva befonnak az indák

kúszik a kígyó pikkelye surran a nyelve sziszeg rám

karmol a tüske kitépi szemem hasogatja a bőröm

Jaj! szövevény kusza szál suhogó sziszegő veszedelmek!

(Szám üresen tapogatja merre bolyong a Lidérc.)

Kárpát Csilla

Nem tudom már, kitől hallottam vagy olvastam, hogy nincs makacsabb betegség a honvágnál: együtt születik az emberrel s a halál pillanatában sem hagyja el. Természetesen csak azok érzik és szenvednek miatta, akiket a sors idegen tájakra, idegen környezetbe vetett, és pedig úgy, hogy nincs bennük annak a tudata, hogy bármikor könnyen visszatérhetnének, vagy hogy pusztán a saját elhatározásuktól függ a visszatérés otthonukba, hazájukba, a velük egy nyelvet beszélő, rokongondolkodású emberek közé. Nagyon feltehető, hogy a honvágy olyan régi, mint maga az emberi szív, s az sem valószínű, hogy megnyilatkozási formái valaha is változtak volna. Annál inkább csodálkozhatunk azon, hogy tudományos felismerése és megnevezése oly sokáig késett. A XVI. század második feléig. Ezt állítja és erre hoz fel bizonyítékokat *Fritz Ernst* svájci összehasonlító irodalomtörténész, aki nagy figyelemmel fogadott, úttörő vizsgálódásokat végzett ebben az irányban:

A szerző legelső adata arra, hogy a honvágyat már nem egyszerűen érzélgősségnek, hanem betegségnek tekintik, 1569 március 14-éről való. Ezen a napon jelentette *Ludwig Pfyffer* tábori felcser a luzerni tanácsnak, hogy a gondozásába vett sebesültek közül *Sonnenberg* zászlós „gestorben von heimwe“, honvágyban meghalt. Az érdekes bajmegállapítás azonban nyilván csak fejcsóválásra készítette a kanton atyjait, mert *Pfyffert* is, meg jelentését is tökéletesen elfelejtették. Mutatja, hogy amikor a honvágyról Európaszerte megindult a vita, *Pfyffert* már senki se említi, még a vita megindítója, *Johannes Hofer* sem, noha ő bázeli orvos, tehát hasonlóképpen svájci polgár volt. *Hofer* 1688-ban doktori értekezést nyújtott be a bázeli orvosi karon ezzel

a címmel: „*Dissertatio medica de Nostalgia oder Heimweh*.“ A fiatal kutató két dolgot akart. Az egyik, hogy ismerjék el szabályos betegségnek a honvágyat, a másik, hogy a betegség szakszerű megjelölésére fogadják el az általa javasolt „nostalgia“ kifejezést. Utóbbi *Hofer* a „nostos“ (hazatérés) és „algos“ (fájdalom) görög szavakból szerkesztette össze.

Hofer megrajzolta a honvágy körképét is, mint *Ernst* mondja, annyira találó vonásokkal, hogy ez a körkép lényegében ma is elfogadható. A betegnek nincs étvágya s ha eszik is valamit, gyomra nem emészt meg kellőképpen az ételt. Izmai ernyedten mozognak, vére vontatottan és besűrűsödve jár az ereken, szíve fáradt és szorongásokat okoz. A kiválasztó szervek „eldugulnak“, láb lép fel s hamarosan bekövetkezik a halál. Mindez pedig azért — érvel *Hofer* —, „mert a helytelen képzelőerő nyomán az idegnedv mindig csak egy és ugyanazon utat tesz meg az agyban s így főleg csak egy eszmét, a hazába való visszatérés eszméjét tartja felszínén“. Foglalkozik *Hofer* azzal a kérdéssel is, hogy mit tehetnek ellene az orvosok. Szerinte helyes, ha izzasztáshoz, érvágáshoz, hánytató-, altató- és hajtószerekhez folyamodnak, gyakran azonban csak az segít, ha a beteget visszaengedik vagy visszaküldik hazájába.

Feltűnő *Hofer* értekezésében, hogy ismételten hangoztatja: téves az a nézet, mintha a honvágyat csakis a svájciak, különösen a berniek kaphatnák meg. Megvan rá azonban az alapos oka, amelyből — mint *Ernst* kifejti — nyomban megértjük azt is, hogy miért éppen Svájcban fedezték fel a honvágy betegség-jellegét. Köztudomású, hogy azokban az időkben szép számban szolgáltak mindenütt svájci zsoldosok. Derék katonák voltak,

akiket megbízóik nagy becsben tartottak s jól meg is fizettek, csak azt rótták fel hibájukul, hogy sűrűn akadnak köztük olyanok, akik nem várják meg a szerződésük lejártát, hanem fogják magukat s visszaszöknek hazájukba. A szökevények rendszerint arra hivatkoztak, hogy leküzdhetetlen vágy támadt bennük az otthoni tájak és emberek után. Ez a jelenség, amelyet már „svájci nyavalyaként“ emlegettek a külföldön, kellemetlenül érintette magukat a svájciakat is, főleg a kormányzati szerveket, mert már attól kellett félniök, hogy a nemzeti becsület meg veszendőbe.

Igy azután nem kétséges — írja Ernst —, hogy Hofer értekezésének egyik s talán nem is utolsó célja a fenyegetettnek vélt nemzeti becsület megvédése volt. Erre vall az is, hogy röviddel utána a zürichi Johann Jakob *Scheuchzer* már kimondottan „a nemzet becsületének megmentése okából“ irt egy könyvet, amelyben a „nosztalgiát“ taglalja. A honvágy — bocsátja előre *Scheuchzer* — komoly betegség, amelynek kényszerítő következményei alól nem vonhatjuk ki magunkat. Nincs szó tehát arról, mint-ha a svájci katonák cserbehagynák a zászlót, amelyhez hűséget esküdtek. Nem erkölcsi, hanem fiziológiai természetű a baj, amelyet „a légköri nyomás“ különbözősége vált ki. „Mi, svájciak — úgymond — Európa legmagasabb hegyvidékén élünk. Az ereinkben levő belső levegő alkalmazkodott a levegőoszlophoz, amely magas lakóhelyünkön reánk nehezedik. Már most ha a svájci polgár mélyebb területekre ér, emelkedik a levegő külső nyomása s ez a változás megzavarja szervezetünk egyensúlyát. Megbetegedünk — honvágyban, vagyis a sóvárgásban tisztább, könnyebb és ritkább levegő után. A legtermészetesebb és legbiztosabb gyógyszer ilyenkor a hazatérés. Az idegen tiszt uraknak és a katonaoorvos uraknak mindenesetre ezt a taná-

csozt adnám: Ha olyan helyen tartózkodik a beteg, amelynek közepében magas hegyet vagy tornyot találni, küldjék fel oda huzamosabb időre a beteget, hadd töltökezzék könnyebb s nem olyan nyomásztó levegővel.“

Scheuchzer könyve még a Hoferénél is szélesebb visszhangot keltett. Franciák, németek, olaszok is hozzászóltak. A honvágy tudományos problémává nőtte ki magát, amelynek máig meg nem szűnő irodalma támadt. A tudósok mellett azután hamarosan megszólaltak a költők is, akik immár feszélyezettség nélkül, a maguk módján és megkapó színekkel dicsőítették ezt az ősi rokonszenves emberi érzést. Svájcban szinte versengve énekeltek meg az alpesi kürtöt, amelynek elhaló zengésére megdobban a strassburgi sáncon a katonák szíve. Mindenesetre hatalmas és gazdag szellemi ív az, amelynek kiinduló pontjában Hofer fiziológiai értekezését, záró pontjában Novalis költészetét látja Fritz Ernst, azét a Novalisét, aki már kozmikus távlatot ad a honvágynak: „Hová is tart az életünk? Mindig hazafelé.“

*

Hosszú időn át inkább csak a képekről és útleírásokból ismert, színes külsőségei miatt foglalkoztatta képzeletünket a muzulmán világ. Nyilván, mert kevésbé láttunk okot arra, mint az érdekeltebb nemzetek tagjai, hogy szorgos figyelemmel kísérjük az ott megindult hatalmas változásokat. Pedig ha már korábban is, akkor most a szuezi válságból éppenséggel kitűnhetett, hogy nagyon is történnek arafelé az egész emberiség életére kiható események. Ami ott fojlik, lényegében nem más, mint a modern technikai civilizáció gyorsütemű átáramlása, a maga elkerülhetetlen politikai és társadalmi következményeivel: szociális átrétegződés, függetlenedő államiság, gvarmati kötöttségek megszűnése. S

érthető, hogy nem jár bizonyos földrengés nélkül, ha egy 250—300 milliós népcsoport helyet kér és nyit magának a napos oldalon.

Sok izgalmas kérdés merülhet fel ezzel kapcsolatban. Közéjük tartozik az is, hogy most, amikor a jobbára európai főiskolákon nevelkedett mohamedán vezetők hozzáfogtak országaik felszabadításához és társadalmuk átalakításához, mennyiben tud majd alkalmazkodni az izlám, mint vallás és életforma is, azokhoz az eszményekhez és értékekhez, amelyeket egy tőle mégis csak idegen kultúrából vett át. Nagyrészt erről értekezik *Robert Montagne* abban a terjedelmes tanulmányában, amelyet a *Vie Intellectuelle* tett közzé.

Az izlám abban a formájában, amelyben véglegességet igényelt magának, a VII. és a XIII. század között született meg. Akadnak ugyan szekták, amelyek eltértek ettől, az izlám azonban így is sokkal egységesebb tömböt képez — állítja Montagne —, mint a versengő egyházakra szakadt kereszténység. A tanítás szerint Mohamed fejezte be és koronázta a próféták hosszú sorát, amelyben Noét, Ábrahámot és Krisztust különös tisztelet illeti. Mohamed az, akinek az örökkévaló Isten arab nyelven kinyilatkoztatta gondolatait, hogy az ő révén azután hozzájussanak azokhoz Izmael gyermekei. Ezeket a gondolatokat a Korán, a „könyvek könyve“ foglalja magában, amely nem is az időben és nem is emberi műként keletkezett. Tartalma oly tökéletesen természetfölötti, hogy szentségtörés lenne „hiteles“ fordítását mérlegelni. Eppen ezért haszontalan és meddő dolog lenne a modern kritika szabályaival közeledni hozzá.

A Koránban rögzített dogmák egyszerűek és világosak. Isten mindenható, ő teremti a mindenséget egyik pillanatról a másikra. Az emberek az ő rabszolgái, kötelesek tehát engedelmeskedni tör-

vényének, amely pontosan előírja, hogy mi a teendőjük életükben. Akik hiszik a Mohamednek szóló üzenetet, elnyerik a mennyei boldogságot. A keresztények, akik nem értették meg az Irást, és a zsidók, akik meghamisították, mind a pokolba kerülnek. A muzulmánok kiválasztott nép, amelynek a saját útján kell haladnia. Órizkedjenek a bálványimádástól, attól, hogy Istent teremtett lényekkel társítsák, és az eretnek újításoktól, amelyek nem férnek össze a törvénnyel. Ebben az esetben a hívők Ábrahám tiszta hagyományait folytatják. Szegezzék szemüket a régi prófétákra, de főleg Mohamedre és a vallás aranykorában élt „jámbor nemzedékekre“, amelyeknek törvénytárgyazataiból a Szunna jött létre.

Megállapítja Montagne, hogy szép erkölcsi erények — jámborság, egymás segítése, megnyugvás, bizakodás — virágzottak ebben a zárt rendszerben, amely bámulatos erőről tett tanúságot. Az izlám olyan vallás, amelynek nincsenek papjai, de annyira fejlett és kényszerítő benne a közösségi érzés, hogy a mi fogalmainkat messze túlhaladja. Az egyének mindenben a vallási törvény aprólékos előírásait követik, s önmaguknak ez a szoros alárendelése rendkívül megkönnyíti a magatartások egyöntetűségét. A hívők egymáshoz tartoznak s akár csak a beduinok, amikor vizet merítenek a mély kútból, a hagyományos kifejezés szerint ők is „mindannyian együttesen húznak Isten kötelén“. Naponta ötször ugyanabban az időben végzik imájukat, arccal Mekka, a szent város felé, ahová kötelesek életükben legalább egyszer elzarándokolni, hogy belépessenek „Isten szent házába“. Vallásuk így — mint a történet is mutatja — kevésbé kedvez annak, amit mi individualizmusnak nevezünk. A hívők ragaszkodnak a Szunna fegyelméhez s azoknak a tanítónak utasításaihoz, akik a későbbi

századokban fejtegették a törvényt. Ragaszkodnak annál is inkább, mert hitük szerint Isten megígérte nekik, hogy csak a törvénynek más népekre való kiterjesztésével fog növekedni az iszlám birodalma, és pedig az emberi tökéletlenségek és viszályok ellenére is.

Tudjuk, hogy az a mohamedán civilizáció, amely a Koránra épült, Bizánc anyagi és szellemi javaival gazdagodva a IX. és a XV. század között élte fénykorát. Főkéntesen telepedett rá a meghódított területek keresztény és zsidó lakosaira. Nem tagadható, hogy a mohamedán hódítók bizonyos nagylelkűséggel is viselkedtek irányukban, miután szent könyveiket részben maguk is szentnek tekintették. A keresztiesek fölött aratott győzelmek után az iszlámot a perzsa határtól Marokkó óceáni partjáig védte és gyámolította a török hatalom, amely már Nyugateurópa megszerzésén fáradozott. Amikor azonban a renaissance ellenállhatatlan erővel lendítette fel a keresztény népek civilizációját, ebben a versenyben már alulmaradt az iszlám. Lassú hanyatlásnak indult. Szinte elaludt, s álmában a XIX. századig mi sem háborgatta. Városi fejlődése teljességgel megakadt és hajdan magas színvonalú, az európaiat is termékenyítő tudományosságát könyörtelenül guzsba kötötte a teológia és a skolasztika. Az emberek átadták magukat a fatalizmusnak. Nem, vagy alig zavarták őket a politikai alakulások. Nyugtalanlás nélkül éltek abban az elszenderítő, mert föltétlen bizonyosságban, hogy „a föld népeinek legjobbját” teszik.

Az ébredés, amely ugyancsak kínos lehetett számukra, a XVIII. század végével kezdődött. A próféta követőinek tudomásul kellett venniök a vereségeket, amelyeket az oroszok mértek a törökökre, le kellett nyelniök Bonaparte hadjáratát, Anglia és Franciaország politikai és gazdasági terjeszkedését a

Keleten. Eleinte úgy vélekedtek, hogy mindezt csak a technikai elmaradásnak tulajdoníthatják. Erre fogtak hozzá előbb Törökországban, majd Egyiptomban az európai hadviselés és államigazgatás másolásához. Idővel azonban hangot kapott az a nézet is, hogy a liberalizmus politikai formáit szintén át kellene ültetni az iszlám világába. A haladó értelmiség reménykedéssel fordult a nyugati civilizáció felé, amelyet mihamarabb szeretett volna elsajátítani. Kiderült azonban — írja Montagne —, hogy azok a szellemek, akik felkeltek az iszlám évszázados hagyományai és megkötései ellen, nagyon vékony réteget jelentettek. S akkor léptek fel a színen a Korán tanítói, majd maga a nép is.

A mohamedán teológusok is a megoldás módjait vizsgálták. Előtűk sem volt kétséges, hogy a technikai fejlődés és az európai imperializmus az iszlámot olyan kisebbrendűségbe sodorta, amely mindenképen magyarázatra szorul. Mert hogyan történhetett meg az, hogy az a mohamedán civilizáció, amelyet maga Isten alapított, ennyire szembetűnően és ennyire törésszerűen veszített tért a „hitetlenek” ellenében? Dzsemal ed din el Afgani, egy reformokra hajló képzett teológus, aki a politikában is szerepelt, 1880-ben tanulmányútra ment Franciaországba és Angliába. Renannal és Spencerrel is beszélt. Otthon kiadott könyvében mégis azt a következtetést fejtette ki, hogy a nyugateurópai népek csupán anyagi téren, a nyers hatalmi eszközök tekintetében emelkedtek fölébük. Ahhoz tehát, hogy szembeállhassanak velük és legyőzhessék őket, valóban át kell venni módszereiket és használni fegyvereiket. Még fontosabb azonban, hogy egységesen visszatérjenek az igaz hithez és szakítsanak az eretnek újításokkal. Nem lesz akkor hamis valláson lévő nemzet, amely az iszlámmal mérkőzhetnék.

Afganinak ezt az elképzelését megnyugvással és örömmel tették magukévá az iszlám egyházi szolgálai és az amúgyis misztikus hajlandóságú tömegek. Mert hogy ez a misztikus hajlandóság milyen mélyen gyökerezik az iskolázatlan rétegekben, jellemzi az az epizód, amelyet Montagne elbeszél. Már 1919-et irtak, amikor ő katonai szolgálat közben repülőgéppel leereszkedett egy marokkói hegyi törzs tanyája mellé. A lakosok öszszefutottak, hogy megcsodálják a gépet, mire a törzs egyik véne, nyilván valamelyik főnök, ekként világosította fel őket: „Hallottátok ezt a lármát, de ne zavarodjatok meg, mindjárt megtudjátok, mi az. A keresztények — Isten átkozza meg őket — elrabolták Dávid prófétának — üdv legyen övé — a titkát. Ezt a titkot motornak hívják. Rárakták hajóikra, így lettek a gőzhajók, amelyekkel a tengereket járják; kocsijaikra, innen a vonatok, amelyeket sineken gurítanak; végül ezekre a vitorlás faszekrényekre, amelyek emiatt röpülnek és döbörögnek. A keresztények azonban így is, úgy is, mind a pokolba jutnak. Nincs más erő és hatalom, mint Isten, ő pedig a mienk.”

Az önbizalom első fellángolása azonban a távolabbi időkben csakhamar mély aggodalomnak adott helyet. A politikai és gazdasági térfoglalással párhuzamosan a nyugati eszmék, intézmények, gyártmányok és életformák is óhatatlanul behatoltak hozzájuk, ami nem csekély mérvű lelki válságot idézett elő. Egyrészt azért, mert a mohamedán teológusok máig sem tudtak megbirkózni azzal a feladattal, hogy vallásuk tételeit a modern kornak megfelelő és az értelmiség számára is vonzó köntösbe öltöztessék. Méginkább azonban azért, mert a nyugati, főleg francia főiskolákat látogató fiatalságban rendszerint kételkedés vagy közömbösség fejlődött ki vallása iránt. A vezetésre

hivatott rétegek előtt így, e kettős okból mindinkább megrendült a hagyományos középkori tanítás tekintélye. Ennek a helyzetnek ismeretében érthetjük meg azt a heves reakciót is, amely egyedüli megoldásként utóbb a multhoz való visszatérést tűzte ki feladatul. Ahová csak a vallás képviselőinek befolyása elért, „purista” és „legalista” törekvések léptek fel. Mindenütt megalakultak a „mohamedán testvériségek”, amelyek az élet valamennyi területén a hagyományok uralmának helyreállítását erőltették. S nem kétséges — állapítja meg Montagne —, hogy tömegbázisra csakis ők támaszkodhatnak. A folyamat tehát pontosan a fordítottja annak, mint amelyet egyes keresztény országokban, főleg Franciaországban figyelhetünk meg. „Nálunk — írja Montagne — a tömegek váltak közömbössé s velük szemben egy elit tartja eleven lobogásban a vallási eszmények lángját. Igaz, hogy ez az elit eléggé kisszámú, de olykor nagyon is megérezni aktivitását. Ott viszont ma is éppen a tömegek őrzik hűségesen az iszlám letéteményét.”

Vannak azonban más természetű nehézségei is az iszlámnak. Egyik a fiatalság, kiváltképen a leányok nevelése. A nőket már nyugati befolyásra engedték ki évezredes elzártaságukból s az iszlám hangadói meglehetősen tanácstalanok abban a tekintetben, hogy mit is csináljanak velük. Nem szabad ugyanis felednünk, hogy a nő sohasem vitt fontosabb szerepet a mohamedán életben. Hasztalan keresnők még a kezdet kezdetén is az olyasféle szent asszonyokat, mint amilyenek a kereszténység igehirdetőit segítették. Mi több, a nőket éppen akkoriban, az induláskor, kimondott bizalmatlansággal nézték, mert a próféta kinyilatkoztatását megelőző szokások és máiguk hagyományok megrögzött képviselőit látták bennük. A mohamedán teológusok — állítja Montagne — nem értenek

a női lélekhez sem, mert amikor például a nők kötelességeiről beszélnek, mindjárt meg is sértik önérzetüket olyan jellemzésekkel, amelyeket nyilván a Levitikusból, az ószövetség legformálisztikusabb könyvéből vettek. Így azután a nők mozgási, pályaválasztási, jogi és közéleti szabadságát igen nehéz az izlám vallási kereteibe illeszteni. Elsősorban az olyan erkölcsi kérdések miatt, amilyenek azelőtt fel sem merülhettek. Hogy maguk a mohamedán vezetők is mennyire érzik ezen a téren a hiányosságokat, szembetűnően mutatja, hogy az algériai berberék és a marokkói nacionalisták keresztény tanítónóket szerződtettek újonnan megnyitott leányiskoláikhoz. Tették ezt annak ellenére, hogy a mohamedánok szemében a keresztény hitre való áttérés változatlanul a legnagyobb bűnnek és botránynak számít.

Történnek-e azonban egyáltalán ilyen áttérések? Statisztikai megnyilvánulások szöbe sem jöhetnek — alapítja meg Montagne —, a szórványosan mégis adódó esetek közül azonban nem egynek komoly jelentőséget tulajdoníthatunk. Mintegy húsz évvel ezelőtt például megkeresztelkedett egy marokkói diák, akit társai a maguk nemzedéke legtehetségesebb és legvallásosabb tagjának tartottak. „Ha valaki meg fogja újítani az izlámot, ő lesz az” — mondogatták róla. Ez a diák csakhamar ferences csuhát öltött magára, anélkül, hogy elejtette volna nemzeti eszményeit. Az izlám belső gyöngeségére is magyarázhatók ezt, bizonyosságul arra, hogy az izlám már nem tudja megadni napjainkban azt a táplálékot, amelyet az Istent kereső lelkek várnak. Montagne azonban óv az efajta általánosítástól, mert megvan az éremnek a másik oldala is, nevezetesen, hogy az izlám is magához térít olykor keresztényeket, nem egyszer képzett és értékes embereket. Az eddig olvasottak után se

gondoljuk ugyanis, hogy a próféta vallása teljesen egyhelyben topogna, vagy hogy elvesztette volna minden vonzását. Először is tény, hogy a vallásosság hagyományhű, őszinte átélése korántsem lankadt, főleg nem azokon a tájakon, amelyeket kevésbé érintett a nyugati behatolás. Hányszor hallottam négyszemközi beszélgetésben muzulmán barátaimtól — írja Montagne — a jóakarató figyelmeztetést: „Te ismered a szent Könyvet, becsületes ember is vagy. Valljad velem, hogy nincs más Isten, mint Allah, és hogy Mohamed az ő prófétája, és te is a mennyekbe jutsz.” Másodszor pedig tény, hogy a mohamedán térség valamennyi déli határán, a tropikus Afrika belseje felé, a pogányok „izlamizálása” századok óta megállás nélkül folyik. Talán még gyorsul is napjainkban annak nyomán, hogy biztonságosabb a közlekedés és könnyebb az eszmék terjedése. Az igazság az, hogy ha a katolikusok és a protestánsok megtérítették az afrikai feketék egyötödét, az izlám már az egyharmaduknak is fölötte jár. S nem bizonyos — fűzi hozzá Montagne —, hogy a pogány társadalmak felbomlása, ami már elkerülhetetlen és rohanvást megy végbe, nem az izlám győzelmét hozza-e majd magával a földnek ezen a részén a kereszténység fölött.

Ám bármekkora szívósságról tanúskodtak a multban is az ellenérek, a kölcsönös érintkezések másfél százada mégis csak utat tört a keresztény eszmék számára a muzulmán világban — írja Montagne. Annál kedvezőtlenebb jelenség így az a hirtelen változás, amely a legutóbbi években következett be. Híves ellenszenvet észlelhetünk a nyugati civilizáció vallási alapjai iránt is, mintegy kísérő jelenségeként a mohamedán elit eltökéltségének, hogy felhasználja a nemzetközi helyzet nyújtotta nagy lehetőségeket és lerázza országairól a gyarmati függés minden kötelékét.

Montagne tanulmányának jelentős hányadában ezt a legújabb változást tárgyalja s bőven érint politikai kérdéseket is, amelyekben meg lehetős egyoldalúsággal kap hangot a franciák közvetlen érdekelt-sége.

Hogy ilyen nemzeti és vallási megmozdulásra sor kerülhetett — mutat rá Montagne —, ahhoz természetesen ki kellett érlelődniök bizonyos feltételeknek is. Ilyen feltételként emeli ki az arab nyelv újjáteremtését is, amiből a katolikus és protestáns hittérítők is derekasan kivették részüket. Megindulhatott tehát a népművelés és az a sajtó, amely már hozzá tudott férközni a vallásos tömegekhez. A későbbi években a rádiónak talán még nagyobb szerep jutott. Fontos a közlekedés fejlődése is, mert szaporodhattak a zarándoklatok és a nagy vallási összejövetelek. Ma már repülőgépek viszik a résztvevőket a mohamedán unió kongresszusaira, amelyeket hol ebben, hol abban az országban rendeznek meg: az izlám is hasznosítja a maga számára „Dávid próféta titkát”.

Montagne úgy véli, hogy az eleinte csak védekező és inkább csak kulturális színezetű tömörüléseknek a palesztinai zsidó-arab konfliktus adott harcos és politikai jelleget. Azt, hogy ez a konfliktus annyira kiéleződhetett, Montagne sokban a világháborús német-olasz propagandának tulajdonítja, amely tervszerűen szította a vallási gyűlöletet Izrael ellen. Amikor azután Izrael sikeresen visszaverte a katonai beavatkozást, ezek a vallás nevében mozgósított tömegek ellenállhatatlan lendülettel ragadták magasba az arab nacionalizmust. Ez a folyamat magyarázza — legalább is Montagne szerint —, hogy az arab ligában is a muzulmán extremisták kerekedtek felül, szemben a burzsoa nacionalistákkal, s a liga, amely politikai és diplomáciai szövetkezésnek készült, máról-holnapra olyan szervezetté vált,

amely elsősorban a vallási szolidaritást testesíti meg. Jellemző mozzanatként hozta fel Montagne azt az üzenetet, amelyet a szudáni kérdés rendezése idején Egyiptom, Marokkó, Algéria és Tripolisz nacionalista vezetői intéztek Szudán mohamedán lakosaihoz. Ebben az üzenetben idézték a Korán verseit, amelyek megtiltják a hívőknek, hogy bármiféle megállapodást kössenek a hitetlenekkel, s felszólították a szudániakat, hogy késedelem nélkül nyujtsák jobbjukat kairói testvéreiknek. Másik jellemző mozzanat, hogy Marokkóban az azonnali felszabadulás sürgetői az összes mecsetekben megünnepelték Libia függetlenségét.

Ezek és az utána következő, nagyjában ismert események alaposan felkavarták a nemzetközi politikát. Montagne behatóan foglalkozik velük, a mi szempontunkból azonban érdekesebbek az izlám „teológiai jövőjére” vonatkozó fejtegetései. A döntő probléma szerinte, hogy az izlám be tudja-e hozni vallási téren a középkor óta észlelhető többszázados elmaradását. A modern szellemiséghez való messzemenő alkalmazkodás az a prófétai üzenet gyökeres újraátgondolása szükséges ehhez. A mohamedán teológusok — írja Montagne — maguk is tisztában vannak azzal a nehézséggel, amely abból adódik, hogy a zsidóság és a kereszténység szent könyveit az izlám sohasem fogadta el teljességükben, s hogy a válogatás köztük és tartalmukban merőben a VII. század szemléletét tükrözi. Az sem könnyű feladat számukra, hogy a Szunnát, a prófétikus hagyományt is történelmi kritikának kellene alávetniök. A leghaladóbb teológusok, amilyenekkel különösen Pakisztánban találkozunk, már javában dolgoznak is azon, hogy a későbbi hozzáadásoktól megtisztítsák és új megvilágításba helyezzék a Koránt és az első századok hagyományát.

„Csak rokonszenvvel kísérhetjük ezeket a törekvéseket — jegyzi meg Montagne —, kérdés azonban, vajon meg tudnak-e majd birkózni az olyan kemény munkával, amilyenhez a nyugati kereszténységnek is hosszú négy századra volt szüksége, s meg tudnak-e birkózni anélkül, hogy gondolkodói elveszítsék azt a hitet, amely még lelkesíti őket.“ Ugyanilyen vagy ennél is fogasabb kérdés, hogy fel tudja-e

majd eleveníteni és bele tudja-e vinni az izlám a művelt és modern formákba is azt a mélyebb lelkiiséget, amellyel egykor dicsekedhett. Bizonyos, hogy teológusai ebben az irányban is buzgón fáradoznak. Nemrégiben például Párisba látogatott Törökországból egy mohamedán küldöttség, hogy közvetlenül tájékozódjék a franciaországi katolikus papnevelés menetéről és módszereiről.

A KIS ÚT

Allandóan kísért egy gondolat, amely — attól tartok — nem egészen (vagy egyáltalán nem) keresztény. Tapasztalataim azt látszanak bizonyítani, hogy vannak „szerencsés“ és „szerencsétlen“ emberek. Vagyis vannak, akiket üldöz a „sors“, és ezzel szemben vannak olyanok, akiknek minden sikerül az életben.

Én az utóbbiak közé tartozom. Kisgyerek korom óta csak jót kaptam az élettől. Boldog családi körülményeket, eléggé szerencsés adottságokat, hivatást, amely betölti életemet. Ami a külső körülményeket illeti, nincsenek nagy igényeim, ami van, azzal mindig meg vagyok elégedve, — de ez a beállás is csak egyike a szerencsés adottságoknak.

Viszont rokonaim közül nem egyet fátumszerűen üldöz a „sors“. Mindig baj éri őket, akármilyen fognak és sohasem érik el azt, amire vágnak.

Szabad-e hinni az ilyen törvényszerűségben? Mi lehet az okuk keresztény szemmel nézve? Szabad-e hinnem saját szerencsémben? És ha nem szabad, hogyan győzzem le ezt a kísértést, mikor legbensőbb öntudatom ugyanúgy bizonyítja, mint legszemélyesebb tapasztalataim?

Ritka élvezet volt derűs levelének olvasása, mert az emberek általában annyira be vannak állítva az önsajnálatra, hogy még akkor is panaszkodnak, amikor nyilvánvalóan jó dolguk van. És válaszolni erre a levélre, az is ritka élvezet, mert kiérzi az ember belőle, hogy nem lesz falrahányt borsó és pusztában kiáltó szó az, amit felel.

Tehát!

Igen, úgy látszik, valóban vannak szerencsés és vannak balsorsú emberek, csakúgy, mint vannak

kisnövésűek és nagy termetűek, szőkék és barnák, széphangúak és kappantorkúak. És nincs kitől megkérdeznem, miért lettem én, vagy testvérem, gyermekeim ilyen és nem olyan!

Nem felelet, hogy a legtöbb ember maga rontja el életét (mégpedig oly elszántan, hogy kötéllel sem lehet visszatartani azoktól a balgaságoktól, amelyeket kitervezett magának). Nem felelet, mert hiszen nyilvánvaló, hogy az ember „szerencséje“ két tényező együttműkö-

déséből származik. E kettő közül csak az egyik az emberi cselekvés, a másik valami külső hatalom. Mi keresztények tudjuk, hogy az a külső hatalom az Úr Isten! Sőt az is, amit „emberi cselekvésnek” mondtunk, az is az Úr Istentől származik. Mert hogy ki — hogyan cselekszik, az is jórészt attól függ, hogy milyen adottságokkal született és milyen nevelést kapott — vagyis ugyancsak rajta kívülálló indításoktól.

Zrinyi, a költő, kinek egyik élet-tapasztalati axiómája ez volt: „Sors bona, nihil aliud” (jó szerencse — egyéb semmi), írt egy hosszabb „discurenst” a szerencséről, amelyben a „végzet” és a szabad akarat együttműködését a szerencse kérdésében így foglalja össze: „Az a hatalom, akiről szólunk, maga az Isten, amennyiben mind mi akaratunkban, mind mi cselekvésünkben a *maga* végére viszi a dolgokat. Az Isten megengedi ugyan, hogy törődjünk, fáradjunk az világi állapotokon, de *Ő azt a véget hozza ki, akit Ő akar.*”

Majd úgy folytatja, hogy az Isten az, aki a kérdéshez — amely még a mi kezünkben van — hozzátesszi az alkalmakat, utakat, könnyítéseket, akadályokat, szóval hatalmas isteni karját közbeteszi „az mi dolgaink véghezvitelére”.

De ha így végeredményben Isten az, aki adja a jóserencsét, de ő adja a balsorsot is — hogyan fér ez össze Isten igazságosságával?

Számoljunk le mindenekelőtt azal a ténnyel, hogy Isten isteni perspektívában alkot, mi emberek pedig emberi perspektívában látunk. Olyanféle ez, mint ahogyan a gyermek szemében nagy az a közvetlenül előtte emelkedő kis domb, amely eltakarja előle a távolba belesimuló Grossglocknert. Ő nem hisz a felnőttek mondásában, hisz saját szemével látja, hogy nagyobb a domb, hiszen az takarja el a Grossglocknert.

Így mi is nagyoknak látjuk a közeli bajokat, nehézségeket, sikertelenségeket, hiányokat, félreértettségeket, mellőzéseket, holott ezek értékes, sőt nélkülözhetetlen poröly-csapások, kalapácsütések, vésések, reszelések, ráspolyozások, csiszolások valaki lelki-szobrának kialakításához. Hány ember lett erős akaratúvá, határozottá, gyorsá, leleményessé, megfontoltá, vagy szelíddé, tapintatossá, megértővé, türelmessé, készségessé, alkalmazkodóvá, stb. stb. stb.-vé azért, mert egy csomó hiánnyal született és most — tudat alatt — ezeket kompenzálja igen értékes módon. Míg más, akinek eleve megvolt minden jó adottsága, sohasem erőlteti meg magát s így lassan elernyed, elporosodik, elszuvasodik benne minden. De ez még csak a természetes szempont, holott mi, hívő emberek, az élet súlypontját a túlvilágra tesszük és tudjuk, hogy az eredmények elbírálásánál döntő szempont lesz, hogy ki milyen fölkészültséggel indítatott neki az életnek. Isten száz százalékos teljesítményt kíván: aki tíz talentumot kapott, annak tízet kellett kitermelnie, aki ötöt, attól csak ötöt kívánt meg. Akit pedig — bizonyos természeti törvények következményeképpen hiányságokkal indított el az életbe, azt módjában van kárpótolni az örökévalóságban.

Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a mennyország az elszerecsétlenült emberek számára van fenntartva. Az Úr Isten beavatkozása az emberi történesekbe „nem a csoda országából való” — írja Zrinyi, — „hanem az emberi természet törvényén és a szabad emberi cselekvésen keresztül történik... Mikor osztán *választ* valakit, hogy ez világnak vétkeit *dáltala* megorvosolja, vagy valamely ország nyomorúságát megjobbítsa, akkor *magára veszi* annak *gondját*: akkor Ő talál neki okot és módot, hogy *késztesse* legven a dolgokhoz nyúlni; szívébe bátorságot, elméjébe értel-

met ad, a lelkébe erőt és töredelmességet... és kézenfogva vezetí győzelmekre és triumfusokra. *Ez szerencse és nem más.* Az Isten kezében vagyon annak üstöke, oda teszi, ahová akarja. Nem akarja pedig másuvá, hanem *az, ki maga is segíti magát.*“

Igen, nagyon is lehetséges, hogy Isten — ingyenesen, meg nem érdemelten! — ad valakinek több tehetséget, kiegyensúlyozottabb idegzetet, szerencsésebb és okosabb nevelést, mint másoknak. Igen, beállít a világba az átlagon feletti típusokat, és a továbbiakban és különleges módon látszik segíteni őket, de csak mert Ő maga akar beszélni, hatni, cselekedni rajtuk keresztül. Éspedig ez a cselekvés: „ez világnak vétkeit orvosolni és valamely ország nyomorúságát megjobbítani“.

Aki tehát szerencsés adottságokat, jó idegzetet, helyes nevelést, tanulási lehetőségeket, megfelelő anyagi és társadalmi helyzetet kapott az Úr Istentől — ingyen, meg nem érdemelten —, az nem ajándékba kapta, nem felelőtlen, garázda pocskokolásra. Kölcsön kapta, szolgálatra kapta, hivatás teljesítésére kapta. Vissza kell adnia és el kell számolnia róla, hogy orvosolta-e vele ez világ vétkeit, és megjobbította-e valakik nyomorúságát.“

Azért, aki okos, kutasson, — aki tanult, tanítson, — aki bátor, bátorítson, — aki erős, válláljon terheket, — aki gazdag, alalmaználkodjon, — aki jó idegzetű, nyugtasson meg másokat, — aki derült lelkű, derítse fel a búsongókat, aki kezét az Úr Isten kezében érzi nyugodni, az fogja meg melegen a mások hideg, kintől izzadt, reszkető kezét. Nemcsak attól szentelődik meg a kéz, ha összekulcsoljuk csendes imában, hanem attól is, ha elsimítjuk a beteg párnáján a ráncokat s ha kenyeret szelünk vele éhező testvérünknek. És a mosolygásnak is megvan a maga aszkézise! —

Hogy higgyen-e a saját szerencséjében? Feltétlenül! Istentől csak jó jöhet. Akinek van (akinek már adott) — annak adatik. És minden javára válik annak, ki az Istent szereti. Azért, ha — látszólag nem sikerült is valami, akkor sem hagyta el szerencséje, csak más jó fakad belőle — és máskor, mint ahogyan elgondolta.

Amikor pedig — azon időben — feltornyosult sötét égbolt alatt egy isteni élet nagy fiascojának keresztje a Golgotán, — akkor teljesedett be a megváltás isteni műve.

Isten kezében nincsenek elhibázások. F.

NAPLÓ

A LEGNAGYOBB RÉGI MAGYAR EGYHÁZI FESTŐ. A magyar közönség alig tudja, hogy az Esztergomi Keresztény Múzeum a leggazdagabb magyar vidéki múzeum: Szépművészeti Múzeumunk mellett az egyetlen, amelynek festményeit az európai művészettörténeti irodalom is ismeri. Bizonyos részei a fővárosi múzeumok anyagát is felülmúlják.

Ha a nagy tudással és igen előnyösen újjárendezett kiállítást megtekintjük, az első teremben, amely magyar és nemzetközi szempontból is a legjelentősebb és érdekesebb, a magyar táblaképek termében, Kolozsvári Tamás monumentális Krisztus keresztfrefeszítése mellett négy táblakép ragadja meg messze kiemelkedő kvalitásával a szemlélő figyelmét. Kinek alkotásai ezek a képek?

A selmeczbányai Szent Katalin templom szárnyasoltárát, nem lehet tudni mi okból, a templomból kitétték, és ezeknek darabjai közül egy a környékbeli Tópaták községbe, öt pedig a szintén közeli Hontszentantálra került. 1902-ben a tópataki Mária és Erzsébet találkozását ábrázoló táblaképet a budapesti Szépművészeti Múzeum megvette. A Krisztus születését ábrázoló táblakép a hontszentantali plébániatemplom oltárképe lett és ott van ma is, a másik négy táblakép Simor János primássága idején az Esztergomi Keresztény Múzeumba került. Az „ismeretlen szerzőtől” való, rendkívüli értékű képekre természetesen felfigyeltek a magyar, de a külföldi művészettörténészek is. Gerevich Tiboré az érdem, hogy a képek szerzőjét végérvényesen megállapította s annak alakját és nagyságát a művészettörténet számára kidolgozta. Az Esztergomi Képtár újjárendezésekor, amikor a négy táblaképet is restaurálták, a cudarul átfestett képek megtisztításánál, a Feltámadás képen, a sír kövén, váratlanul előjött a mester szignója: M. S. és az évszám 1506.

Gerevich Tibor e váratlanul előbukkant adat alapján megállapította, hogy az esztergomi négy táblakép, a Szépművészeti Múzeum *Visitatio*ja és a Hontszentantalon levő *Krisztus születése* egy sorozat, és mesterük M. S. mester, aki a dunai iskolához fűződő német kapcsolatai ellenére is sajátlagosan magyar. A *Visitatio*, amelyet az irodalomban régebben ismernek, s melyet elfogult német kutatók, sőt nyomukban a Szépművészeti Múzeum régebbi vezetői is a német művészet javára könyveltek le, a többi táblaképpel együtt a magyar középkori táblafestészet legnagyobb értéke, és festőjük, M. S. mester a legnagyobb régi magyar festő. Ez ma a magyar művészettörténet általános véleménye.

Örömmel olvassuk a legújabb szakkönyvvel, Radocsay Dénes A középkori Magyarország táblaképei című 1955-ben megjelent nagy munkájával kapcsolatban Genthon István közlését, amely szerint a német kutatás M. S. mesterre vonatkozóan legújabbán már elfogadta a magyar megállapításokat. A Times—Becker-féle nagy lexikonban megjelent közlemény már teljes egészében a mi kutatásaink eredményeit regisztrálja. Ez lényegében azt jelenti, hogy az M. S. mesterre vonatkozó magyar fölfogást a nemzetközi irodalom is végérvényesen magáévá tette.

A kritika egyhangú megállapítása szerint a mester legkülönb reánk maradt alkotása a budapesti Szépművészeti Múzeumban levő *Visitatio*. Valóban megragadja az embert tökéletes egységével és harmóniájával, töretlen, tiszta líraiságával, a két női alak kecses finomságával, a ruháknak színben, vonalban való gazdagságával. A kép előterét díszítő virágelemek nagyszerű, mérsékletes és rendkívül harmonikus alkalmazásával és a háttér gazdag, színes és mégis diszkrétan arányos megoldásával.

Máriát és Erzsébetet nem a korhú keleti ruhákba, vagy a piktura eddig ismert jellegzetes megoldásaiba, hanem a bányaváros korabeli viseletébe öltözteti, amelynek fejkendő-formáját még ma is látni az ott élő asszonyokon. Unikumszámba menő megoldása, hogy Erzsébet hódolata és tisztelete jelül a Szent Szűznek kezét ajkához kécsókra emeli. Kár, hogy ez a kép ma nincs kiállítva, hanem tudomásunk szerint a leg gondosabban restaurálva a Szépművészeti Múzeum restauráló műhelyébe tárol.

A *Visitatio* mellett az esztergomi képek sem igen maradnak el érték és jelentőség tekintetében. A négy kép közül figyelmünket talán legjobban a Kálvária ragadja meg. Uralkodik rajta a keresztrefeszített Krisztus alakja, a kínszenvedett test; M. S. mester a szenvedést az élet valóságában akarja visszaadni, a *Consummatum est* tényét akarta megfesteni. Az asszonyok és János apostol csoportja már elszakadt Krisztustól és magára maradt. A római százados szerepét betöltő alak is az Írás azon jelenetét ábrázolja, amikor a százados kiejti a szavakat: „És valóban Isten Fia volt“.

M. S. mesternek ez a realizmussal megfestett kínszenvedett Krisztusteste és főleg a fej, a realizmus kialakulásának nemzetközi történelmében is állomást jelent. A Grünewald világhíres isenheimi Krisztusával való összehasonlításra készlet. M. S. mester pár évvel Grünewald előtt festette meg a képet. Grünewald keresztje és corpora aránytalan nagyságával megnyomja az egész képet. M. S. mesternél tökéletes a középponti arány. Grünewald a szenvedés iszonyatának keresett túlzásával, a foltokkal teli sötét test, a görcsökben vonagló végtagok és a fej naturalisztikus túlzásával a szemléletben az iszonyat dermesztő hatását váltja ki. M. S. mester képének szemlélete a szenvedés és a halál teljes átélése mellett a hívó emberi lélekben vallásos érzést is kelt. Teológiai és egyházművészeti szempontból M. S. mester műve a szerencsésebb.

A kép egyik érdekessége, és mesterére jellemző, hogy a római századost török ruhába öltözteti. A *Keresztvitel* képén is török ruhában van a korbácsoló pribék. Ha megfigyeljük a *Keresztvitel* pribékjeinek jellegzetes arcát, a *Kálvárián* egy katona busa bajusza tipikusan magyar fejét, a töröknek 1506-ban illetlen való szerepeltetését, az az érzésünk, hogy ezt csak az láthatta, alkalmazhatta és csinálhatta így, aki nemcsak magyar környezetben dolgozott, hanem természetében, lelkében is magyar volt.

M. S. mestertől eddig nem maradt ránk más, mint 6 kép, a hiteles szignó és életének egyetlen biztos dátuma: 1506. Genton István azonban a selmecbányai Városi Múzeumban levő Szent Katalin és Borbála életnagyságnál is nagyobb, fából faragott szobrai, a magyar fafaragás egyedülálló remekei stilkritikai összevetés alapján szintén M. S. mesternek tulajdonítja. Szerinte M. S. mester festő-szobrász volt. Ugyancsak ő az északfranciaországi Lille múzeumának egyik képét, „ismeretlen festő“ *Királyok imádása* című képet, stilkritikai alapon szintén M. S. mesternek attribuíja. Ha mindezt elfogadjuk, a teljes hagyaték: hét kép és két szobor.

Hol vannak a nagy mester többi alkotásai? Aki így festett, sokat dolgozott, ameddig ide eljutott. De míg más népek sok mindent megtudtak őrizni, addig nálunk a török pusztításban sok minden elveszett. S ami M. S. mestertől, legnagyobb középkori festőnktől megmaradt, azt sem ismerjük eléggé. Megérdemelné pedig, hogy — külföld és belföld számára — arra hivatott szerző tollából, megfelelő illusztrációkkal kisebb könyv jelenjék meg róla. (*Bóka Imre*)

EGY MAGYAR MISSZIONÁRIUS LEVELE. Horváth Kálmán S. J. atyának, a kisantui (belga Kongó) főiskola szociológiai tanárának magyarországi volt tanárához írt leveléből idézzük a következőket:

Kisantu, 1956. VI. 12.

Pár hete „beitött“ nálunk is a tél. Ez persze nagyon viszonylagos, de vitathatatlanul előnyösebb, mint az agykereknek minden mozgulását megnehezítő nagy hőség. Végre mint harmadik ok szerepel jún. 27. Erre a napra nem szeretnék a meg nem emlékezők sorába kerülni.

Amikor a februári levelet tetszett írni, otthon kemény tél volt, azóta otthon bizonyára megváltozott a klíma és majdnem az aratás idejére érkezik mostani levelem. Épp ezekben a napokban kb. egyforma távolságra lesz tőlünk a Nap. Otthon nyarat csinál és nagy meleget, nálunk ugyanez a távolság lehüléssel jár és jelenti a mi télünket. Vagy egy hónapja, máj. 15 után megszűntek a tavaszi esők. Pár nap alatt ismét por borított mindent. Az esték és reggelek kellemesen hűvösek. Reggel egész őszi köd van, ami csak dél felé száll föl s ekkor előjön a nap s telünk ellenére olyan meleget produkál, mint Szegeden júli közepén. Így hát nem nagyon veszélyes a mi telünk. Minimális hőmérséklet, amit eddig a szobámban mértem, 21 fok. Tehát messze vagyunk még a fűtés kényszerétől. A fák részben levetik levelüket, a levelek megsárgulnak, mint Európában és lehullanak. Vannak fák, amelyeken csak kivételképpen marad pár levél. A kizöldelés ideje október, amikor az első eső megjelenik. A hatalmas szavanna mindenütt sárga színt ölt, a magas fű kihál, pár hét múlva aztán megindul a szavanna égetése: az egész környék egy nagy máglya és füsttenger. Ez a módszer egyúttal a föld javítását is elősegíti. Afrika ebben a szezonban nem szép; a levegő poros és füstös; a látási távolság nem nagy. Dolgozni a mezőn nem lehet, kivéve azokon a vidékeken, ahol öntöznek. Ott a zöldségtermelés legkedvezőbb szaka a száraz évszak. Az esős évszakban ugyanis a nagy eső valósággal agyonveri a finomabb növényzetet. Egyik áprilisi éjszakán nem kevesebb, mint 110 mm eső esett a környékünkön.

Az első afrikai tanévem, mint jeleztem, ezekben a napokban befejeződik. No jól is teszi, 10 hónap elég volt. Az első év a maga adaptációs problémáival önmagában is terhes tud lenni. A szokatlan klíma mellett lehetetlen európai tempóban dolgozni. Aztán a hallgatóság karaktere, képessége ismeretlen. Vigyázni kell minden szóra, hogy megértsék. Hisz nekünk oly könnyű fogalmakkal játszani, amit felszedtünk az elmúlt évek folyamán, amik azonban nekik nem mondanak semmit. A tanárnak sokszor kell magát kontrollálnia, hogy oly nyelvet beszél-e, amit a diákok valóban meg is értenek. Általában szokatlan nekik az absztrakt gondolkodás. A természet fiai mindig képekben és konkrét formában gondolkodnak. Annai bizonyos, hogy jó légkört sikerült velük teremteni, amit remélem a vizsgákon se kell lerontani. Tanulnak nagy szorgalommal, ha nem is mindig a leghatékonyabb módszerrel. Egy hollandiai ismerősöm azt írja róluk, hogy még Hollandiába is elmennének... Ez a megjegyzés persze elárulja, hogy a legtöbb európai embernek a fogalmai Afrikát illetően még a század végétől datálódnak: derékkötös feketék kést köszörülve táncolnak körül egy nagy üstöt, amelyben egy szerencsétlen fehér ember fő... Ez a kép majdnem teljesen eltűnt. Fehér ember egyáltalán nem kerül mostanában terítékre, fekete is csak kivételképpen. Ez azonban még megesik itt-ott, főként orvosi, vagy inkább gyógyítási megfontolások miatt. Nem régen írtak egy főnökről, akinek a fétisör szívbaj ellen azt tanácsolta, hogy egy egészséges kisgyerek szívét kell megennie...

Allítólag meg is tette a jó főnök... De, amint mondom, mindez kivétel-számba megy.

A probléma inkább az, hogy a fejlődés nem egyszer csak külsőleges, s mivel ez igen gyors ütemben érezhető: lakásviszonyok, ruházkodás, az eddiginél kényelmesebb egyéni élet, — s ezt a gyors fejlődést a szellemi evolúció képtelen követni. S a bennszülött, ha intellektuálnak akar mutatkozni, nem egyszer csak külsőleg utánozza a fehér embert, mélyebben nem is lát. Igényei szellemi téren mérsékeltek. De ha lennének is, idő kérdése még akkor is a kulturális fejlődés. Jelenleg két egyetem van Kongóban. A tanulók száma még minimális, arról nem is beszélve, hogy mennyi végez majd sikerrel. A középiskolák száma állandóan nő. Az elemiokban nem győznek tantermeket nyitni, a tanerők száma elégtelen. Ez főleg az oka annak, hogy pillanatnyilag az iskoláztatás elemi nivón még nem kötelező. Mindaz, amiben Európának része volt kétezer év alatt, s mindazok az elemek, amelyek Európa kulturáját egymást követve és felváltva, meghatározták és befolyásolták, itt egyszerre jelentkeznek: itt barbarizmus és középkor, a meginduló és kifejlődő industrializmussal, s minden modern eszméáramlattal majdnem egyidőben jelent meg. Egyelőre lehetetlen látni, milyen lesz majd a kialakult, egyensúlyba jutott afrikai kultúra képe. Jelenleg a gyors változás a jellegzetes minden téren. Igen sok munka csak provizórikus jellegű. Az improvizáció úgyszólván elkerülhetetlen.

A fejlődés azonban kétségtelen. Az anyagi fejlődéssel párhuzamos egy eszmei: az afrikai öntudat kifejlődése. Ez egyelőre csak negatív: ellenszenv mindaz iránt, ami nem afrikai. A nem fekete szín kezd egyre inkább ellenszenves lenni. Természetes jelenség. Egyelőre azonban még nem jutottak el arra a pontra, hogy önállóak tudnának lenni. De azt hiszem, ez az idő igen nagy tempóval közeledik. Minden reális ember számol ezzel.

Persze a feketék nem mindig mérik le a lehetőségeket vágyaik mellett. Mert pl. közismert a népességnek a clanizmus által teremtett megosztottsága. Nincs sok remény, hogy nagyobb egységet tudjanak formálni, amíg megtartják a régi kategóriákat. A legnagyobb egység a clan. Haza, nemzet ismeretlen fogalmak. A nyelvek különbözők, pl. Kongóban, vallásilag megosztottak, fajilag is: mi fogja biztosítani az egységet, ha egyszer az európaiak innét kivonulnak? Ismét szétesik ez a hatalmas terület törzsi egységekre? Lesz-e erő, amely egységet tud teremteni? Ezt egyelőre senki nem látja. Vagy pedig az egyik külföldi erőt egyszerűen fel fogja váltani egy másik? Ime, Afrika a teljes átalakulás stádiumában, amikor még minden bizonytalan, de minden lehetséges.

A mi vidékünk elsősorban agricol jellegű. Az életszín egyszerűbb, a nép tradicionális. Az industrialis vidékek (főleg a keleti részeken) nagyobb tempóban fejlődnek. Pár nagy városról ugyanez áll. Leopoldville lakossága 20 évvel ezelőtt 50.000 volt. Tíz éve 100.000. Jelenleg 350.000. Leo az egész környék egyetlen nagyvárosa, ahol nemcsak munka akadhat, hanem cifra nyomorúság is. Ez az egyszerű falvak ifjúságára igen nagy vonzóerőt gyakorol. Futnak a tradicionális megkötöttség elől: a városi élet szabadsága, luxusa érdekesebb számukra, még akkor is, ha az az élet nem ment a nagy agglomerációkat nem egyszer jellemző nyomorúságtól. A következő héten 8—10 napot Leóban akarok tölteni, hogy épp a jelzett problémákat kicsit közelebből lássam.

Minél inkább távolodik az ember a jelzett centrumoktól, annál kisebb lesz az európai civilizáció befolyása. Ez úgyszólván sehol sem is-

meretlen többé, de foka nagyon is relativ lehet. Programmba vettem a nagy vakáció alatt egy nagyobb utat le a Kwango mentén egészen az angolai határig (vagy legalább is a Ferenc József-vízesésig). Azon a vidéken a lakosság még sokat megőrzött a régi tradíciókból, nem egyszer a vadságból is, de minden esetre sokat a régi morálból, aminek főleg két eleme maradt meg a gyakorlatban: a szellemekben való hit, és a bosszú. Azon a vidéken napjainkban is nagyon sok a gyilkosság. Amit azonban nehéz tettenérni, mert a holttestben ki nem mutatható mérget használnak erre a célra; de meg nem is mer senki vádaskodni az esetleg ismert tettes ellen, hiszen el lehet készülni arra, hogy a legközelebbi áldozat ő lesz. Ennek a bosszúvágynak az oka a feketék természetszemlélete, amelyben minden természetes okot mellőzve, a szerencsétlenség, a betegség, a halál oka mindig „valaki”, akinek hatalma van, esetleg a szellemektől való megszállottság által, a távolból is bárkit „megenni”, azaz bárkinek ártani, esetleg halálát okozni. Minden természetes jelenség mögött egy „aki” ható ok áll a feketék világszemlélete szerint. A fő feladat épp azért fedezni azt a „Kit” s végezni vele... Ime, pár afrikai részlet...

Ha a nyári kirándulások sikerülnek, utána majd ismét szerkesztek egy beszámolót.

AZ OLVASÓ NAPLÓJA. Illyés Gyula azt írja Szabó Lőrinc Válogatott Verseinek bevezetőjében... De álljunk meg egy pillanatra! Minek Szabó Lőrinc válogatott versei elé bevezető? Ez az előszó szép, nagy tanulmány. Ahogyan benne költő a költő előtt fejet hajt, szép gesztus. De szükség van arra, hogy Szabó Lőrinc költői nagyságáért Illyés Gyula kezeskedjek? Nem lett volna szebb, ha hagyják, hogy csak maga beszéljen magáért? A tanulmány először folyóiratban jelent meg, s ott nagyon is helye volt, és nagyon is értelme volt annak, hogy korunk egyik legjelentősebb, méltánytalanul agyonhallgatott költőjére ország-világ előtt fölhívja a figyelmet. Általában fontos, hogy irodalmunkban helyreállítsuk a helyes értékrendet, s íróinkat valóban írói, költői értékük szerint becsljük. De úgy gondolom, ennek fórumai a folyóiratok, nem pedig a költők kötetei.

Azt írja Illyés Gyula: ki tudja, nem a huszadik század első felének, vagy talán az Arany halálától napjainkig tartó kornak legnagyobb magyar költőjével állunk-e szemben — elsővel, vagy mindenesetre olyannal, akinek a versenytársait félkézen megszámolhatjuk. Megvallom, nem túlságosan kedvelem az úgynevezett rangsorolásokat, „ki a nagyobb?” kérdéseket, akár halott írókról van szó, akár élőkről. Első? Második? Harmadik? Nem hiszem, hogy különösebb értelme volna a helyezésnek. Egy bizonyos színvonalon fölül olyan meddő dolog ez! s annyi szerepe van benne az egyéni izlésnek, pillanatnyi rezonanciának! Van talán biztos mértékünk, mint magasugrásnál a lécz, futásnál a célszalag és a stopper? Szabó Lőrincnél is beérem ennyivel: nagy költő; s azt hiszem, ez vitathatatlan. Akinek csak parányi érzéke is van a költészethez, arra olyan villamos ütéssel hat a hangja, hogy tüstént észreveszi: ebben a műben a nagy líra árama kering. Erről ő maga győz meg, jobban, mint bármiféle előszó. Meggyőzi a nem egészen botfülű versolvasók kilencvenkilenc százalékát. Az okvetetlenkedők vagy kákán-csomót-keresők egy százalékát ezúttal (s általában mindig az irodalomban) bizvást el lehet hanyagolni a kilencvenkilenc „igaz” mellett.

Nagy költészet: ez kétségtelen. Drámai elevenen-boncolása önmagunknak (mint Illyés Gyula mondja) a Föld, erdő, Isten kötettől A hu-

szonhatodik év szonettjeiig s a *Valami szép* külön kötetben még meg nem jelent verseiig, 1922-től máig. Kemény, vívódó, viaskodó költészet ez. Szabó Lőrincnek igazán nem voltak illúziói. Csak egy illúziója volt: a teljes illúziótlanság. S ki tudja, nem ez-e a legnagyobb illúzió?

Nem esni áldozatul soha semmiféle öncsalásnak. Szembenézni az Igazsággal. Viszont ki, vagy mi határozza meg, mi az Igazság? Az Értelem.

De az az Értelem, amely semmiben nem talál értelmet.

Nem értem a világot; azt hiszem,
nincs célja; — *mért is volna?* — és ami
értelmet magam képzelek belé,
sose több, mint maga a létezés.

„Mért is volna?” Nagyon jellemző pár szó: a *limine* elhárítása annak, hogy esetleg lehet értelme; sőt, a *limine* elhárítása minden olyan szellemi tájékozódásnak, erőfeszítésnek, amely arra irányul, hogy a lét értelmességét — magán túlra mutató értelmét — kikövetkeztesse; s minden olyan érzésnek is, amely az Értelem *a priori* tagadásával szemben legalább megengedné a lét értelmességének lehetőségét. Szabó Lőrinc a harmóniának, a lét célszerűségének, az ember saját kurta földi létén túlmutató rendeltetésének pusztá föltételezését is kirekesztette. Ugyanakkor dühösen szomjazott arra, hogy boldog legyen. De úgy, hogy eleve lehetetlennek minősítette a boldogságot. Nemcsak annak volt klasszikus költő-mintája, hogyan boncoljuk magunkat elevenen. Hanem annak is, hogyan rontsuk el a tulajdon örömről. Azt hiszem, valahol itt volt magányosságának gyökere is: körülkerítette magát a saját keserűségével. S ebben a magányban a szenvedés dühre ingerelte a világ ellen. Aligha van modern költő, aki hozzá hasonló frenetikus undorral élte volna át korunkat. De ez az undor önző undor volt. S bizonyos fókáig a kielégítetlen önzés undora is. Ki tudná ezt jobban, mint az önboncolás költője?

Oh, micsoda jószág,
milyen tökéletes odaadás
kellene ahhoz, hogy boldog legyek,
és aki vagyok, mégis az maradjak!
Az ellentétem kéne, az, aki
nem követel semmit cserébe, a
teljes biztonság, az önvád alól
felmentő, szent, jókedvű, igazi
önzetlenség...

Nem volt boldog, mert éppen ez hiányzott belőle: a szent, jókedvű, igazi önzetlenség. Ennek az önzetlenségnek egyik neve az alázat. Szellemi alázat sem volt benne. Dacos, dühös, magát marcangoló materializmus önzőbb is, kevélyebb is, lázadóbb is volt, és sokkal több keserű örömet lelte a maga-marcangolásban, semhogy a szellemi alázat áhítatát közel engedte volna magához.

Ezért aztán „különbékéje” sem igazi béke lett, hanem inkább csak rezignáció. Különbéke a semmivel.

És ez a legfurcsább: a semmi,
hogy lehet többé sohse lenni, —
ez a legerőtelenebb:

végző lakójául agyamnak
a nagy csodálkozás maradt csak,
hogyan voltam és hogyan nem leszek.

„Lehet többé sose lenni“... Gondolt vajon Szabó Lőrinc arra, mit fogalmazott meg, amikor ezt a sort leírta — a nemlét létezéséről? A tudatos léthiány gyötrelmes örökkévalóságáról? Mint Kaliban, addig pusztított maga körül, míg megteremtette a semmit. A poklot.

Megint ő ne tudná, a nagy önboncoló? S ne ő írná meg leghitelesebben e pokol genezisé? Ime:

Valamikor hit volt csatázni
a hit ábrándképeivel...
Győztem, s most a győztes igazság
kietlensége rémít el!

s az én életem oly szegény már,
olyan csupasz és elhagyott,
hogyan szinte folyton a halálban
ülök, s a férgek s a mocsok

Nem szeretek már ember lenni:
van külön, amit képzelek.
De hit nélkül csak megaláz és
megszégyenít a képzelet

mélyiségéből fölfele vágyva
meséket s látomásokat
rajzolok az ekekre — és csak
büntettem vele magamat:

lelkek loboghatnak köröttem,
Kelet minden istenei,
szörnyek, erők, állatok, eszmék:
egyik se tud segíteni...

„Egy külső, közönséges isten“ kellene, egy isten, aki „nem büntet azáltal, hogy elbúvik a vak elől“... kellene? Hiszen itt van, külső — megfogható, megtapintható, bele lehet dugni az ujjunkat a szíve sebébe. S elbúvik a vak elől? Nem, nem bújik. Meggyógyítja a vakot. Hogy lásson. Csakhogy oda kell ülni az útja szélére, s kiabálni. Hinni, hogy meggyógyíthat. Akkor meggyógyít, megnyitja szemünket, és látjuk őt. De aki vak, és ráadásul makacsul le is hunyja a szemét — hát hogyan lásson? s hogyan lehet meggyógyítani? A fiatal léleknek kell a hit, ha más nem, hát a nem-hit hite, a hittel való csatázás hite. De ha a maga számára megnyeri (illetve elveszti) a csatát s minden hitet kiölt magából?

„S az én életem oly szegény már“... Mi teheti gazdagabbá, mint a valóság? A világ sosem olyan szép, mint amikor elkezd rajta ragyogni a mulandóság — az elveszithetőség — fénye. A panteista habzsolni akar a világot, s nem is annyira a világ volt fontos neki, mint a saját részvétele a világ gyönyörűségén. Nem a világ, hanem az Én. Csak ha már nem falni akarjuk a világot, hanem csupán nézni s gyönyörködni benne: csak akkor fedezzük föl örök — „objektív“ — szépségét. Nemcsak a látható külső dolgokét, hanem mindenét, ami valóság. Az életünkét is. A legegyszerűbb mozzanatokét is. A létezés, a létezésünk csodálatos költészetét. Realizmus? Klasszicizmus? Szabó Lőrinc költészetének „terminológiájában“ a *Tücsökzene*.

Persze a maga egészében egy kicsit sok ez a 352 egyforma vers. Ez mindig is megvolt Szabó Lőrincben; néha az az érzése az embernek: időről időre a saját epigonja lett. De a *Tücsökzene*-ben más is van: valami kinyílás, boldog; fölszabadult gyönyörködés a valóság „nyugodt csodájában“. Betelhetetlen fölemelése, fölragyogtatása a világ rengeteg kicsiny (s a művészi megformálásban nagyra emelkedő) szépségének. A *Tücsökzene* hangjában, formájában, egészen ritmikai pongyolaságaiig (sokszor

akart pongyolaságaiig) szervesen következik Szabó Lőrinc addigi művéből; mégis meglepetés; mint egy óriási korty boldogság a sok keserűségben gázolás és ádáztság után: boldog kivirágzás a lét, és a saját létezése értelmezésében. A Tücsökzene szerves folytatás, és mégis megfőllebbezhetetlen *kontrája* az egész addigi Szabó Lőrincnek. Minden tűrhetetlen és értelmetlen? Nem: mindennek megvolt a maga értelme, és minden, minden, mégiscsak, szép volt.

Pusztá véletlen, hogy éppen ekkor találkozok az „Árnyal”? Aligha. Az élet teljességének igazán tág érzése nem eltávolítani szokott tőle, hanem inkább közelebb visz hozzá. Az ifjúság létélménye rendszerint mohó, követelő, hiányérzettől sajgó. A férfié: az élet bennünk való megéretttségének, teljességének, lényünk csodálatos gazdagságának élménye már többnyire súrolja az áhítatot. A betelt lét teljessége mindig túlmutat önmagán. Ilyenkor érzi meg a lélek az „Árny” közelét. Az Árny kezének illetését.

„Maradj velem, mert beesteledett!”
Bibliát hallgat a gyülekezet.
Alkony izzik a templom ablakán.
Hitetlen vagyok, vergődő magány.
„Maradj velem, mert beesteledett!”
— Ha így idegen, vedd emberinek,
súgja egy hang, s ahogy látó szemem
elmereng a régi jeleneten,
az emmauszi és felejttem magam,
a sugár-hidon némán besuhan
egy örök Árny: lehetne Buddha is,
de itt másképpen hívják és tövis
koronázza: én teremtem csupán,
mégis mint testvérére néz reám,
mint gyermekére: látja, tudja, hogy
szívem szakad, oly egyedül vagyok,
s kell a hit, a közösség, szeretet.
S kezét nyújtja. Mert beesteledett.

Kevés versét tudnám idézni hirtelenében a költészetnek, ahol úgy tettenérhetni kegyelem és ellene tusakodó Értelem küzdelmét, mint itt. Nem mintha Szabó Lőrinc e dráma illusztrációjának szánta volna a költeményt. De kövessük csak nyomon! Főlidéződik a régi jelenet, a legszébbek és legvonzóbbak egyike a bibliában, az emmauszi. S hozzá a tanács, szinte a kegyelem sugalma: „Vedd emberinek”. Vedd az Istent annak az Embernek, akivé éretted lett; hiszen azért lett emberré, hogy az ember így, mintegy az ő emberségének hidján át jusson az Istenhez. S most beleszól az Értelem, a szkepszis, a fanyar, a gyilkos „kultura” („a hitetlen büntetése”): lehetne Buddha is, egy a sok isten közül, egy Buddha, akit itt másként hívnak, más ikonográfiával ábrázolnak. „Szívem szakad, oly egyedül vagyok” és „kell a hit, a közösség, szeretet”... de valami manicheus gőg megmeregíti a térdet, melyet pedig úgy noszogtatna berogni, lerogni a magányában majd megszakadó szív.

De aztán *A huszonhatodik év* — (lírai rekviem, mint a költő mondja, 120 szonettban; s ez megint egy kissé túlírása az élménynek, megint sok egy kicsit; de mennyi remeklés van benne, s mennyire szuggesztív még kopáran egymásra csapó himrímeinek monotoníája, gyászdob-pufogása is!) — már szinte a szenvedés kevésysége, a megváltatlanság gőgje;

makacs dörömbölés egy ajtón, amely pedig nyitva van. Csak egy kicsit le kellene hajolnia hozzá. Alázattal, az Értelem és a Magány gögjét föladvá, alázattal benézni a kulcslukon, aztán lenyomni a kilincset, s a túlról beragogó fényben fölemelkedni, könnyedén, fölszabadultan, megszabadulva az Intellektus gögjének terhétől és a keserűség vigasztalan súlyától...

...Két remek portré díszíti ezt a kötetet. Az egyik Rippl-Rónai műve. A fiatal Szabó Lőrincet ábrázolja, a pusztító, lázadó, keserű, zseniális Kalibánt. A másik a mai Szabó Lőrincet, Bernáth Aurél ecsetjével.

Nézem, egészen közelről figyelem ezt a képet. Mintha Bernáth Aurél egy szóval többet mondana, mint amennyit a költő mond. Mintha kimondta volna a költő helyett, amit ő a művét egységre, magatartását töretlenné építő költő gögjével — vagy szemérmességével? — nem mert, vagy nem akart, vagy nem tud kimondani. Valamit, ami a *Mozart hallgatása* közben soraiiban bujkál... Nézem a képet, a festő ezúttal (legalábbis úgy érzem) „léleklátó” képét, ezt az arcképben fölsugárzó lelki portrét. Mi ez a vonás az ajkán? A jellegzetes szabólőrinci konok keserűség, a „mért is lenne” makacs keserűsége? Az, igen, de valami több is: az, de már valahogyan föloldódóban, valamit őrizve a fájdalom megenyhülő mozarti „édes üteméből”, valami párázást a „nagy fényből”, „valami szépet” a szív nyugalmaiból. Ez már nemcsak a „különbéke” rezignáló mosolygása. Nem; ez a pokoljárt ember arca. Fáradtan, tűnődve mintha most merült volna föl ebből a pokolból. Magány, hitetlenség, szenvedés, gög poklából. Hogy — talán, ki tudja? gyógyulóban — most már egyre inkább „csak derűs órát vegyen tudomásul”.

Úgy nyújtuk felé a kezünket, hogy megérezze rajta annak a Kéznek a melegét, mely mindenki felé kinyúlik, akinek „kell a hit, a közösség, szeretet”. (*)

AZ EMBERI TEST MÉLTÓSÁGÁRÓL. *Igen érdekes tudományos értekezletet rendezett a közelmúltban a rottenburgi egyházmegyei Akadémia. Az értekezlet címe ez volt: Testi mivoltunk teológiája. Az értekezlet programját a kiküldött meghívók így fogalmazták meg: „Az emberi test elválaszthatatlan kísérőtársa a szellemnek; erről a kísérő társáról azóta gondolkodik az ember, amióta csak egyáltalán gondolkodni tud.” Az értekezletre egy teológust, két orvost és egy kulturtörténészt hívtak meg. Érdekes és figyelemreméltó fejtegetéseikről az alábbi rövid kivonatban számolunk be.*

Nem mindig könnyű számunkra, hogy a testünkben örömről beszéljünk — mondotta többek között a teológus előadó —, hiszen a betegségek, az esetleg velünk született testi fogyatékoságok, az öregséggel járó gyengeség ezt az „elválaszthatatlan kísérőtársat” sokkal inkább teherrel, mint örömmel terheli. Így azután nem lehet csodálkozni azon, hogy az emberiség történetében éppoly gyakran bukkantak fel a testtel szemben ellenséges, mint a test kultuszát előtérbe állító áramlatok. A testtel szembeni ellenséges magatartás egyik ősapjának a Kr. e. 500 évvel élt Zarathustrát tekinthetjük. Ő a világot kettéosztva látta, egyrészt a világító szellem, másrészt a sötét anyag világára, s ez utóbbi szerinté állandóan ellene szegül az első felfelé törekvésének. Az ember így mint anyagnak és szellemnek a keveréke, félig isteni, félig démoni eredetű. Zarathustra úgy érezte, hogy a test bilincs, börtön a lélek számára. Ő a testtől akarta az embert megváltani. A krisztusi világkép azonban homlokgyenest ellenkezik ezzel. Krisztus a megváltást testben hozta meg az

emberiség számára. A megtestesülés által szinte megdöbbentő módon tett hitet az emberi test mellett.

Ennek megfelelően az egyház tanítása sohasem volt ellenséges a testtel szemben, és nem is lehetett az. Viszont az egyház igen sok híve esett gyakran áldozatul ilyen áramlatoknak. Ezek közé tartoznak a manicheus és gnosztikus áramlatok, a középkorban a katharok szektája és a reformátorok némely, a testtel szemben ellenséges törekvései. A reformáció ugyanis egyes árnyalataiban hajlott arra, hogy a testet alapjában a bűnnel eljegyzettnek tekintse. Mindezekkel szemben nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy az emberi lét csak testben képzelhető el. Éppen ezért elfogadhatjuk az örömet, amit a test nyújtani tud, és türelemmel kell elviselnünk a szenvedéseket, amelyeknek esetleg okozója. Lelkünk sem tud másként megnyilatkozni, csak a testen keresztül, és az ember a halálban sem válik tiszta szellemmé. A lélek akkor is csak arra vár, hogy újra egyesüljön a már megtisztult testtel és ilyen módon kifejeződése legyen a legtökéletesebb emberi személyiségnek.

Az értekezlet egyik ideg orvos felszólalója a lélek és test szoros egységéről beszélve rámutatott, hogy a gyógyászat ma egész sor olyan új betegséget ismer, amely éppen erre a kapcsolatra utal. A lélek valaminő zavara vagy nehézsége testi betegségeként jelenhetik meg. Ugyanakkor lelkünkben is rengeteg kárnak és diszharmonianak lehet okozója testi magatartásunk, ahogy a bennünket körülvevő világ behatásaira válaszol. A modern ember nagyon hajlamos arra, hogy hova-tovább már csak a kézzelfogható haszonra gondoljon. Ugyanakkor valóságos rablógazdálkodást folytat erejével. Állandóan nyugtalan, a fizikai behatások közül mindinkább csak a mind izgatóbbak és a mind erősebbek érdeklik, és közben elveszti belső életét. A világ technizálódását nem tudjuk feltartóztatni, az elválaszthatatlanul hozzátartozik az emberi sorshoz. Tehát az embernek kell megváltoznia, ha a környező világ megváltozott körülötte. Szinte azt lehetne mondani, saját mozdulatainkat kell lassúbbá tenni, ha egyszer a környező világ életüteme tulságosan gyorsá és hajsoltttá vált. Önkéntesen kell korlátokat szabni teljesítményekre és élvezetekre törekvéseinkre.

A kornak ezt a bírálátát folytatta egy másik orvos is, aki megállapította, hogy a szeretet-atmoszféra nem igazi többé. A házasságokban mutatkozó testi vonatkozású zavarok mutatják legjobban, hogy a lélek képtelenné vált a szeretetre. A test képtelensége csupán kifejeződése ennek. A legsúlyosabban a nő szenved ennek következtében. Ha bizonyos magazinokat, bizonyos filmeket és reklámokat megnézzünk, az az érzésünk, hogy a nő már nem egyéb, mint test, mint izgatószer. Az ember azonban szeretetre van teremtve, és ez a szeretet irányítja egymás felé a férfit és a nőt. A lelkeknek kell megtanulni ismét szeretni, és akkor a testi közösség is ismét valóságos szeretetközösséggé válik.

A kultúrtörténész arra emlékeztetett, hogy a gyógyintézeteket gyakran építik szép vidéken, és igen sok régi kolostort is gyönyörű táj közepére építettek. Mert nemcsak a test veszi tudomásul a lélekben lejátszódó folyamatokat, hanem a lélek is kitárul a testi behatásokra. Az embert környező világ valójában kiterjesztett test, és nem közömbös, hogy milyen. Igen jellemző, hogy azok a gondolkodók, akik ellenségesek voltak a testtel szemben, rendszerint a kulturát is megvetették. Legalábbis a materialis kulturát, a megfogható dolgok kulturáját. A kereszténynek azonban mindig meg kellene gondolnia, hogy még a függönyök kiválasztása és a padló szépsége is összefügg hitével.

Hasonlóképpen az anyagi jólét sem alapvetően ellenséges a szellem iránt. Sajnos gyakran hajlunk hamis világképre és hamis erkölcsi normák felé. Gondoljunk azonban a régi kínai vagy a magas keresztény középkori kulturára. A szellemi és anyagi kultúra ezekben még egység volt. Hiszen a kultúra nem egyéb, mint a szellem lúthatóvá és hallhatóvá válása. Az ember része a teremtnésnek és egyben a feje is minden teremtetett dolgoknak. Így messzemenően el van kötelezve. Az ő feladata, hogy a teremtetett világnak, mint kulturateremtető lény, magasabb méltóságot és magasabbrendű létet kölcsönözzön. A kultúra a hívő ember számára „a lét liturgiája”. És ez a liturgia az Oltáriszentségbe torkollik, amely a legmagasabbrendű hálaadó-ünnep azért a hatalomért, amelyet Isten a teremtetés dolgai fölött az embernek adott. (d. k.)

KAPISZTRÁN SZENT JÁNOS EREKLYÉINEK ODISSZEÁJA. Mikor Hunyadi János 1456. augusztus 11-én, húsz nappal Nándorfehérvár felmentése után meghalt, már barátja, Kapisztránói Szent János is súlyos beteg volt. A három hétig tartó harc emberföltött erőfeszítései egészen kimerítették szervezetét. A fertőzést ő is megkapta és a vele járó magas lázák régi vesebajával és idült aranyeres bántalmaival párosulva teljes-séggel képtelenné tették őt feladata további ellátására. Ezért szeptember elején a hatalmas Ujlaki Miklós erdélyi vajda biztatására az ő védelme alatt álló szerémújlaki obszervans kolostorba vitette magát. De már későn volt. Elnyűtt szervezete napról-napra jobban felmondotta a szol-gálatot. Végre október 23-án tömérdek szenvedés után ő is a jobb hazába tért. Holttestét, utolsó akaratának megfelelően, az újlaki ferences temp-lom Szent Katalinról nevezett kápolnájában helyezték örök nyugovóra. Sirján egy ismeretlen költő ékes latin rigmusokban örököltette meg hal-hatatlan érdemeit.

A szent síri nyugalma azonban nem tartott sokáig. A Mátyás király halálára következett zavaros időben a szerte kalandozó török hordák kényükre-kedvükre dúlták, fosztogatták a Szerémséget; különösen azután, hogy Nándorfehérvár végleg a kezükre került. (1521.) Az állandó vesze-delemre való tekintettel rendtársai valószínűleg még a mohácsi vész előtt gondoskodtak a drága hamvak biztosabb helyre való szállításáról. Az átszállítás idejéről és körülményeiről azonban semmi biztosat nem tu-dunk. A később közzsájra került találgatások legtöbbje annyira magán viseli a valószínűtlenség bélyegét, hogy nem érdemes velük komolyan foglalkoznunk. Még aránylag legelfogadhatóbb a történetirő Istvánffy Miklós előadása, aki szerint az átszállítás az ugocsa megyei Nagyszőlőse történt, ahol Perényi István csak nemrégiben (1516) állított kolostort az obszervans ferencesek számára. Amíg a Perényi urak katolikusok, addig a szent ereklyéi általános tiszteletben állottak. A század közepén azonban gyökeresen megváltozott a helyzet. Perényi Ferenc, főleg második fele-ségének, Bebek Katalinnak biztatására, az erdélyi fejedelemhez pártolt és apósa, az újhítt Bebek Ferenc társaságában rárontott a szőlősi ko-lostorra, lakóit legyilkolta vagy elkergette, Kapisztrán hamvait pedig ősz-szetörve egy mély kútba dobatta (1556).

Így az ereklyéknek hosszú időre nyomuk veszett. Keresésükre csak jó százesztendő múlva lehetett gondolni, mikor a Perényi urak ismét visszatértek a katolikus vallásra. Podjebrázckí Ambrus provinciális 1672-ben indította meg a rendszeres kutatást. Keresgélése során a várostól keletre eső domb oldalán egy kastély és egy kolostor romjaira s a kettő között egy kővekkel teleszórt mély kútra talált. A Perényi urak és szava-

lítható öreg emberek egyhangúlag azt állították, hogy ez volt az a bizonyos kút, melybe Perényi Ferenc és Bebek Ferenc annakidején a hamvakat beszórták. Azonnal hozzáláttak tehát a kút kitisztításához, de még félig sem készültek el, mikor 1672-ben elkezdődött a kuruc-labanc világ. A kalvinista kurucok még azon év szeptemberében éjnek idején rátörték a szőlősi kolostorra. A feldúlt kolostorban csak 18 év múlva zsendült ismét élet. Az ereklyék kutatására még később került sor, már csak a század végén. De az eredmény megint nemleges volt. Bár Molnár Joachim helyi elöljáró még a régi kolostori templom sirboltjait is felnyitatta, semmi kézzelfogható nyomra nem akadtak. Nem vezettek eredményre az 1771-ben, 1854-ben és 1903-ban végzett kutatások sem. Így a nagyszőlősi nyom egészen megbízhatatlannak bizonyult.

Természetesen még kevesebb a valószínűsége annak a változatnak, mely szerint a törökök Ujlak elfoglalása után magukkal vitték volna az előttük olyan félelmetes hírű szentnek hamvait és Konstantinápolyban őrizték volna. És amikor a keresztények ismételen kísérletet tettek a drága ereklyék megszerzésére, mindig ezzel hátrították el kérésük teljesítését: Mi nagyon félünk attól az embertől, aki olyan nagy vereséget mért reánk, s ezért jobbnak találjuk, hogy a mi hatalmunkban legyen, mint az ellenségében, aki ellenünk ingerelhetné. Jellemző, hogy még a XVII. század elején is hitelre talált ez a kalandos elbeszélés, sőt II. Ferdinánd királyunk Kolosvári Bonaventura soproni gvardián biztatására a portán diplomáciai lépéseket is tett az ereklyék megszerzése érdekében, de természetesen eredménytelenül.

Még legendásabb színezetű a harmadik variáció, melynek első említésével a volt bolgár ferences provincia egy XVIII. századi kéziratában találkozunk. E szerint egy Barbul nevű dúsgazdag „bán“ még a XVI. század elején török fogságba esett. Gazdái bilincsekbe verték és ismeretlen tájra hurcolták. A szegény fogoly nagy nyomorúságában a Boldogságos Szűzhöz fordult, akinek képét bisztricei uradalmának egyik kápolnájában igen nagy becsben tartották. És egyik reggel teljesen épen és sértetlenül a nevezett kápolnában találta magát. Ez kevéssel azután történt, hogy Nándorfejevárvá végleg török kézre került (1521). És íme néhány hónapra rá török kereskedők érkeztek Bisztrícára és egy keresztény szentnek jó illatot árasztó holttestét kínálták megvételre. A hálás bán annyi súlyú ezüstöt fizetett a holttestért, amennyit nyomott, s őrzésére szép és költséges kolostort építtetett, sőt később maga is beállott barátnak. A környék népe Decapolisi Szent Gergely (Gliger) néven és a görög Egyház szentjeként emlegette a hön tisztelt szentet. A beavatottak azonban tudták, hogy nem keleti, hanem nyugati szentről van szó. Hiszen még halóporában is Szent Ferenc fiainak ruháját viselte. Ennek híre az említett kézirat és a bollandisták révén Nyugaton is elterjedt és egyre többen akadtak, akik szentül hitték, hogy Sz. Gliger álarca alatt tulajdonképpen Kapisztrán Szent János rejtőzik. Meszlényi Gyula szatmári püspök a jelen század elején, főleg a nagyérdemű Tamás Alajos szalvatoriánus provinciális sürgetésére, megpróbálta a kérdés felderítését; de eredményt már csak azért sem érhetett el, mivel rossz helyen tapogatózott: a rimnik-valceai kerületben fekvő Bisztrica helyett a Braila közelében levő Bisztricában kereste a szent hamvakat.

A rejtély megoldására csak az első világháború hozta meg az alkalmat. Karácsonyi János nagyváradi kanonok és Ungváry Antal provinciális 1917. február 10-én a német hadvezetőség engedélyével megejtett tüzetes vizsgálat alapján megállapították, hogy sem a sírban, sem a ko-

porsóban semmi nyom nem mutatja, mintha a benne nyugvó halott nyugati szerzetes, vagy éppen Kapisztrán Szent János volna. Így a nagyszöllősi és konstantinápolyi után a bisztricei út is járhatatlannak bizonyult.

Ezzel távolról sem merítettük ki a felbukkanó variációk számát. Ezek legtöbbször azonban annyira mesterkelt és együgyű, hogy nem érdemes velük foglalkozni. Az egyik szerint például az eretnekek kiásták és a Dunába dobták a szent holttestét. És lám, a holttest ahelyett, hogy elmerült volna, a víz színén — a folyó sodrával szembe! — egészen Bécsig felúszott, míg végre Illoknál kifogták. A legenda kieszelője tehát annyira tájékozatlan volt a földrajzban, hogy azt sem tudta, hogy Illok és Ujlak egy és ugyanaz és Illokot valahova Bécs közelébe képzelte.

A dolgok jelen állása szerint tehát Kapisztrán Szent János hamvainak hollétéről semmi biztosat nem tudunk és nincs is rá kilátásunk, hogy valaha nyomukra jussunk. A felmerült kombinációk, talán az egy nagyszöllősi kivételével, egytől-egyig üres kitalálások, és egyik sem alkalmas arra, hogy komoly kutatás kiinduló pontjául szolgáljon. Ez szomorú eredmény, de bele kell nyugodnunk. — *bg.* —

PICASSO 75 ÉVES. Az elmúlt év őszén volt Picasso hetvenötödik születésnapja: 1881. Hetvenöt esztendővel ezelőtt október 25-én született a spanyolországi Malagában. Apja vezetéknéve Ruiz volt, de a művész olasz származású édesanyjának nevét használja ifjúkorától fogva. Tizen-négy éves volt, amikor szüleivel együtt Barcelónába került, ahol apja a képzőművészeti akadémia professzora lett. Ezután Madridba, majd Párizsba kerül. Ettől kezdve életének nagyrésztét a francia fővárosban és a francia Riviérán tölti. Kezdetben sok támadás és merev elutasítás érte, de a művész nyugodtan haladt előre hajlamainak és művészi sugallatainak útján. Az ócsárló kritika fokozatosan elcsendesedett, s ma képei a múzeumok és a magángyűjtemények legnagyobb kincsei közé tartoznak. Picasso megbecsülésének és hírnevének mértékét mutatja az egyik svájci bibliográfus adata, aki szerint a Picasso-irodalom mennyisége már most elérte a Lionardo-irodalomét, és túlszárnyalta a Rembrandttal foglalkozó tanulmányok számát.

Életművének minden fázisát nehéz áttekinteni; pályafutásának rövid vázlata amúgyis megtalálható a Vigilia 1955. decemberi számában az „Eszmék és tények” rovatában. Csak néhány, eddig talán mellőzöttebb szempontra szeretnénk a figyelmet felhívni. Párizsi tartózkodása első éveiben Toulouse-Lautrec hatása alatt áll, de témaköre tágabb és szociálisabb, humanisztikusabb szemléletre valló, mint a zseniális nyomorék arisztokrataé, akit csupán a bárok, a löversenyek, a cirkusz, az orfeumok nagy- és félvilági élete érdekel. Picasso korai művei közül nem egy a szegények örömtelen, gyötrelmes világáról ad együttérzésről tanúszkodó képet (pl. „A vasaló asszony”). Ez a társadalmi felelősségtudat a művészt mindvégig elkíséri, s a történelem válságos óráiban ecsetje vétőt emel a barbárság, a háborús öldöklés ellen. (A spanyol polgárháború alatt festett „Guernica bombázása”; a koreai háború alatt festett „Háború” és „Béke”). Lautrec-es, posztimpresszionista korszaka után a „kék”, majd „rózsaszínű”, majd „negroid” periódus következik. Picasso, miután merített a spanyol művészek kincseiből, mindenekelőtt a románkori katalán művészetből, azután Grecóból és Goyából, valamint a modern francia festészet vívmányaiából, most felfedezi az európai művészet számára a bennszülött primitív művészet szépségeit. Eddig az afrikai néger művészet csak mint etnográfiai furcsaság vagy bizarr szobadisz szerepelt, most

Picasso rámutat e monumentális művészet ősi erejére, sommázó képességére. (Érdekes magyar párhuzam: Picassoval körülbelül egyidőben a magyar Medgyessy Ferenc szobrász megfaragja „Kölyökszörny”-ét, amely ugyancsak világosan a bennszülött művészet hatására vall.)

1908-ban,—9-ben Picasso tapogatózni kezd a kubizmus felé. (Cubus = kocka.) Az emberi arcnak, alaknak, a tárgyaknak geometrikus formákkal való kifejezésére törekszik. Ezidőből való meleg barátsága Apollinaire-rel, a költővel és Braque-kal, a festővel. Apollinaire több írásában foglalkozik Picassoval és a többi kubista festővel. Braque-kal oly mély a szellemi kapcsolata Picassónak, hogy ezidőtájt festett képeiket nem könnyű megkülönböztetni. Mi — ötven év elteltével — elismerve a kubista forradalom hatalmas művészettörténeti jelentőségét, nagyrészt spekulativnak, elméleti megfontolásokból kisarjadzott törekvésnek látjuk a kubizmust, bár ezt Picasso tagadja: „Mikor kubizmust csináltunk, egyáltalán nem volt célunk, hogy kubizmust csináljunk, csak az, hogy kifejezzük, ami bennünk volt.”

1917-ben Picasso Rómába megy. A görög-latin-renaissance festészet és szobrászat őt is hatalmába keríti, ezután keletkeznek u. n. „újklasszicista” képei. Kritikusai (Maurice Raynal, valamint a magyar Kállai Ernő) a továbbiakban „szürrealista” korszakról beszélnek. Mai törekvéseit a „szintézis” szóval jelölhetnénk, amikor már összes eddigi stílusfordulatai összegeződtek. Evvel — ahogy ma látjuk — művészete fellépett a legmagasabb ormokra.

Azt hisszük, még az is bámulattal nézi Picasso egész életművét, aki különben oeuvre-jének egyes mozzanataival nem rokonszenvez. Csak a makacs elfogultság tulajdoníthatja Picasso sikersorozatát az ügyes reklámnak. Mint erre Jung professzor is rámutat, az emberi lelket, annak gonosz ösztöneit és indulatait, valamint nemességét és jóságát senki Picassónál nagyobb erővel kifejezni a XX. szd-ban nem tudta.

Művészete gyakran részesült a formalizmus vádjában. Ahogy mi látjuk, a formalizmus régi korok formáinak utánzását, módoros, lélektelen átvételét jelenti. Picassónál erről nincsen szó, ő mindig újat teremt. Nem absztrakt festő, kiindulópontja mindig a természet. Ő maga erről így vall: „Az ember — akár akarja, akár nem — a természet eszköze. Nem lehet a természettel ellenkezni. Erősebb az a legerősebb embernél! Nagy érdekünk, hogy jóban legyünk vele. Megengedhetünk magunknak bizonyos szabadságot, de csak a részletekben.” Nem nevezhető formalistának Picasso abban az értelemben sem, hogy önmagát ismételné, variálná. Ha egy művész egy probléma nem hagy nyugodni, az még nem önkopirozás. Itt is őt magát idézzük: „Onnan kell vennünk a javakat, ahol találjuk őket, — kivéve persze saját műveinket. Irtózom attól, hogy magamat másoljam... Ami engem illet, nem adok el magamnak semmit.”

Picasso alkotóereje teliebben munkálkodik. Művészete minden bizonynyal még újabb meglepetéseket tartogat számunkra. Ecsetet tartó újjai nyilván újabb, soha nem látott szépségeket fognak a vászonra varázsolni. De annak alapján, amit eddig létrehozott, helye már ott van a legnagyobb mesterek mellett. (Dévényi Iván)

TÖRÖK GYULA regénye, A zöldköves gyűrű végre újra megjelent. A százádeleje e kiváló regényírója érdemtelenül sikkadt el a másodrangúak között; helye ott van Kaffka Margit és Krudy Gyula mellett. Rövidreszakadt életének munkái közül messze kiemelkedik ez a könyve, a legszebb magyar regények méltó párja.

A századvége torzszülött dzsentrí-társadalma megérett a pusztulásra. Már Mikszáth Kálmánnak is egyik legnagyobb témája a dzsentrí sirbatáncolása, az ő műveinek alaphangjában mindig van valami derűs, kedélyes megértés, résztvevő gúny. Török Gyula szintén a dzsentrí szét-hullását ábrázolja, de nála az egész képet alkonyati ború árnyékolja be. Ahogyan főhőse, Eőz József beilleszkedik a sűrű polgári életbe, abban van valami szívszorító keserűség. „Büszkén és kifogástalan testtartással lépkedett az alacsony házak között, de belülről meggörnyedtnak érezte magát.“ Talán saját osztályát siratja az író? Vagy talán saját sorsát? Talán mind a kettőt. Nehéz is lehetett fájdalom nélkül emlékeznie vissza a családra, mely szép lassan elvesztette biztos megélhetését, „fuldokolt az úri nyomorúságban“; a fiúk kiszakadtak az „úri társadalomból“; lassan elpolgárosodtak: a legidősebb droguista, a másik festő lett, a legkisebbik is csak „a kenyérkereset taposómalmának komor tapasztalataival“ iratkozott be az egyetemre. Igen, mire Török Gyula odáig jutott, hogy „a belvárosi utcákon csitri lányok a fiatal, rötszakállú, délceg férfi után fordultak s áhítattal suttogták a nevét“, addigra már kijárta az élet nehéz iskoláját. Csak ez az iskola adhatta Eőz József szájába az örökérvényű szavakat: „Minden munka becsületes, kislefiam“. Mintha ez egyetlen kiút a világítána rá az író: dolgozni kell, munkálkodni a becsületes emberek társadalmában. Vajon véletlen, hogy Eőz József egyetlen, nagyreményű fia mint kereskedő boldogul az életben? s hogy Józsa Gyuri, a bohém dzsentrí, mint könyvelő dolgozik kis öccse üzletében? A nagy tanulság ez: egyedül csak munkával lehet boldogulni az életben.

S érdemes dolgozni: olyan szép az élet! Ezt érezhette Török Gyula is, amikor nevét kezdte szárnyra kapni a hír, mikor élvezte a boldogságot — talán sejtve már, hogy beteg szíve hamarosan fölmondja a szolgálatot.

Ahogy halkan beleegyezett az elmúlásba, abban is volt valami az ő úri, a szónak erkölcsi értelmében vett úri egyéniségéből. Finoman, halkan távozott az életből, mint hőse, Eőz József; s ő utána sem maradt sok. De ez a kevés regényirodalmunk legjobbjai közé emeli.

Öröksége tovább él (s a magyar irodalom minden hívének öröm, hogy élhet is: hogy kiadták, hozzáférhetővé tették); s ha a zöldköves gyűrű, melyet kezén viselt, s melytől regénye címét nyerte, el is tűnt az enyészet temetőjében, tulajdonosa itt van szellemével köztünk, s nemcsak gyönyörködött, hanem mint igazi komoly regényíró, erkölcsi leckét is ad (de íróhoz méltó műve, ábrázolása által): emelkedjél ki a „porból“, kicsinyességből, légy méltó emberségedhez és hagyományaidhoz.

Török Gyula „jellemében, egyéniségében egy kor, egy történelem testesült meg“ — valóban; művei pedig, elsősorban *A zöldköves gyűrű* az írnudás, a fegyelmezett stílus tisztaság, a higgadt, nagysodru szerkesztés maradandó nagy példája. (R. L.)

KILENCVEN ÉVES A KU-KLUX-KLAN. *Am az is lehet, hogy már 91. De az sincs kizárva, hogy még csak 89. A különböző források ugyanis 1865-től 1867-ig más-más évben jelölik meg keletkezésének időpontját. Nem csoda, hiszen azért titkos társaság, hogy még megalakulásának dátumát is homály borítsa. Annyi bizonyos, hogy az amerikai polgárháború után, tehát legkorábban 1865-ben alakult ez a titkos szövetség az Egyesült Államok déli részén, azoknak a rabszolga-felszabadító és faji megkülönböztetést megszüntető rendszabályoknak az ellenhatásaként, melyeket az Egyesült Államok kongresszusa és kormánya az Unióhoz vissza-*

módított déli tartományokkal szemben életbeléptetett. Legelőször Észak-Karolina néhány megyéjében ütötte fel a fejét — álarcos erőszakoskodás, gyűjtögetés, gyilkosságok formájában, — s csakhamar elterjedt valamennyi déli államban.

Alapítója a Tennessee állambeli Nathan B. Forrest tábornok, ő volt az első szervezet „Nagy-Mágusa“. Nevét sokáig úgy magyarázták, hogy az első két szótagja, a „ku-klux“ — terror-szervezethez stilszerűen — azt a hangot akarja utánozni, mely a puská és a pisztoly sárkányának felhúzásakor hallatszik, a „klan“ viszont skót nyelven bandát, szövetséget jelent. Újabb magyarázat szerint nevük a „kükkosz“ görög szóból ered, amely kört jelent; a legelső titkos társaságokat ugyanis „Fehér Kör“-nek nevezték.

Az alakulat főcélja: fajvédelem. Tehát a Ku-Klux-Klan tekinthető valamennyi fasiszta szervezkedés ősenek. Hívei a fehér és protestáns Amerika megteremtéséért küzdenek, még pedig — mint látni fogjuk — nem éppen a legtisztességesebb eszközökkel. De mindjárt hozzá kell tenünk, maguknak a protestáns egyháznak, felekezeteknek semmi közüik nincsen ehhez a titkos szövetséghez. Éle a multban főként a katolikusok és négerök ellen irányult; a türelmetlenség és gyűlölet körének rádiusza újabban megnyúlt a zsidóság és kommunisták irányában is.

A csuklás, álarcos klan-tagok a legféktelenebb erőszakoskodásoktól sem riadtak vissza: bírót a törvényszéki teremben, papot a szószéken lőttek agyon; különösen a négerekre s ezek védelmezőire dühösködtek. — Már ekkor szokásba jött — részint fenyegető intőjelül, részint néma tüntetesként petróleummal leöntött keresztet égetése. Soha még szervezet nem használta illetéktelenebbül és jogtalanabban a szeretet vallásának jelvényét, mint ez a faji és felekezeti gyűlöletet hirdető titkos társaság.

Végre a hivatalos kormányzat is megsokalta garázdálkodásait, 1870-ben és 71-ben a kongresszus szigorú törvényekben tiltotta el a Klan működését, és Grant elnök teljhatalmú felhatalmazást kapott a gonosz szervezet gyökeres kiirtására.

S valóban a Klan-mozgalom hosszú évtizedekre megbénult. De nem halt meg, csak aludott. Az első világháború gyűlölet-atmoszférájában — hiszen éltető eleme a gyűlölködés — váratlanul új életre kelt. 1915-ben Atlantában Simmons József tanár indította el újból a Ku-Klux-Klan-mozgalmat, amely később bizonyos Edward Young Clarke szervezése mellett igen jelentős társadalmi és politikai erővé vált. A Kőhegységen 1915-ben a hagyományos kereszttegetéssel jelentették be a modern Klan újjászületését. A cél most is: a fehér faj szupremáciája, később megtoldva a bolsevizmus elleni harccal. Az eszközök a régiek. Elharapódzására jellemző, hogy a huszas években ez a titkos társaság az Unió 48 államában mintegy 9 millió tagot számlált. Garázdálkodásuk 1927-ben érte el tetőpontját; főleg néger-lincselések és katolikus templomok felgyújtása fűződik a Klan nevéhez. — Fanatikus harcot hirdettek a „negrofil pápisták“ ellen, kik szerintük „Róma ügynökei“ és „zsidó gonosztevők“, a pápának, „Tiberisi digó“-nak a bérencei.

Különösen akkor növekedett a terrorjuk, mikor a fanatikus Hiram Wesley Evans fogorvos lett fővezérük, azaz a „Nagy Mágus“, a „Császári Valázló“, ki új viseletet — a régi fekete helyett vörössel szegélyezett fehér köppenyt és csuklyát — s új titokzatos szertartásokat hozott be. — 1928-ban a kormány újra fellépett ellenük, s azóta a mozga-

lom egy időre vissza is fejlődött. A második világháború idején adótar-
tozás miatt a Klan működési engedélyét visszavonták.

Am a második világháború gyűlölethulláma ismételten új tápot adott
a Klan-mozgalomnak. Setson Kennedy szemfüles újságíró leleplezéseiből
ismerjük a Klan újabbkori működését, aki beférkőzött tagként a szerve-
zetbe, s a „Ku-Klux-Klan tagja voltam“ című, magyar nyelven is meg-
jelent könyvében írta meg élményeit. Szerinte a második világháború
vége óta 27 államban működik újra Klan-szervezet néhány százezer tag-
gal. Néhál nagyon is erős ez a szervezet, így például Rockledge várost
sikerült teljesen „kluxosítani“, beleértve a rendőrséget, a seriff hivatalát,
az ügyészt, a bírakat, a tűzoltóságot, sőt még a sintért is.

Kennedy könyve fényt derít a Klan minden hománys titokzatos-
ságára. A Klan titkos nyelvére legjellemzőbb a „kl“ hangcsoport kedve-
lése. A mozgalom alapszervei a „klavernák“, szervezeti szabályzatuk a
„Klorán“, gyűlésük a „klonklave“, tartományi gyűlés a „klonverse“, a
„királysági“ gyűlés a „kloreró“, s a hierarchikus bonyolultsággal felépí-
tett láthatatlan szervezetükben ilyen nevű tisztségviselők szerepelnek:
klaliff, klockard, kludd, kligrapp, klabee, klodd, klarogó, klexter, klockan,
kleagle, klavalier... Leírja részletesen titkos szertartásaikat is, melyek-
ben háborzongató elemek keverednek hóbortos mozzanatokkal.

Kennedynek sikerült azt is kinyomoznia és bebizonyítania, hogy a
klanok, amelyek sehonnán hasznót nem húzó „jótékony társaságok“ ör-
vén szereztek meg országszerte új működési engedélyeiket, különböz-
forrásokból igenis profitot zsebelnek be; s ez alapon sikerült azt is ki-
eszközölnie, hogy a Ku-Klux-Klan-tól a legtöbb állam újabban megint
megvonta a működési engedélyt. De még mindig maradt működési enge-
délye két államban: Alabamában és Floridában. S a mellett a régi klan-
isták különféle fedőszervek álcája alatt újból szervezkednek. Ilyen fedő-
szerv például a „Columbiaiak“ ifjúsági társasága.

A Klan orv-működését bizonyítja, hogy csak nemrégiben lángolt fel
újra a klan-kereszt a faji megkülönböztetések ellen küzdő újorleansi ér-
sek palotája előtt. Ez pedig az utolsó figyelmeztetés arra, hogy amennyi-
ben a címzett meg nem változtatja magatartását, akkor már a kiirtandó
áldozatok listájára kerül.

Kilencven éves a Ku-Klux-Klan... Kíváncos lenne, ha nem érné
meg a centenáriumát... (K. Gy.)

GÓG ÉS MAGÓGTÓL — SZENTLÉLEKIG. 1906 november 29-én a
Budapesti Naplóban megjelent Ady Endrének egy kis glosszája; a címe:
Szent Adolphe Retté. Érdemes néhány sorát idéznünk: „A Szent Lélek
megint Párizsban járt az írók között s ezúttal Adolphe Rettén volt a
sor. Adolphe Retté jó poéta volt, forradalmár poéta. Most pedig bejelen-
tette, hogy visszatér az Egyház kebelére... Huysmans, Tailhade, Rotté
és még egy sereg ilyen megtért író. Csak a legújabbak között és Verlaine
óta...“ — A továbbiakban Ady meglehetősen cinikusan kommentálja
ezeket az irodalmi megtéréseket, de aztán hozzáfűzi: „Az irodalmi kávé-
házakban kacagnak a kócos fiatalok, ha egy-egy megtérés hírért hallják.
Csak a súlyosabbja érez egy pillanatig halálos hideget a szívében. Oh,
jaj, mindnyájunkat fenyeget a veszedelem, hogy egy szép napon elfára-
dunk és istenfélők leszünk. Mint most, legújabbban, szent Adolphe Retté.“
— Ady nem volt önmagának a filológusa, és így talán nem is egészen
tudatos előtte, hogy már hozzá is nagyon közel van az „istenfélőség fe-
nyegető veszedelme.“ Hiszen a pár hónappal előbb megjelent *Új versek*-
ben már erősen érződik ennek a „fenyegető veszedelem“-nek az előszele.

Irodalmi életünk mintha megfeledezett volna arról a nagyon jelentős évfordulóról, hogy félszázada, 1906 március elején jelent meg Ady Endre első teljesértékű verseskötete, az *Új versek*. Nehéz dolog irodalmi korszakok kezdetét-végét határozott időpontokhoz rögzíteni, annyi azonban kétségtelen, hogy az „új versek“ megjelenése irodalmunkban valóban korszakos jelentőségű esemény, mely nemcsak Ady Endre költői fejlődésében jelent fontos határkövet, hanem az egész újabb-kori és új szellemű magyar költészet kiindulópontjának tekinthető.

Hogy az *Új versek*-ben mi az új, — tárgyban, szellemben, formanyelvben és verselésben, — azt már részletesen feltárta az irodalomtörténeti kutatás. S így feljogosítva érezhetjük magunkat arra, hogy a félszázados jubileumon immár irodalmi közhelyekké vált megállapítások helyett egyetlen szemportra szegezzük tekintetünket: Ady később kibontakozó vallásos, istenes költészetének (mely az egyetemes magyar vallásos költészet reneszánszának hajnalhasadását is jelezte) milyen finom hajszál-gyökereit fedezhetjük fel már ebben az első jelentős kötetében.

Mert itt még csak gyökérszálakról beszélhetünk, a kilombosodás csak három év múltán jelentkezik; ebből a verseskönyvből s az utána következőkből is még hiányzik az istenes versek ciklusa. A Léda-szerelem, a Magyar Ugar, Párizs-rajongás és valami ködös új világ felé törekvés gyújtópontjai körül csoportosulnak az új-hangú költemények.

De mégis, már a prolóógus első szavai is valami eredendő — kálvinista — bibliásságról tanúskodnak: „Góg és Magóg fia vagyok én...” És utána mindjárt „zsoltárok” következnek; igaz, hogy ezek még csak *Léda Asszony zsoltárai*. A *daloló Párizs*-tól is azt kívánja, hogy tőle „hallja a zsoltárokat — e koldús, zűrös, bús világ.” (*A Gare de l'Esten*) — A Biblia „Messiása” kétszer is felbukkan (*A mi gyermekünk*-ben és *A csókok átká*-ban), de csak jelképesen, átvitt értelemben.

Másrészt ugyan — észrevehetően nietzschei hatásra — pogánysággal kérkedik, de még ez a szenvedelt pogányság is át- és át van szöve bibliai szálakkal, hiszen a bibliai pogány „Baál Istenhez” mond imát, és Párizs zűrös életét „a nagy Babel”-hez hasonlítja (*Este a Bois*-ban). Az a gyermekkori falusi „kis harang, mely belezúg a csöndbe” (*El a faluból*), „Egy párisi hajnalon” is megkísérti, ha ekkor még meg is tagadja: „Egy vén harang megkondul. Zúghatsz. — Én pap vagyok, de pogány pap, pogány.” — Am maga is érzi, hogy ez a divatos nietzschei pogányság nála nem lehet több póznál, s bár lázadozva és berzenkedve, de mégis hitet tesz alapvető kereszténysége — mondja inkább: kereszttyénsége — mellett: „Pogány erőtől, daltól, vágytól — A lelkem immár nem buzog, — Megöltek az evangélisták, — Az életbölcsek, krisztusok.” (*A krisztusok mártírja*).

A lépten-nyomon felbukkanó gyermekkori kálvinista bibliás visszarevédezésekhez Párizsban egy izgalmasan új elem járul; s talán nem tévedünk, ha ezt az ötvöződést döntő jelentőségűnek tartjuk Ady későbbeni vallásos költészetének kifejlődésében. Mert a minden rezdülésre érzékenyen reagáló fogékony költői lélek Párizsban nemcsak a bábéli pogánysággal találkozik, hanem a latin kereszténységgel is, azaz a katolikummal, egy megújódott — az akkori hazai, külső megjelenési formáiban erősen feudális színezetű katolicizmusnál sokkal üdítőbb hatású — katolikummal, amely még a divatos „dekadens” s még meg sem tért francia poéták költészetén is átsüt. Hiszen maga Ady fordítja Baudelaire-től: „... a harangok búgnak kint a ködben... Boldog a harang, mely vénhedten is cseng — S ifjú torokkal küldi messze tájra — Hívó, szent

dalát, mindig bátran, frissen..." — Ezek már katolikus harangok! És Paul Verlainetől is megtanulhatta, hogy nem okvetlenül csak „egy nőről“ lehet álmodni, hanem — Istenről is.

Az új — kétségbevonhatatlanul katolikus — hatás félreérthetetlen nyomokban jelentkezik is már az *Új versek*-ben. „A Szajna partján“ nemesebbnek, hősebbnek érzi magát, mint a Dunánál: „Ott... Szent Cecilia hajol lelkemre — Álmatagon.“ S a „Temetés a tengeren“ meg-rázó víziójában: „Jönnek erős, breton legények — S fejkötős, komoly, szűz leányok — S fölzeng egy bús, istenes ének. — Köd és zsolozsma. Zúg a tenger..." — Ime: már nem zsoltár, hanem zsolozsma!

Rendkívül jellemzők a kötet utolsó versének zárószavai: „Hajtson szentlélek, vagy a korcsma gőze: — Röpülj hajóm, — Én nem leszek a szürkék hegedűse.“ (*Új vizeken járok*). — Ime: Góg és Magóg faldöngető pogány fiából már a Szentlélek hajósa lett, s már itt biztató zalogát bírjuk annak, hogy ez a fiatal titán, — hogyha megismeri a bántó, blaszfém korcsmagöztől — az új magyar vallásos költészetnek is megteremtője lesz. — S hogy ezt homályosan már maga Ady is sejtette, azt éppen a cikkünk elején idézett Retté-glossza igazolja. Akkor ugyan még viszsza-borzadt, és szívében „halálos hideget“ érzett ettől a gondolatától. De nemsokára eljött az idő, amikor feloldódott ez a halálos hidegség, s a meleg ölelésű Istenben az „Élet igazságát“ ünnepelte. (*Kunszery Gyula*)

A RÓMAI KORI SOPIANAE EMLÉKEI. Dunántúl, a rómaiak egy-kori Pannónia provinciájának földjén, lépten-nyomon a római világ emlékei kerülnek napvilágra. A legutóbbi szombathelyi ásatások a feltárt emlékek gazdagságával és jelentőségével bizonyították a római-kori Sava-ria nagyságát. A szombathelyi ásatásokkal egyidőben, a mai Dunántúl kulturális és gazdasági szempontból legjelentősebb városában, Pécsen is római-kori utszakasra bukkantak egy építkezéssel kapcsolatban. A fel-tárás csaknem két évszázadra visszanyúló, többé-kevésbé rendszeres ku-tatások legújabb eredménye. A pécsi dóm tövében 1780-ban ásták ki az első római-kori ókeresztény sírkamrát, és azóta ügyszólván minden év-tized újabb meglepetéssel szolgált, emlékek sora segített fényt vetni Sopi-anae — a római-kori Pécs —, Pannónia tartomány, nemkülönben az ite-ni kereszténység történetére, szerepére, súlyára.

Pannónia jelentőségét már régtől fogva meghatározta a borostyánkő-kereskedelemnek a mai Sopronon és Szombathelyen keresztül vezető útja. Az ókor e rendkívül becses áruja mellett, már a római hódítást megelő-zően is, sok egyéb árucikkkel szelték át Pannónia területét észak-déli és kelet-nyugati (Száva völgye) irányban a különböző nemzetiségű keres-kedők, közöttük szép számmal rómaiak is.

A birodalmi gondolatot a maga nagyvonalú, államférfiúi elképzelé-seibe tudatosan beépítő Augustus császársága idején a Dunántúl meghó-dítása a Római Birodalom belső biztonsága szempontjából immár elke-rülhetlenné vált, és be is következett. A Birodalom központjától meg-lehetős távol lévő, nagyjából természetes határt is képező (Rajna, Duna vonala) „Limes“, különösképpen hadászati kiépítése után, kellő határ-védelmet nyújtott a szomszédos barbár népekkel szemben.

A hódítással Pannónia — két provinciát alkotva — része lett a Ró-mai Birodalomnak, és egyben közvetlen része lett a sokféle — latin, etruszk, görög, keleti, hellenisztikus stb. — hatást csodálatos szintézissel kifejező római szellem kiáradásának. A Birodalom számára Pannónia sokat jelentett; mindenkéltől a Dunát, mint védelmi vonalat, bátor kelta

népe katonát, földje pedig kereskedelmi úthálózatot, gazdasági erőforrást. Mindezek a tényezők kedveztek a meglévő városok fejlődésének, lehetőséget nyújtottak katonai táborhelyek, katonai városok létesítésére, és szükségessé tették megfelelő úthálózat kiépítését és karbantartását. A gondozott úthálózatnak, a korhoz képest fejlett közlekedési lehetőségek biztosításának az Imperium adminisztratív, katonai és gazdasági összetartásában mindenkor igen nagy szerepe volt. Sopiahaenak, az ősi kelta városkának a római uralom alatti fejlődését is az itt található öt útvonal határozta meg. Ezek közül legfontosabb az, amely Mursa (Eszék) városra át keletről jött, és Sopianaetól két ágban folytatódott: az egyik a mai Keszthelyt érintve Savariába vitt és itt torkollott a régi borostyán-útba, a birodalom egyik legfontosabb útjába, amely Aquileián keresztül a kapcsolatot magával Itáliával tartotta; a másik a Balaton északi csücske mellett Arrabonába (Győr) vezetett, és itt kapcsolódott a kunamenti castrumokat összekötő, és Aquincumba vezető hadiúttal, amely egyébként Aquincum után is a Duna vonalát követve Mursa-ba vitt.

Sopianae polgári jellegű város volt, közigazgatási székhely, amelyben földrajzi adottságainál, úthálózati csomópont jellegénél fogva sokféle népelem fordulhatott meg (kereskedők, katonai egységek, hadifoglyok), és ez a tény különböző szellemi hatások befogadására adott módot. Ez egyébként magára Pannónia tartományra is jellemző, és emellett Pannónia és Sopianae rómaikori arculatának kialakítását segítette elő a kolonizáció módszere, a római kultúra birtokosainak telepítése. A pannóniai emlékek azt bizonyítják, hogy a birodalom minden részéből kerültek ide ötvösmunkák, edények, szobrok, amelyek feltétlenül fejlesztették az idevalósi kézművesek izlését, és hozzájárultak a lakosság művészi igényének emelkedéséhez is. A Pécs melletti Kővágószőlősről került elő egyik igen becses emlékünknél, egy „Sarkutó Venus” szobrocska. A kis bronz mű klasszikusan nemes vonalai csupa könnyedséget, mértéktartást, hellenisztikus formaadást sugároznak. Importcikkek, de hazai művek is tanúskodnak Pannónia kultúrájának színvonaláról.

Sopianae római kori maradványai közül azonban legkiemelkedőbbek, mondhatni messzeföldön híresek, az ókeresztény élet emlékei. Hogy a kereszténység mikor vetette meg lábát ezen a földön, történeti pontossággal nem állapítható meg, mindenesetre tény, hogy a fennmaradt emlékek a Nagy Konstantin császár türelmi rendeletét (Kr. u. 313) követő időkből valók, amikor a keresztények már az állam által elismert egyházszervezeti életet élhettek. Az emlékek azt bizonyítják, hogy ebben az időben elég nagy számban lehettek keresztények a városban, a kereszténység megjelenése tehát jóval korábbra tehető. Pannóniában, határörvidék jellegénél és kiterjedt úthálózatánál fogva, sok idegen fordult meg, minden bizonnyal ezen az úton kerültek ide az első keresztények is (hasonlóképpen terjedhetett el a keleti eredetű Mithra-kultusz, amelynek ugyancsak sok emléke maradt meg a Dunántúlon, és Pécsen, valamint környékén). Megjelent a kereszténység, amelynek folyamatossága azóta sem szakadt meg.

A Római Birodalom, hatalma teljességének idején, nemcsak romlásának jólismert csiráit: a belső viszálykodást, a féktelen pazarlást, az elpuhulást, az erkölcsi süllyedést hordozta magában, hanem a kereszténységgel jelen volt már benne az elkövetkező idők kovása is. Az erősödő barbár betörésekkel mindjobban sötétedett az ég Róma felett, de mire beteljesedtek a birodalom napjai, a megerősödött kereszténység képes volt megtörni a mindent előzőnlő barbárok vadságát, és meg volt a tör-

ténelmi érzéke, hogy ne hagyjon veszni mindent abból, amit egykor Róma adott a világnak.

Sopianae ókeresztény emlékeit a mai székesegyház környékén, a keresztények egykori temetkezési helyén találjuk. Sirkamrák, köből való sírládák, használati tárgyak, pénzek stb. voltak az ásatások eredményei, és itt, ezen a területen került napvilágra 1780-ban az európai hírű, IV. századból való festett cubiculum (sirkamra), valamint az 1922-ben felfedezett ugyancsak a IV. századbéli temetői kápolna, az u. n. cella trichora.

A festett cubiculum előtérből, és mintegy 10 négyzetméter nagyságú dongaboltozatos helyiségből áll. (Mint ismeretes, a boltozás technikája is római eredetű!). A cubiculum legnagyobb értékét „al fresco“ módon festett falképei képezik: Nagy Konstantin korabeli Krisztus-monogram, a nedvességtől erősen megrongált állapotban töredékek a bünbeesés, Jónás próféta, Noé történetéből, szentek mellképei, különböző ornamentális díszítések, füzérek, virágok. Külön meg kell említeni az egyik oldalfal szép Madonnafejét (részlet egy Háromkirályok kompozícióból), amelynek több mint másfélszeres, realista ízzel megfestett vonásaira, finom fejtartására, csak művészi értékének is megjáró kegyelettel lehet tekinteni. A cubiculum freskói egyébként — bár a jelenetek előadásmódja nem folyamatos, mint a római példáké — azonos mondanivalóval, jelképekkel (Jónás próféta, galambok, pávák) és formális elemekkel a római katakombafestészet provinciális leszírmazottai; alkotójuknak ismernie kellett a római mintát. Gerevich Tibor lehetségesnek tartja, hogy a pécsi freskók mestere azonos a savariabeli sírkövek alapján ismert Launio és Secundinus festőkkel. Bármiképp volt is, valószínű, hogy a savariai festőtelephez, amely Rómával közvetlen kapcsolatot tarthatott fenn, valamiféle kapcsolata lehetett a pécsi freskók alkotójának is.

Ugyancsak a székesegyház környékén találjuk — ma már ugyan föld alatt — az egykori temető egyik löhere alaprajzú, ezért cella trichorának nevezett földfeletti kápolnájának 1.50 m magas falmaradványait. A cella trichora kápolna-típus igen elterjedt volt a birodalom területén (pl. Buda, Raktár-utca); de magában Rómában is építettek ilyeneket az üldözések megszűntével a katakombák fölé. A kápolna boltozattal volt fedve, hossza 9 m, szélessége 4.50 m, méreteinél fogva tehát kegyeleti jellege volt, istentiszteleti, liturgikus cselekmények végzésére nem volt alkalmas.

1938-ban, ismét az ókeresztény temető területén, hétkaréjos temetői kápolna maradványait fedezték fel. Míg háromkaréjos épület, cella trichora, szép számmal ismeretes a birodalom területéről, háromnál több apszissal (karéjjal) épített temetői kápolna már jóval ritkább. Különösen pedig, mint a pécsi is, a hosszanti elrendezésű, amelynél a félköríves apszisok megnyult középteret határoznak szimmetrikus elrendezésben. Kár, hogy a háborús években a kiásott romokat ismét betemették, így a műemléki feltárás a műemlékvédelem további feladata lesz a hétkaréjú „cella“ újbóli kiszabadítása, megóvása, nem utolsósorban pedig alaprajzának, jellegének és más, hasonló műemlékekkel való kapcsolatának végleges tisztázása.

A kereszténység sorsa nem alakult minden megrázkódtatás nélkül, amikor a szomszédos Mursa (Eszék) püspöke Arius követője lett, az arianizmus befészkelte magát Pannónia és Sopianae keresztényei közé is, a mozgalom leverése után azonban, amikor a hit ősi egysége újból helyreállt, Aquileának, az arianizmus elleni harc egyik bástyájának befolyása igen megerősödött, és ennek művészi szempontból is meg volt a jelentő-

sége. Az előzőekben ismertetett hétkaréjos kápolna az V. századból való, és rokonságot mutat istriai építményekkel.

A Kr. u. V. században a népvándorlás hullámai átcsaptak a limes védővonalán; Pannónia, amely még császárokat is adott, elveszett a birodalom számára. Csak a római kultúra fénye nem halványodott el, és a fiatal kereszténység soha többé nem veszett ki Pannóniában. Olyannyira, hogy a népvándorlás viharai után a pécsi cella trichorát a IX. században újrafestik, a kápolna tehát használható állapotban maradt fenn, vészelte át a közébeső időt. Nem vitás, hogy Pécs — egyéb szempontok mellett — a római korig visszanyúló kereszténységének köszönhetette, hogy Szent István az elsők között alapított a városban püspökséget, mert a szent király — amint Balanyi György megállapítja — a helyek kiválasztásánál „azon törekedett, hogy a gyakorlati szempontokat összehangolja a hagyomány és a korábbi történeti fejlődés követelményeivel.”

A római szellem öröksége eltörölhetetlen jegyet nyomott erre a földre. Lehetővé tette, hogy Európa része legyen, mint ahogy szépen írja Paul Valéry: „Minden ország, mely előbb rómaivá, aztán kereszténnyé vált, ... tökéletesen európai.” (Böbel Hubert)

MOZAIK. Francia művész nő járt nálunk tavasszal; szóló zongoraestet adott a Zeneakadémián a budapesti Francia Intézet rendezésében. Nagyrészt modern franciákat játszott, Debussy, Ravel kivételével közönségünk előtt nem nagyon ismerteket. Szellemesen, ötletesen játszotta őket; de kétségtelen, hogy ezek a zeneszerzők nem küzdenek nagy szenvedélyekkel, nem töprengenek nagy filozófiai kérdéseken; többnyire habkönnyűek, olyasféléket írnak (vagy olyasféléket mutatott be tőlük France Clidat), amikre valóban ráillik, amit az egyik szerző címül adott kis sorozatának: „ropogós sütemények”. Habcsók, konfetti, bravur; s ha szenvedély kell: jönnek a spanyol reminiscenciák. Voltak, akik fejüket csóválták erre a könnyedségre. De talán nem volt egészen igazuk. A könnyedségnek, kecses árnyaknak, kacér piruettnek, a dolgok fölényes ujjhegyen porgetésének, „nem-mellreszívásának” is megvan — meglehet — a maga értéke. Mindenesetre nagyobb, mint némely ál-titánoké, akik úgy birkóznak előttünk a földagasztott szenvedéllyel, mint leteperhetetlen gumi-keljföljancsival. Egy pohár hús pezsgő volt ez az est — de néha jólesik egy pohár hús pezsgő az embernek. És mikor az ember egy-egy olyan gúnyos mosolyt látott, amelyről messze fölismerszett, hogy elvszerűen minden ellen szól, ami nem „súlyos”, ami nem legalábbis a világegyetem problémáit akarja megoldani — lehetetlen volt Kosztolányira nem gondolnia, az Esti Kornél énekére: Mit hoz néked a bűvár, — ha felbukik a habból? — Kezében szomorú sár, — ezt hozta néked abból... És: Jaj, mily sekély a mélység — és mily mély a sekélység...

Az viszont igaz, hogy jóból is megárt a sok; és ez a szép, színes sekélység azért néha lehetne egy kissé mélyebb...

o o o

Szántó Piroška állította ki képeit, rajzait a Csók István Galériában nájus végén; aki megnézte a kiállítást, egy ideig keresgélte magában a jelzőt, aztán megtalálta: elbővülő; és a költészet bűvöletével. Szántó Piroška nagyon éles szemmel látja a valóságot, erről mindenkit meggyőzhettek a rajzai. De ugyanilyen jó szemmel meglátja nyomban a valóság költészetét is. S ezt hozta ki előttünk: a minden dologban rejtelmesen benne élő — humoros, fájdalmas, szomorú, kedves vagy tragikus

— költőiséget. Nem irodalmiaskodva, hanem par excellence a festői ábrázolás eszközeivel. Látása mindig a lényegig hatol; de megoldása sosem nagyképű. Ez a dolgokból áradó, színekből sugárzó lelkessége: ez büvöletének titka.

Olyan festő, akinek nemcsak szépek a képei; jól is esik látni őket. Jólesik érezni benne a hazai legjobb hagyományt (Rippl), bizonyos, szinte japánosan meghitt és súlytalan természet-közelséget, s a modern szemléletnek és modornak azt a lehiggadt biztosságát, amelyről a szürrealizmus kalandján túljutott, de a szürrealizmus eredményeit el nem ejtő költészet jut a szemlélő eszébe.

o o o

Tíz éve szereznek örömet a kamarazene kedvelőinek „Tátraiék” — ez a kitűnő vonósnégyes. Valóban úgy kezdték, tíz évvel ezelőtt, hogy missziót teljesítenek; s mára eljutottak az európai hírnévig. Precizségükben kezdetben volt talán valami kis merevség; éppen az nem volt meg bennük eléggé, ami oly fontos a kamarazene-élményhez: a játék. Régen kitűnően előadtak; ma remekül játszanak, fönntartás nélkül átadva magukat egy-egy mű sodrának, ihletének. Ma már nyoma sincs náluk semmiféle pedánságnak, feszességeknek; forró, sodró, vagy fölényesen játékos lirizmusuk azért tud olyan évről-évre mélyebb s tisztább élményt kelteni közönségükben, mert ők maguk is élményből teremtenek. „Jubileumi” hangversenyük előtt Bartha Dénes szólt róluk néhány méltató szót; s valóban megérdemlik, hogy megálljunk emellett az évforduló mellett — köszöntve érett, mély emberségű (s, nemcsak kitűnő művészi minőségű) művészetüket, s köszönve azt a kulturmunkát, meg azt a sok nemes zenei élményt, amit e tíz esztendő alatt végeztek és adtak. (— —)

Felelős kiadó: Saád Béla

Budai nyomda 3440 — F. v.: Ligeti Miklós igazgató

S Z E R K E S Z T Ő I Ü Z E N E T E K

Többeknek. Írásban és szóbelileg is sokan érdeklődtek a szentáldozást megelőző szentségi böjttel kapcsolatos pápai rendelkezés felől, amelyet már a legtöbb magyar egyházmegyében kihirdettek. Az alábbiakban közöljük az erre vonatkozó Motu Proprio teljes szövegét magyar fordításban:

MOTU PROPRIO

a „Christus Dominus” apostoli constitutio engedményeinek kiterjesztéseiről

Mi, XII. Pius, hogy a keresztyének a szentáldozáshoz gyakrabban járulhassanak és ünnepnapon misehallgatási kötelezettségüknek minél könnyebben eleget tessenek, az 1953. év elején közzé tettük a „Christus Dominus” kezdetű apostoli constitutiót, amelyben a szentségi böjt fegyelmét enyhítettük; a helyi ordináriusoknak pedig megadtuk a felhatalmazást arra, hogy bizonyos feltételek mellett a délutáni órákban misemondásra és a szentáldozáshoz való járulásra adjanak engedélyt.

A szentségi böjt idejét a délután mondott misére vagy szentáldozásra vonatkozólag három órában korlátoztuk a szilárd táplálékot, és egy órában az alkoholmentes italt illetőleg.

Emez engedélyből fakadt bőséges eredményektől indítva a püspökök hálás köszönetüket fejezték ki nekünk és többen közülük a hívők nagyobb haszna érdekében hő és megismételt kéréssel kérték, hogy minden napra kapják meg a délutáni szentmisemondás engedélyezésének a jogát. Ugyancsak azt is kérték, hogy a szentségi böjt idejét ugyanígy állapítsuk meg az olyan mise vagy áldozás előtt is, amelyet délelőtt mondanak vagy végeznek.

Tekintetbevéve azokat a figyelemreméltó változásokat, amelyek a munka és a hivatali elfoglaltság rendjében, valamint az egész társadalmi életben végbementek, elhatároztuk, hogy a püspökök hő kérésének eleget teszünk, ezért így rendelkezünk:

1. A helyi ordinariusok, a különleges megbízással nem rendelkező vicarius generálisok kivételével, minden nap megengedhetik a délutáni misézést, ha a hívők tekintélyes részének lelkiüdvé ezt kívánja.

2. A szentségi böjt idejét a papok számára a mise előtt, a hívők számára a szentáldozás előtt, akár a dél-előtti, akár a délutáni misézéssel, illetőleg szentáldozással van szó, három órában állapítjuk meg a szilárd táplálékot és az alkoholos italt illetően, és egy órában a nem alkoholos italt illetően; víz ivása nem szegi meg a szentségi böjtöt.

3. A szentségi böjt így megszabott idejét tartoznak azok is tartani, akik éjfélkor vagy a nap első óráiban miséznek vagy áldoznak.

4. A betegek, ha nem is fekszenek, nem alkoholos italt, valódi és szorosan vett orvosságot, folyékonyat épűgy, mint szilárdat mindenféle időbeli korlátozás nélkül fogyaszthatnak misemondás vagy áldozás előtt.

Nagyon buzdítjuk a papokat és a hívőket, hogy azok, akik megtehetik, őrizzék meg a misemondás vagy áldozás előtt az eucharisztikus böjt tiszteletreméltó régi formáját.

Végül mindazok, akik élni fognak ezekkel a felhatalmazásokkal, erejük szerint igyekezzenek a kapott jót a keresztény élet, különösen a bűnbánat és a szeretet ragyogó tetteivel meghálálni.

Ezek az előírások, amelyek eme motu proprióként adott apostoli iratban foglaltatnak, érvényesek március 25-étől, Gyümölcshordó Boldogasszony napjától kezdve. Bármely, még a különlegesen említésre méltó ellentétes rendelkezések is hatályukat veszítik.

Kiadatott Rómában, Szent Péter sírjánál március 19-én, Szent Józsefnek, az egész Egyház védőszentjének ünnepén, 1957-ben, pápaságunk 19. évében.